BLOEMLEZING
UIT DE WERKEN VAN
FREDERIK VAN EEDEN

DOOR
H. W. VAN TRICHT

AMSTERDAM W. VERSLUYS

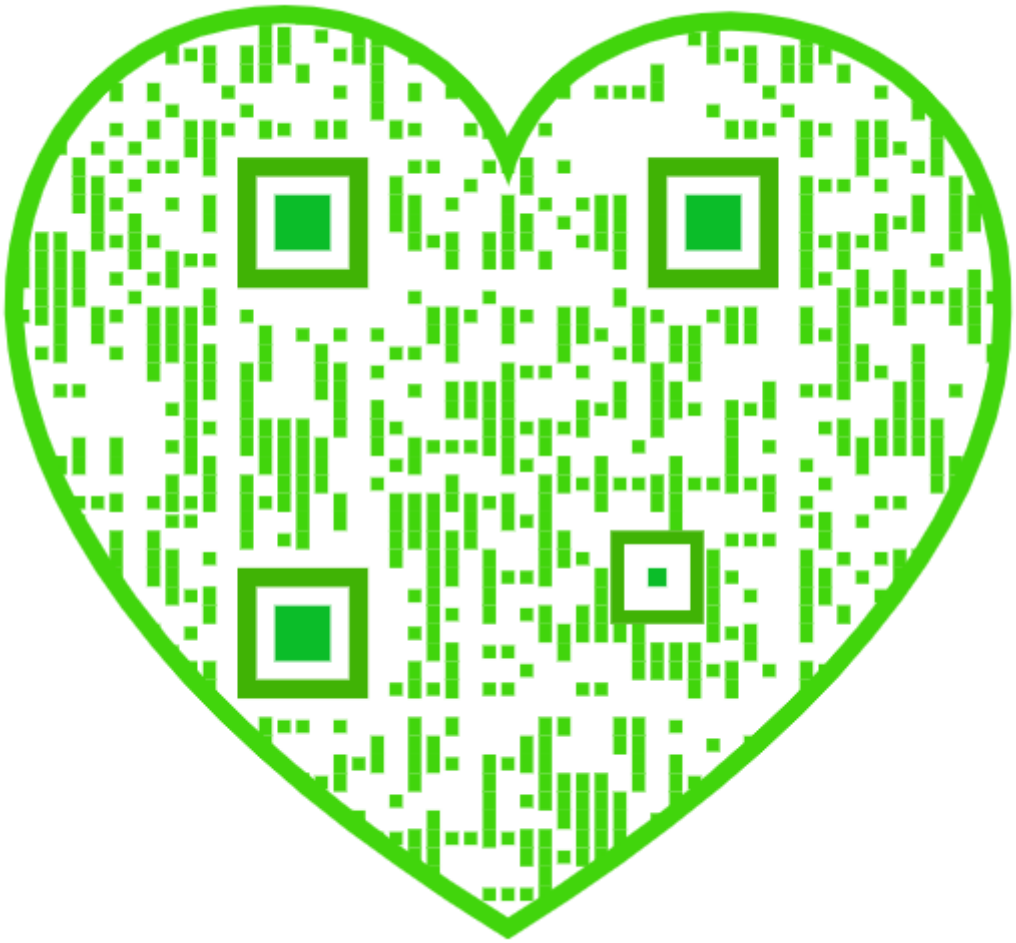

BLOEMLEZING

UIT DE WERKEN VAN

FREDERIK VAN EEDEN

VOOR DE HOOGSTE KLASSEN VAN
GYMNASIUM, LYCEUM EN H. B. S.

GEKOZEN EN INGELEID DOOR
H. W. VAN TRICHT
LEERAAR AAN HET BAARNSCH LYCEUM
MET TOESTEMMING VAN DEN SCHRIJVER

BANDTEEKENING VAN G. S. STOKMANS

W. VERSLUYS — 1927 — AMSTERDAM

VOORBERICHT.

Deze bloemlezing is ontstaan uit de behoefte, om met de leerlingen der hoogste klasse een moderne schrijversfiguur in zijn geheel te kunnen overzien, en daarbij den nadruk te leggen op het verband tusschen leven en werk. Bij van Eeden is dat niet alleen mogelijk, maar noodzakelijk.

Daarom liet ik mij bij de keus der stukken, behalve door de vanzelfsprekende aesthetische en paedagogische, door p s y c h o l o g i s c h e overwegingen leiden. Anders gezegd: uit de mooiste en geschiktste stukken koos ik de karakteristiekste. Dat ik, terwille van de ruimte, meermalen uit twee of meer goede fragmenten het beste moest kiezen, spreekt vanzelf.

In Inleiding en toelichtingen heb ik mij beperkt tot wat ter omraming noodzakelijk was. Ook daarbij was mijn doel: den docent materiaal te verschaffen. Ik ben uitgegaan van de veronderstelling, dat de leerlingen De Kleine Johannes I kennen.

Onder elk nummer staat zooveel mogelijk het jaar waarin het geschreven werd. Een enkele maal kon ik het slechts bij benadering te weten komen.

Overal is de spelling van den eersten druk gevolgd.

Baarn, Febr. 1927. *H. W. VAN TRICHT.*

INLEIDING.

Wie Frederik van Eeden wil leeren kennen, moet uitgaan van De Kleine Johannes I. Dat is, in den vorm van een symbolisch sprookje, van Eeden's autobiografie tot zijn 25ste jaar, zijn groei van kind tot man; het beschrijft het ontwaken van zijn gevoelsleven, de bewustwording van zijn intellectueele vermogens, het opbloeien van zijn idealen en hun botsing met de werkelijkheid en met elkander. Het geeft ons de kern van van Eeden's wezen. Om zijn levensgang, waarvan deze bloemlezing een afspiegeling tracht te zijn, te begrijpen, volgen wij dus eerst de ontwikkeling van den Kleinen Johannes.

. . . . . .

Johannes doorloopt verschillende stadia. Eerst leeft hij in de droomwereld van kinderlijk geluk en ontwakende fantasie; de schoonheid van de Natuur roept den dichter in hem (Windekind) wakker en schijnt zijn diepste, religieuse zielsbehoeften te zullen bevredigen. Hij wil opgaan in s c h o o n h e i d, leven als een natuurschepsel, los van al de kluisters van 't menschbestaan. Hij hunkert naar de bovenaardsche wereld, waarvan hij het zinnelijkwaarneembare een afspiegeling vermoedt. Zijn medemenschen, die bespotten en beleedigen wat het beste in hem is, wil hij vergeten.

Maar tijdens zijn zalige zwerftochten door Windekind's bosschen en duinen blijft hem steeds 't diep besef bij, dat een mensch zijn medemensch moet liefhebben en zich niet hoogmoedig in eigen Ik mag terugtrekken. Het aesthetisch individualisme van den romantischen dichter botst dus in Johannes' gemoed met zijn sociaal gevoel.

Dan ontwaakt in Johannes de wijsgeer, het vragen naar 't hoe en 't waarom der dingen (Wistik-(Pluizer-)stadium). Wat hij totnogtoe alleen maar begeerde te genieten, wil hij nu vooral kennen, doorgronden. Hij zoekt de W a a r h e i d. Op zijn vragen geven de overgeleverde godsdiensten tegenstrijdige antwoorden; daarin ziet hij niets dan menschelijke bekrompenheid en verblinde

subjectiviteit. Het antwoord, de objectieve Waarheid, belooft hem een nieuwe leidsman, Pluizer, personifiëering van Johannes' ontledende verstand, van 't bekrompen rationalisme. Al gauw blijkt hij een demon, voor wien niets heilig is, een „Geist der stets verneint", op den weg ter waarheid een dwaallicht.

Hij brengt Johannes in de stad, ter Universiteit, in de snijkamer, in hospitalen en achterbuurten. Daar ziet J. gruwelijke kwalen, diepe ontaarding, doffe ellende, en zijn afschuw, verontwaardiging, medelijden, zijn gevoelsreacties dus, redeneert zijn pluizend verstand weg. De hoogste levenswaarden: de religieuse en dichterlijke, worden door dit rationalisme geloochend; Johannes' vragen krijgen steeds het antwoord: er is alleen stof, kracht, cijfers.

Pluizer en Windekind zijn tegenstellingen, verbeelden tegenstrijdige elementen in Johannes' ziel. Pluizer ziet de wereld als een zinloos spel van blinde krachten, voor Windekind zijn hemel en aarde een schoon symbool van het schoonste, het werkelijkst-Zijnde, van God. (I, IV, V, XV, XXII).

Als Johannes, steunend op de herinneringen aan Windekind, tevergeefs probeert zich van Pluizer te bevrijden, en als de stad, die hij haat (II, VII, XX), en de sociale ellende hem al zwaarder drukken, vervalt hij tot melancholie. (VII). Zijn idealen zijn vervlogen, de werkelijkheid is troosteloos: leelijk, dor, naargeestig voor hèm, vol pijn en ellende voor talloozen van zijn medemenschen, vol slechtheid en bekrompenheid. Naar den Dood, dien hij toch onder het schelste licht gezien heeft, gaat hij verlangen als naar een weldadig verlosser.(IV).

Maar Johannes weet zichzelf te bevrijden: als Pluizer sectie wil verrichten op het lichaam van zijn gestorven vader, dan verzet hij zich en weet Pluizer te doen wijken. Dat beteekent: dat een ander beginsel, van hooger orde, tenslotte krachtiger in Johannes blijkt dan het koel-ontledende verstand. Hij heeft de rationalistisch-materialistische wereldbeschouwing verworpen, en erkent de realiteit van het ethische, religieuse, dat in hem leeft.

Keert hij dan terug tot het Windekind-stadium, om onbezorgd en ver van de menschenwereld de schoonheit te aanbidden? Neen, dat is nu niet meer mogelijk. Hij heeft de menschelijke ellende — ziekte, misdaad, armoede — gezien en nu voelt hij zijn roeping als sociaal mensch — die altijd al in hem leefde — te sterk, om nog in aesthetisch egoïsme te kunnen opgaan. In plaats van Windekind, wiens rijk niet van deze wereld is, kiest hij tot geleider den Christus-Mensch, die hem zijn aardsche, sociale plichten zal wijzen.

. . . . . .

De stadia, die de kleine Johannes doorloopt, gaven ons een beeld van van Eeden's veelzijdige natuur. Hij is dichter en denker, maar wil toch allereerst zijn: de man van de daad, van de practisch-sociale daad. Zijn veelzijdigheid beteekent groote innerlijke rijkdom, maar ook innerlijke tegenstrijdigheid.

Wij vonden die al in De Kleine Johannes: de worsteling tusschen religie en ratio, tusschen aesthetisch individualisme en ethisch altruïsme. In zijn werk zullen wij vrouwelijke zachtheid zien (XIII, XVI, XVII) naast bijtende satyre (XXIII), trots (III X, XIII) naast ootmoed, aristocratische levensverfijning (XIII) naast rustieke soberheid (XIX, XXI). Maar hoe tegenstrijdig de verschillende functies van zijn wezen ook mogen zijn, zij stemmen hierin overeen: dat ze heftig botsen met de werkelijkheid. Heel van Eeden's leven is één strijd om schooner werkelijkheid, hetzij voor zichzelf individueel, hetzij voor de menschheid. Johannes' verlangen naar het Groote Licht blijft hem zijn leven lang bij (I, XIV, XXX, XXXIV); zijn uiterlijke levenswijze tracht hij ethisch en aesthetisch zuiver te maken, dat beteekent voor hem: sober, zooveel mogelijk in harmonie met de Natuur (XIX); onafhankelijk van kapitaalrente (XVIII); jarenlang geeft hij al zijn werkkracht aan practisch-sociale hervormingen. (XVIII, XX).

Ook de werkelijkheid in eigen innerlijk is ver van zijn idealen verwijderd: over zijn gevoelsleven tracht hij te heerschen als een onverbiddelijk despoot, afwijzend het vele, dat hem onwelgevallig is. (III, Johannes Viator).

Zoo was er overal in zijn leven, uiterlijk en innerlijk, strijd, spanning tusschen Ideaal en werkelijkheid. Zijn gelukkigste jaren beleeft hij, als hij met al zijn kracht werkt aan de verzoening van beide (XIX, XXI, XXII); de melancholie, die hem van jongsaf bedreigd heeft (VII), overweldigt hem naarmate die verzoening verderaf schijnt (o.a. XXIX).

. . . . . .

Johannes eindigde dus met Pluizer te overwinnen, en inziende, dat zijn roeping is: zijn plicht te doen onder de menschen, ontzegt hij zich Windekind, tot wie alleen de Dood hem kan brengen.

En Wistik?

Die had plaats gemaakt voor Pluizer: Johannes had het antwoord op zijn vraag naar 't wezen der dingen verwacht van de wetenschap. Daarin was hij het kind van zijn tijd. Maar al blijkt die verwachting ijdel, is daarmee ook de groote wist-ik-vraag het zwijgen opgelegd? Het boek laat ons alleen voelen: doen gaat

vóór denken, maar nergens rekent Johannes met Wistik áf. In het tweede deel, als Johannes onder de menschen is, komt Wistik danook weldra voor den dag, en Johannes is „blij, zijn vriendje weer te zien."

Toch is uit deze goedige kabouter een kwelgeest gegroeid, die Johannes hevig heeft doen lijden: wie het Wezen der Dingen wil doorgronden, wie begrijpen wil, „waarom alles is zooals het is," zonder zich aan het gezag van een kerk te onderwerpen, zal zich z e k e r kunnen voelen, d e waarheid te b e n a d e r e n, maar hij zal, juist als hij een eerlijk en onvervaard zoeker is, altijd de grenzen van zijn kennen blijven zien, en zich nooit z e k e r voelen, d e waarheid te b e z i t t e n.

Frederik van Eeden heeft de objectieve waarheid gezocht, zijn leven lang, op alle gebieden van menschelijk gelooven en denken: in de Westersche en Oostersche wijsbegeerte, godsdienst en mystiek; maar vooral het spiritisme, waar zijn medisch-psychologische studiën en vooral sommige wonderlijke eigen ervaringen hem vanzelf naartoe dreven, heeft hem jarenlang de weg naar het Absolute toegeschreven (o.a. XXVIII). Hij heeft geworsteld, en gebeden, om zekerheid, de t w ij f e l, een ondragelijke kwelling voor hem, werd hem tot een obsessie. (XXVIII, De Heks van Haarlem).

Toen schonk, in zijn levensavond, het Katholiek geloof hem troost. (XXX, XXXI, XXXIV.)

EERSTE HOOFDSTUK.

EERSTE JAREN.

(tot ± 1889)

In 1878 wordt van Eeden student in de medicijnen te Amsterdam.

Hij is dan 18 jaar oud. Het leven in de groote stad en de rauwheid — voor een jong, fijngevoelig mensch — van de medische studie, versomberen zijn studiejaren. Na zijn artsexamen bestudeert hij te Parijs en Nancy de toen juist gevonden „psychische geneeswijze" en promoveert in 1886 te Amsterdam. Hij vestigt zich, gehuwd, als arts te Bussum, maar richt in 1887 met Dr. van Renterghem te Amsterdam de Psycho-therapeutische Kliniek op, die een succes wordt. Zijn toen zeer moderne overtuigingen op psychiatrisch gebied zet hij in enkele lezingen en artikelen uiteen. (Studies I).

Zijn belangrijkste daad in deze jaren is: het schrijven van De Kleine Johannes, waarmee de Nieuwe Gids in 1886 zijn Eerste Jaargang opent. Hierdoor vestigt v. E. voorgoed zijn naam.

Tevoren had hij al eenige bekendheid verworven door de opvoering van 'n paar gemoedelijk-satyrische blijspelen: Het Sonnet en De Student thuis. Het Poortje of de Duivel te Kruimelburg werd pas later gespeeld; Don Torribio, dat een scherpe satyre bevat zoowel op het demagogische socialisme als op het erfelijk koningschap, werd door het Ned. Tooneel geweigerd. Van Eeden, hierdoor gekrenkt, wendt zich dan voorloopig van het tooneel af.

De verzen uit deze periode verschenen ten deele in de N. Gids en werden in 1898 met andere verzameld in Enkele Verzen, welke bundel in 1901 werd opgenomen in Van de Passielooze Lelie.

I. DE WATERLELIE.

Ik heb de witte water-lelie lief,
daar die zoo blank is en zoo stil haar kroon
uitplooit in 't licht.

Rijzend uit donker-koelen vijvergrond,
heeft zij het licht gevonden en ontsloot
toen blij het gouden hart.

Nu rust zij peinzend op het watervlak
en wenscht niet meer. . . . .

1880.

II. AVOND IN DE STAD.

De groote stem der stad verstomt
en de nachtwind die in mijn venster komt
brengt een vaag en wonderlijk suizen
als zuchten der slapende huizen.

Mijn lamp brandt stil en suizelt zacht
en peinst zijn gepeinzen den langen nacht.
Ik staar in het heldere branden,
mijn katje speelt met mijn handen.

Hoe waren de dagen die verre zijn
toen mijn hart ontwaakte in den zomerschijn ?
toen de geuren mij wekten der linde ?
toen de kelken knikten der winde ?

Waar heb ik de roze het eerst gegroet,
de bleeke, die groeit aan der duinen voet ? —
Mijn katje speelt in de schauwen
der gordijnen, met ritslende klauwen.

Zie, bloemen en gras op mijn kleed, mijn boek,
een meidoorn bloeit in den kamer-hoek,

zie, bleekroode rozen omringen
mij rings, en dichte seringen....

Maar een schaduw valt en alles wijkt. —
Op de vensterbank zit mijn katje en kijkt
in de donkere diepte neder,
zijn staart slingert heen en weder.

Nu komen van over de zwarte stad,
nu stijgen op uit het wiegelend nat
van de kille, duistere grachten,
de kille, zwarte gedachten.

Ze zweven zwijgend door 't venster heen,
op iedere schouder zet zich één,
op mijn hoofd, mijn borst en mijn brauwen,
ze drukken met klemmend benauwen.

En dof hoort mijn oor het vaag gerucht
der nachtwind die weeklagend zucht,
de angstige droomen der huizen.
Mijn lamp blijft peinzend suizen.

1884.

III. DE NOORDEWIND.

De wind waait hoog en kent de menschen niet.

Hoog wil ik stijgen met den Noordewind,
boven 't gerucht der stemmen — boven 't licht
der volle straten. Weg! het warm gewoel,
de weeke druk van menschen om mij heen!

Ik wil ééns vrij zijn, ééns oneindig vrij,
dat er geen liefde en lachen om mij is,
geen zoete stem, geen blik van vrienden-oogen,
geen weekheid en geen weemoed en geen lust.

'k Wil eenzaam stijgen in den Noordewind,
die in den killen nacht gestadig waait
groot en onwetend.

Stijgend wil ik neerzien
met kouden blik en onbewogen mond
op wat voor eeuwig wegzinkt onder mij.

En als de passies, die 'k heb liefgehad,
zich aan mijn kleedren hechten en 't gelaat
met schreien heffen en mij angstig vragen,
hen niet alleen te laten in den nacht . . . .

dan zal ik zwijgend hun gekromde handen
losmaken van mijn kleed, — en als zij vallen
zal ik niet sidd'ren bij den doffen slag . . . .
maar zingend rijzen in den kouden nacht

1885.

IV. SCHEMERING IN 'T WOUD.

Hier moet ik peinzend gaan en stil, —
het afgeleefde loof kwijnt aan de twijgen,
ik voel den loomen schemer stijgen —
en stijgen, stil.

Wat glanst het bleeke Westen koud!
een matte lach uit droeve wolkenbrauwen
doet flauw den teed'ren nevel blauwen
in 't gelend woud. —

Ik zie den bleeken stervenswenk.
Ik voel het doffe duister in mij dringen
en verre stemmen hoor ik zingen
al wat ik denk. —

Waar zijt ge, Dood? — zoo gij rondom
op wieken van de schemering komt rijzen,
nu doet uw nadering niet ijzen, —
ik wacht u — kom!

1885.

V. NA ZONSONDERGANG AAN ZEE.

Zonne stervend zonk in zee, —
en een wijde wade spreidde
op de breede kimme neer
't wolkenheer.

Eenzaam ruischt de duistre zee, —
langs der duinen ruige kruinen,
als met droeve doodenklacht
zucht de nacht.

Eenzaam, eenzaam ruischt de zee,.
slaat de kuste zonder ruste, —
moeder aarde ligt alom
doodsch en stom.

Op het woelend vlak der zee
wislend dansen kille glansen —
starre lach der doode maan
staart mij aan.

Dreigend, dreigend druischt de zee! —
'k zie een grijzen nevel rijzen —
komt uit 't groote zonnegraf
op mij af!

Red mij, red mij van de zee!
Red mij, aarde, die mij baarde!
Vaal-gewiekte oneindigheid
naderschrijdt! —

1885.

VI. VOOR DE LIEFSTE.

In zachte klanken saamgebracht
heb ik uw zoete naam gedacht
  o mijn lief uitverkoren!
die 't liefst mij aller dingen zijt,
die ik mijn hart heb ingeleid
    en eeuwig zal behooren.

Dit lied is voor de liefste mijn,
dus zal 't als mijne liefde zijn,
  als een gesmede keten,
van rijm aan rijm aaneengehecht
en om twee harten heengelegd
  die van geen scheiden weten.

Ik zoek in 's harten innigheid,
herdenkend uw aanminnigheid
  naar rijmen uitgelezen,
die 'k schoon als bloemen binden zal
en rond uw lief hoofd winden zal
  dat 't zal geheiligd wezen.

Want mijn arm hart was zwerveling
dat dikmaals ten verderve ging
  waar 't niet door 't Lief behouën.
Nu laat dit hart zijn zwerven na
en ik zal, tot ik sterven ga
  op u, mijn Lief, vertrouwen.

Schoon blinkt nog wat voor jaren was,
toen in uw donkre haren was
  't wit, dat de bruiden dragen.
In mij blijft na dien staatsie-schijn
gelijke veneratie zijn
  tot 't einde mijner dagen.

Mijn ziel heeft zich verheven zeer
en wil niet zooveel geven meer
  om 't hoogst in menschen-oogen.
O ziel, hoe gij hoogmoedig zijt,
toch ligt gij in ootmoedigheid
  voor mijn rein Lief gebogen.

Zij 't menschenlot al ongewis,
'k heb haar die hier bezongen is,
die mij nooit zal begeven, —
een kerk van blank albast gewijd,
een wonder van standvastigheid
in 't onstandvastig leven.

Deemoedig in dien tempelhal
neerknielend op den drempel zal
ik 't hoog Lief geven eere. —
Der kindren beden stijgen niet,
der heil'gen harten neigen niet
inniger tot hun Heere.

En 't hart dat niet te buigen is
geeft openlijk getuigenis
hoe diep 't nu ligt gebogen
voor 't goed Lief dat gaat boven al
't welk dienen ik en loven zal
met mijn aandachtige oogen.

Ik ken de duistere nachten wel
de stormen der gedachten wel,
die 't menschenhart verblinden,
maar ik heb meer dan sterre-schijn :
mijn Lief, het zal nooit verre zijn
waar ik mijn licht kan vinden.

Dus ga ik met zeer vasten moed
niet vreezend dat ik tasten moet
met mijn gespreide handen.
Mijn lief een klare luister is
die boven storm en duisternis
gestadiglijk zal branden.

En hoe ook 't lijf met lang geklag
om leed en doodsmart bangen mag,
de ziel, zij zal niet zorgen,—
die weet, Lief, dat gij veilig zijt
in allerdiepste heiligheid
van dit diep hart geborgen.

1888.

VII.

. . . . . .

. . . . . .

Het leven is zoo verschrikkelijk duister nu, zoo afschuwelijk duister nu.

En niet waar lijden de geplaagde lichamen, niet nog waar de duizenden verpletterd worden en verstikt in den vervaarlijken groei van het menschengeslacht.

Niet waar sterk en levendig geleden wordt, waar pijn doet krimpen en honger doet haten en dooden.

Maar daar waar de zielen langzaam aan verdorren, — waar de levende geest verschrompelt en versuft — waar de heilige schoonheid ligt te sterven in gore verwaarloozing, in duffe vunzige vervuiling.

Ik heb geschreid om mijn medemenschen, om hun namelooze ellende heb ik de vuisten saamgeknepen en gesnikt in den nacht. Maar niet om de zieken en niet om de hongerigen en niet om wie koude leden of vermoeienis of pijn.

Want het vreeselijkste kwaad dat is het wezenlooze, het niet-gevoelde kwaad, het doffe, het dorre, het saaie.

De waarachtige hel dezer menschen is niet het brandende vuur.

Onze hel, onze hel is een novembermiddag om drie uur, in een burger-stads-achterkamer, die uitziet op een klein tuintje met twee in stroo gepakte stamrozen en een leeg kippenhok, — en binnen witte gordijnen en een glimmende tafel en beeldjes op den schoorsteen, — en een lucht naar gekookte kool, — en een vergulde pendule die een man komt nazien.

. . . . . .

. . . . . .

± 1890. Uit: Johannes Viator.

TWEEDE HOOFDSTUK.

DE NIEUWE GIDS (1885-1892)

In 1885 richten Kloos, van Eeden, Verweij en enkele anderen De Nieuwe Gids op. Wat hen verbindt is: de dorst naar een nieuwe, schoone Kunst (Shelley), de haat tegen de conventioneele, rhetorische of huisbakken „poëzij". Van Eeden parodiëert deze in de „Grassprietjes door Cornelis Paradijs" (VIII).

Zoolang de strijd duurt, blijven de onderlinge verschillen tusschen de Nieuwe-Gidsers latent, hoewel v. E. al in 1888 stelling neemt tegen het Naturalisme, tegen de leus: „l'art pour l'art". (X).

Van bewondering voor Gorter's Verzen tracht hij zijn landgenooten te doordringen in 'n voortreffelijk, leerzaam artikel (Studies I).

Het diepe wezensverschil tusschen Kloos en hem komt tot uiting, als Kloos in 1891 schrijft: „Voor den mensch, als hij denkt, is alles schadelijk of nuttig; voor den mensch, als hij voelt, is alles leelijk of mooi. Schoonheid en leelijkheid, schadelijkheid of nuttigheid, in hun onderlinge combinatie, zijn de eenige en opperste tafelen van wetsgebod, aan welke men de daden der menschen te toetsen heeft. Uitdrukkingen als: hij is een goed mensch, moeten vervallen uit de taal" (N.L.G. II blz. 256). De schrijver van De Kleine Johannes (verg. ook IX!) komt daartegen op; voorloopig blijft de goede verstandhouding nog bewaard, maar als v. E. een breuk onvermijdelijk voelt naderen, lokt hij die uit door onder 't pseudoniem Lieven Nijland een rake zelfcritiek te schrijven en ter plaasting aan de redactie te zenden (XI). De toeleg: zijn mederedacteuren uit hun tent te lokken, lukt volkomen: het verloop van het „experiment" kan men lezen in 't derde hoofdstuk van Glückliche Menschheit en in de tiende les van Literatuur en Leeven; het artikel zelf nemen we op, omdat het in hooge mate typisch is voor den schrijver; zoowel om hetgeen hij van zichzelf zegt, als om de wijze waarop hij het zegt. V. E. treedt dan uit de N. Gids-redactie.

Het betoog Nieuwe Nederlandsche Dichtkunst (XII), dat eerst van twintig jaar later dateert, plaatsen we toch in dit hoofdstuk: het is een samenvattende terugblik, waar veel uit te leeren valt.

VIII. „GRASSPRIETJES of LIEDEREN op het gebied van DEUGD, GODSVRUCHT en VADERLAND, in vier afdeelingen, zijnde:

I EEN TUILTJE POEZIE VOOR HET HUISGEZIN.
II VERSCHE LAUWERBLAADJES OM DE HOOFDEN VAN NÊÊRLANDS DICHTERHELDEN.
III PREDIKANTEN-LIED (HULDE AAN ONZEN GEESTELIJKEN STAND).
IV MENGELPOËZIE.

door CORNELIS PARADIJS, oud-makelaar in Granen.
Met een Open Brief aan den schrijver door P. A. SAAIJE AZN.
en een Voorrede van SEBASTIAAN SLAAP".

(Uit I)

JALOUZIE.

Gevloekte slang! aan gloênde harten knagend,
De zoete trouw der minne boos belagend!
Ik heb den knik des maak'laars wel gezien!
Hij greep haar hand en lonkte bovendien.

Ja! op haar voet heeft hij getrapt, de snoode!
Ik had het diepe bukken niet van noode:.
Ik zag het, zij liet toe.... O, wreede smart!
Hij trapte op haar voet, zij op mijn hart.

Zou 't waar zijn? Heer! verlicht mijn wankle schreden,
Eer 'k mijn geluk voor immer ga vertreden! —
Zoo ze om des maak'laars wille mij verliet....
Ik zou haar kunnen.... Neen! dát nooit, dát niet!

Neen! 'k zal geduldig zijn en Gode zwijgen,
En mocht die man — dien ik veracht — haar krijgen....
Ik zal mij bloedend werpen aan haar voet:
Haar stervend zeeg'nen, als een Christen doet.

(Uit II.)

AAN TOLLENS

HOLLANDS DICHTROEM GEHANDHAAFD.

Tril cither! dichtvuur blaak! O gij, mijn lier, sta pal!
Klinkt! snaren van mijn hart, met daav'rend woordgeschal,
Sterk, God! mijn luide stem die door de hallefronden
Den lof van Hollands dichters gaat verkonden;
Wat snoeft ge, o Brit! wat stoft ge, o wufte Gal!
Met brommend snorken en verblind gebral,
Op uwen dichterroem en dichterkoren!
Als waar bij ons geen Tollens ooit geboren?
Wat pocht ge, o Albion, op Shakespeare of op Byron,
Alsof soms Tollens 't niet veel mooier nog dan zij kon.
Richt eereteekens op, gaat monumenten bouwen,
Wij hebben Tollens óók in marmer uitgehouwen!

. . . . . .

. . . . . .[1])

(Uit IV*)*

BEKENTENIS.

O, ja! ik voel 't, wanneer ik, na den eten,
Met schrijfpapier en pen,
Voor mijn bureau zoo rustig ben gezeten,
Dat ik een *dichter* ben!

Dan voel 'k een dichtgloed in mijn aad'ren klimmen,
Die mij tot zingen noopt,
En haastig dan, eer 't vonkje zou verglimmen,
Mijn pen in de inkt gedoopt!

---

1) Deze lofzang op Tollens beslaat 1200 verzen. Wij geven hier alleen den aanhef; het vervolg in eventueel volgende bundels.

Wat vreugd! dat juist de Heer *mij* heeft verkoren,
Gestempeld tot genie,
Zoodat *ik* in 't publiek zijn lof laat hooren,
In vrome poëzie.

1885.

IX.

In Juli 1902 publiceerde v. E. een artikel Over Woordkunst, waarin hij betoogde „dat het tafereel onzes geestelijken levens in geenen deele zooveel schooner en stichtelijker (was) dan een kleine twintig jaar geleden" en dat vooral in zake poëzie en kritiek niet alles goud was wat er blonk. Het stuk lokte heftig verzet uit, waarop v. E. een tweede artikel schreef, grootsch van oprechtheid, maar desondanks en in weerwil van de geestigheid tartent-irritant. Van Deyssel antwoordde in de XXste Eeuw van Dec. 1902 met Over Wankunst, wat gevolgd werd door van Eeden's derde Woordkunst-artikel en het veel vroeger geschrevene over De Kleine Republiek, waarvan we het laatste gedeelte opnemen. De geheele polemiek is leerzaam en vermakelijk.

OVER WOORDKUNST IV.

(L. van Deyssel. De Kleine Republiek).

Noot v.d. Schr.: Dit stuk is geschreven onmiddellijk na het verschijnen van van Deyssel's boek, dus nu ongeveer 16 jaar geleden. Ik heb het toen, uit persoonlijke gevoelens, niet gepubliceerd. Na de botsing tusschen van Deyssel en mij, komt het mij vóór publicatie te verdienen, omdat het een duidelijke toelichting is van het diepe wezens-verschil tusschen hem en mij. —

. . . . . .

. . . . . .

Maar ik zal het lichtend opvlammen van mijn haat niet dulden. Het is tegen mijn wil, zoo de klank van mijn stem een oogenblik gebeefd heeft van hartstocht. Ik wil dien klank vast en koud, en droog en onschoon.

Want ik schrijf niet voor hem. Niet om hem te behagen, die de schoone Leugen lief heeft boven onschoone Waarheid.

Ik wil komen als een koel, nuchter man in een feestgelag. Als een straal grauw morgenlicht in den zwoelen gloed van kaarsen en bloemen en wijn.

Als het knarsen van een deur die open gaat, — maar er komt lucht en dag in.

Mocht mijn stem klaar en kraak-hard spreken, glad en vlak snijden door het dronken deinend gezang. Want mijn Vijand heeft de kleurige orgiën lief, en de dronkenschap en de woeste bezetenheid der nachtfeesten. Ik houd van den koelen morgen, den stilwitten morgen, den klaren, vredigen morgen.

Ik zal beweren zetten tegen beweren. Gladde grauwe vierkante blokken tegen bonte bloemen-hoopen.

Ik spreek niet om mooi te spreken, zooals hij. Ook kan ik het niet, zooals hij. Gaarne zou ik het zoo mooi kunnen, want het woordschoon is mij onuitsprekelijk lief. Maar iets is mij liever.

Ik spreek nu alleen om recht duidelijk te zijn, om recht goed verstaan te worden. Want de kracht van mijn beweren is in het gansch-diep-inwendige, niet-zinnelijke, kleurlooze gevoelen mijner ziel.

Wie een menschenziel niet anders zien wil dan in bonten sierlijken tooi, — in de rijke kleeding van geziene, gevoelde, gehoorde, geroken, geproefde emoties — die moet het niet willen lezen.

Want ik acht deze emoties als kleeding, opschik, als uitwendig sieraad.

Ik wil hen niet alléén, — om hen alléén bekommer ik mij weinig. Ik mag hen even aanzien en prijzen, — maar ik wil hen bewonderen met den mensch die ze draagt. Ik wil in hen herkennen de schoonheid van het niet getoonde, het verborgene, — van het schoone, welgemaakte lichaam.

Er zijn dingen in onze ziel, die wij kunnen toonen en die wij niet kunnen toonen. Aandoeningen die wij kunnen uitspreken, en de onuitsprekelijke aandoeningen. De zinnelijke emoties kunnen wij zeggen, doen voelen, bijna direct — maar de niet-zinnelijke kunnen wij slechts doen gissen, zooals men de vorm van een lichaam gist, onder het geplooide kleed.

Van elke ziel die zich uit, zien wij slechts het hulsel, zooals wij van elk mensch slechts de kleederen zien. De wijsgeer kleedt zich in abstracties — de artist in het schoone gewaad van klanken en kleuren, — maar de ziel, de diep inwendige ziel, de zuivere Ikheid

blijft verborgen — en kan eerst recht erkend worden door vele wisseling van bewegingen. Die kan even schoon zijn bij den wijsgeer als bij den poëet, bij den slecht- als bij den welgekleede.

Die is het, die ik schoon wil, en sterk en welgevormd. Want die houd ik voor reëeler, voor onvergankelijker, voor goddelijker dan al het andere. Ja, dan al het ons bekende. Die zoek ik, die heb ik lief, die is mij het hoogste wat mij tot kenning en liefde gegeven is.

En die vind ik (mismaakt, gedrochtelijk, wanstaltig in dezen man. En daarom haat ik hem, den bultenaar in goudbrocaat, het kreupele monster in juweelen rusting.

Neen! ik houd niet van literatuur, ik houd volstrekt niet van literatuur, ik houd ook niet van kunst, ik houd niet van poëzie — maar ik houd van menschen.

Dit mag men mij gunnen. Zijn er niet die van schoone paarden houden, of van zeldsame munten, of van oude boeken? — Mij is het liefst een schoon mensch.

Ik heb kunst niet lief om kunst, maar om den mensch die haar gemaakt heeft.

Goede, groote menschen zoek ik. Als zij mij kunnen toonen dat zij 't zijn, zoo zal ik niet vragen hoe ze 't doen.

Kunstwerken zijn aandoeningen van schoonheid, van den eenen mensch overgebracht op den anderen. Het zijn kleine brokstukken van den mensch, in grootst mogelijke zuiverheid en volkomenheid buiten hem geplaatst.

Maar in elk blok zal den aard te herkennen zijn van het geheel. In elk echt Kunstwerk is iets van den ganschen mensch — iets van zijn essens, iets van zijn bepaald schoon, iets van zijn rang onder de menschen. Dat karakter kan herkenbaar zijn in ruwe, onvolkomen kunst-werken. Het is dat wat ik zoek, wat ik hoog en groot wil. Ik heb liever ruw goud, dan schoon bewerkt koper.

Ja, ruw goud. Begrijp dit beeld wel, denkbeeldig is de intrinsieke waarde van goud, maar de intrinsieke waarde van den mensch is voor mij de hoogste realiteit.

De mensch is geen eenheid, maar een symfonie. Ik ben niet tevreden met enkele zuivere klanken, ook niet met enkele melodiën, ik wil de schoonheid der gansche harmonie.

In alles, alles bijeen. In lichaam, gemoed, intellect. In begrijpen, gevoelen, bewegen, spreken.

En ik wil den wil goed in den mensch. Den diepen innigen

levens-wil. Die wil ik sterk, groot en onafwendbaar gericht naar het hoogst-kenbare.

Men kan zeggen dat wie den mensch liefheeft als ik, slechts zichzelven liefheeft — want men kan van een anderen mensch niet meer zien en begrijpen dan wat men in zich zelven heeft.

Zoo is het. Maar ik weet niet beter. Ik zie niet beter. Ik heb den mensch lief om hetgeen ik liefheb in mij zelven. Wie zal mij hooger wijzen ? — Wat ons van den mensch geopenbaard is, kennen wij uit ons zelven.

Maar wie den mensch liefheeft, heeft ook de geheele wereld lief. Want al het kenbare is ons slechts in onszelven kenbaar.

En toch gaat dit alles zamen. Dit is alles in één liefde gevat. Het ruimste en schoonste begrip der gansche zinnelijke wereld en de sterkste, hoogste, niet-zinnelijke levenswil. Ik wil dit voor mijzelven, dit verlangen is in mij, mijns ondanks, — en ik heb het lief in anderen, naar de mate van mijn begrip. Zoo is zelf-liefde, al-liefde.

Dit is in mij. Wie zal mij beter leeren, mij hooger wijzen? Ik zal hem dankbaar zijn.

Maar Gij ! — Neen ! gij zult mij niet hooger wijzen — Verliefde van het woord ! minnaar van uw eigen lippen ! — Gij hebt uw goddelijke ziel tot slaaf verkocht aan uw oogen, uw ooren uw mond, uw neus, uw huid ! —

Gij zijt een wangedrocht van gigantisch gevoelen, waggelend op de nietigheid van uw moreele kracht. — Gij zijt een monsterachtig oog, zonder hoofd, op twee magere beenen .— Gij zijt gansch vergroeid als een boom met de wortels omhoog, — uw ziel zit in uw huid, uw zintuigen zijn naar binnen gegroeid. — Uw Wil, de goddelijke, de onvergankelijke Wil ten goede, die recht en hoog moest groeien in het schoone omranksel uwer aandoeningen, ze is neergebogen, gebroken, vergaan onder hun overmachtigen groei. — Uw Kunst is als wonderlijk gewas uit tropische landen, een enkele bloem, ontzachlijk groot, dik, kleurrijk, vleezig, zonder stam, zonder bladen, woekerend in den molm van een zieken boom. Wat weet gij van goed of kwaad, van waar of onwaar, van recht of onrecht, van rein of onrein ? — Uw emoties zijn uw lieve goden, gij zoudt ze voeden met het bloed uwer moeder.

Wat weet Gij van het eeuwig Goede ? — dit is u waan en conventie — uw lief-warm voelen is realiteit, uw rood-goud zien, uw zoet-schoon hooren, — wat zijn u goedheid en recht anders dan bleeke dorre, onwezenlijke dingen ? Als iets schoon is en sterk, wat

wilt gij meer? En uw voelen is schoon en sterk, en zoo is uw kunst. Maar ook slangen zijn schoon en sterk — gij zijt schoon met de gruwelijke pracht van een gorgonen-hoofd, het krinkelt om uw slapen in goud en blauw en vuur! — en ik veracht u!

En soms heb ik u zoo lief, dat ik u zou willen kussen. Op de hoogte waar gij staat, wankelt het trillende gemoed tusschen afgronden van haat en hemelen van liefde. Wat roert mij de slechtheid, de dwaasheid der kleinen en onmondigen? Maar Gij, Gij zijt mijn gelijke, mijn evenbroeder, — gij draagt met uw sterke handen het hoogste goed der menschen en dat is ook mijn goed, — mijn kostbaarst, mijn heiligst! — U vergoden, u aanbidden zal ik als gij 't goed bewaart, maar wee u! zoo gij 't schendt!

Geschreven in 1886, gepubliceerd in 1902.

X. EEN ONZEDELIJK BOEK.

Van Deyssel's Een Liefde, waarin hij het naturalistische principe tot verre consequenties doorvoerde, had groote verontwaardiging gewekt bij het publiek. Van Eeden betoogt nu in dit N. Gids-artikel dat het boek niet onzedelijk, zelfs niet onwelvoeglijk is, daar Kunst principieel boven convenance verheven is. Toch.....

Toch, verontwaardigde lezer, bepleit ik thans uwe zaak en erken, dat gij recht hebt dat boek hinderlijk te noemen. Alleen waarschuw ik u, niet te beginnen over fatsoen of welvoegelijkheid, want het zou waarlijk lijken alsof gij niet veel begrip had van den ernst der kunst, alsof gij den kunstenaar zoudt willen onthouden wat gij den geleerde zoo gereedelijk gunt, vrijheid en ruimte voor zijn werk.

Er staan hinderlijke dingen in dat boek. Hinderlijk voor u, voor het meerendeel der beschaafde menschen, hinderlijk ook voor mij. Daarentegen niet hinderlijk voor den kunstenaar zelven en voor een aantal anderen, die voelen zooals hij.

Ik wil „Een Liefde" niet kritiseeren. Het is mogelijk, dat sommige der meest hinderlijke zaken tevens fouten, vergissingen van den schrijver zijn. Dat is hier de vraag niet. Van Deyssel denkt en

voelt nu en dan op een wijze die mij pijn doet. Uit de gedachten en woorden die zich aanmelden bij hem, zoekt hij en neemt hij er tot zich, die ik zou afwijzen en verwerpen.

Ik meen, verontwaardigde lezer, dat wij de eer hebben dit sentiment te deelen. Moge het niet het eenigste zijn. Uw gevoelen echter, dat van Deyssel voor uw en mijn plezier had moeten nalaten zoo te denken als hij deed, deel ik volstrekt niet.

Want ik ben blij, in mijn hart en ziel blij, dat Van Deyssel zulk een groot en eerlijk mensch is, dat hij zoo'n mooi boek schrijven kan en er later misschien nog veel mooiere zal schrijven. En al zou ik nu de nuances van mijn sensitiviteit geen van allen willen missen, ja al had ik ze nog veel liever dan ik ze heb,—ik zou daarom geen eerlijk kunstenaar gaan verzoeken wat minder eerlijk te zijn, ter wille van mijn particuliere gevoeligheden.

Dit zou zeer bazig en arrogant van mij zijn. Het zou onartistiek, het zou onzedelijk van mij zijn. Want het eerste artistieke en moreele beginsel is waarachtigheid — en als Van Deyssel anders ging schrijven, om de gevoeligheden van anderen te ontzien, dan zou zijn werk aan waarachtigheid, aan grootheid verliezen. *)

Een gemoedelijk lezer antwoordt het volgende : „Ik zal u zeggen, waarde Heer ! hoe de zaak zit. Het is uw schoonheidsgevoel !— Uw schoonheidsgevoel komt namelijk tegen dit werk in opstand, begrijpt gij ? Gij zijt bijna zoo verstandig als ik, — heb maar de goedheid een oogenblikje na te denken. Mag een kunstenaar uw schoonheidsgevoel beleedigen ?"

Dat is een gelukkig woord, schoonheidsgevoel. Ik zit er zeer verlegen mee. Het klinkt zoo positief, zoo precies alsof de man zei : „Het is uw buik, meneer, die pijn doet." — Kan men daarop antwoorden : „Wat verstaat gij onder mijn buik ?"

En toch geloof ik heusch, dat ik u niet versta. Waarlijk, waarlijk niet — hoe meer ik nadenk. — Heeft een mensch maar één schoonheidsgevoel, net als één buik ? Dan weet ik stellig niet waarover gij spreekt.

Ik woon in Bussum. Daar bestaat een gezelschap, dat „Verfraai-

*) Hoewel ik dit betoog nog niet onjuist vind, zou ik het thans niet precies zoo schrijven. Het is waar dat v. D. het publiek zou kunnen winnen door minder oprecht artistiek te zijn. Maar men kan mij tegenwerpen, dat al wat oprecht is, nog niet noodzakelijk getolereerd moet worden, ook al loopt men door intolerantie gevaar iemand tot onoprechtheid te brengen. De fout van van D.'s vijanden ligt daarom niet zoozeer in hun intolerantie zelve als in het schijnheilige, ondoordachte en onzuivergevoelde er van. (1890).

ings-commissie" heet. Het doel dezer vereeniging is de fraaiste plekjes van het dorpje, de oude, schilderachtige boerenhuisjes, de rustieke laantjes die er nog mochten zijn overgebleven, op te koopen, te slechten of te rooien en door witte villa's, stijve tuintjes en grintwegen te vervangen. Dit geschiedt uit schoonheidsgevoel. Uit schoonheidsgevoel is voor een jaar of tien de kleine Houtpoort te Haarlem gesloopt, uit schoonheidsgevoel is de nieuwe Hoogesluis te Amsterdam gebouwd. Uit schoonheidsgevoel breken de boeren de ticheltjes uit hun schoorsteenen en laten ze witkalken,—uit schoonheidsgevoel heeft ten Kate al zijn verzen geschreven.

In Laren zijn veel schilders komen wonen, om landschappen en binnenhuizen te schilderen. Hun schoonheidsgevoel werd het meest bevredigd door de armoedigste huisjes, de meest armelijk gekleede lieden. Ze vonden dat mooi, en wezen het elkaar. De Laarder boeren hebben daardoor een eigenaardig denkbeeld van schildersmooi gekregen. „Mooi" — zeggen ze, „mooi — dat is vuil." En als de schilders komen, weten ze het al en zoeken hun vuilste plunje uit.

En hetzelfde hebben we in de literaire wereld. De eene schrijver verkiest de wereld in haar zondagspak, de ander in haar daagsche plunje. Allebei uit schoonheidsgevoel. En de meeste menschen denken van Zola's kunst precies wat de boeren van de schilderkunst denken : „le sale c'est le beau".

Er heerscht een geweldige botsing, een wanordelijke mêlée van schoonheidsgevoelens, — duidelijke scheiding van legers is er niet, doch er zijn twee hoofdmassaas, die ik kan onderscheiden als „Zondagsche" en „door-de-weeksche".

Aan de eene zijde hoort men, als verwarde krijgskreten : „licht ! — reinheid ! — klassiek ! — aesthetica ! — de vorm ! de vorm ! — hygiène ! — harmonie ! — oude Hellenen !" aan de andere zijde klinkt het luider en somberder : „kracht ! — echtheid ! — karakter ! — sentiment ! — grijs ! grijs ! — stemming ! — grootheid !"

Velen echter hakken rechts en links en weten van vriend noch vijand. Ik ken menschen die Jozef Israëls' armoedige binnenhuizen verrukkelijk en Zola's romans execrabel vinden. Weer anderen zijn giftig tegen tournures, hooge hoeden, odeur en ponnie-haar, terwijl zij dwepen met Fiore della Neve en Carmen Sylva.

Nu is het curieuse, — dat ik van al die gevoelens die hier als schoonheidsgevoelens worden voorgesteld, een spoortje bij mij zelve terugvind. Als ik bij een arme boerenfamilie, in een armoedig visschershuis binnenkom, dan voel ik de armoede, de vuilheid, de somberheid, de stank, als even zooveel onplezierige sentimenten, — ik verbaas mij geen oogenblik, als ik hoor dat de bewoners liever in een

burgermans-salon zouden zitten, waar gladde, mahoniehouten meubels staan op een rood karpet en een vergulde pendule pronkt tusschen zilver-glazen sigarenbakjes. Evenwel voel ik in dat arme huis weer zeer aangename dingen, gewaarwordingen van kleur, van licht, van het karakter van menschen en dingen, — die ik geheel mis in den burgermans-salon.

Als den dag van gisteren heugt het mij hoe ik de Sarphati-straat de mooiste straat van Amsterdam vond — en ik meen vrij goed te weten wat de menschen voelen, die dat nog zoo vinden. Precies weet ik wat het plezier is van zich te laten deinen op den hobbelpaard-rhytmus van Ten Kate's verzen. Een Ten Kate-scheurkalender verschaft mij iederen morgen onder het scheren dat onschuldig genoegen, benevens een scheerpapiertje.

Als ik op een soirée dames zie in baltoilet, stijf in glanzend satijn, en heeren met breed, wit linnen, goed-gemaakten rok en kort, keurig, aan het hoofd sluitend haar, — dan krijg ik een aangename sensatie van netheid, correctheid, distinctie : en toch heb ik vaak als ik mij bij zoo'n gelegenheid verveelde, met een ander die zich ook verveelde, minachtend-wijsgeerige bespiegelingen gehouden over negentiende-eeuwschen wansmaak.

En wat is nu onder die bonte vlucht gewaarwordingen, dat ééne gevoel, waarover gij zoo famieljaar spreekt alsof gij het precies kent, waarvan gij zoo nauwkeurig weet dat het beleedigd is en niet beleedigd mag worden ?

Schoonheidsgevoel ! — is dat de sensatie waarbij men „mooi !" zegt ? — Wel ! er zijn duizend sensaties waarbij men dit zegt, alle anders. Wat heb ik in mijn leven al niet „mooi !" hooren noemen : — een zonsondergang, een billardstoot, de sonate-pathétique, de Vischmarkt te Amsterdam, een diamant, een roos, een ouden citroenenjood, een lijk, een weiland met koeien, een boek van Aimard, een oud wrak, een gletscher, een operatie, een huidziekte, — alles mooi ! mooi ! — omdat men op het oogenblik dat men dat zeide iets aangenaams ondervond.

Gij vindt dat de operatie en de huidziekte hier niet bij hooren. Toch wel. Het is niet toevallig dat een medicus het woord „mooi" voor ziektegevallen gebruikt. Er is zeer veel overeenkomst tusschen de gewaarwording die een mooi geval den medicus en die een mooie tenor den opera-kenner geeft.

Wat praat gij van schoonheidsgevoel, als er dingen zijn die ieder zeer leelijk en tegelijk heerlijk mooi vindt.

Wat ik hier zeg behoort gij Hollander, te begrijpen, omdat gij beweert Rembrandt mooi te vinden. Gij redt er u uit, door te zeggen,

dat Rembrandt het leelijke mooi maakte door een straal van zijn genie, of dergelijke rhetorischen onzin. Neen, de menschen, die hij schilderde zijn leelijk, leelijk in den gewonen, bekenden zin van 't woord, — wat ieder leelijk noemt, — letterlijk leelijk, — zeker, — en nu vind ik ze prachtig leelijk, van een goddelijke, verrukkelijke leelijkheid.

Onder de bonte vlucht mijner gewaarwordingen weet ik wel, dat ik mijn lievelingen heb. Hunne namen kan ik niet zeggen, maar mijn hart kent ze en noemt ze in sprakelooze taal. Ik heb ze gaarne bij mij, dat ze fladderen om mijn hoofd en voedsel nemen uit mijn mond.

Wie hen goeddoet, wie hen liefkoost, wie hen streelt maakt mij recht gelukkig. En dat verlang ik van een kunstenaar.

Er is er een die ik zeer liefheb, een heerlijke, reinwitte, — ja die heb ik wel het liefste — en ik geloof dat het Beethoven is, wiens stem zij het beste kent. Maar zij zijn niet alle zuiver wit, er zijn er bont-gekleurde, zilvergrijze, zwart-en-witte, — en daarom niet minder mooi in hun bontheid.

Ik wil van een kunstenaar, dat hij mij genot geeft en gelukkig maakt. Hoe hij dat doet kan mij niet schelen, of hij daartoe dingen moet zeggen, die ik ook wel eens leelijk noem, evenmin.

Hoe komt men toch aan het denkbeeld, dat het genot van artistieke aandoeningen zou moeten bestaan in een opeenhooping van plezierige sensaties? Zelfs de meest zuivere, effenblanke kunst, de muziek is een wisseling van klacht en juichen, van pijn en vreugde. En de kunst der heftigste aandoeningen, de dramatische kunst, geeft alleen genot door de zware botsing van mooi en leelijk, van goed en slecht, van sterk en zwak.

Gij, verontwaardigd publiek, weet dit zoo goed, dit genot van onaangename sensaties, dat gij het lompweg overdrijft in uw begeerigheid. Gij kijkt naar een slachterij, gij werpt prettig huiverend, gretige blikken naar een bloedende gewonde, gij verslindt het Politienieuws. En waar gij u verbeeldt zuiver kunstgenot te hebben en uw schoonheidsgevoel eens recht te bevredigen, zwelgt gij u zat aan smart en akeligheid. Hoor maar.

Ik heb Sarah Bernhard eens zien spelen. Mooi was zij en zij droeg mooie kleederen. In het laatste bedrijf verbeeldde zij te sterven. Ik heb dien avond honderdmaal meer pijn gehad dan bij de lezing van Van Deyssel's boek. Van dramatisch genot geen sprake. Niets, niets dan de voorstelling van een ziek mensch, dat sterft voor de starende gezichten van een groot, genotzoekend publiek in een feestelijk vergulde zaal. Een arm, bleek mensch ging daar dood in

die menigte toeschouwers, zooals op de feestmalen der Romeinen, in den kring van wreede, beluste gezichten, de arme visch doodging, die de ongelukkige eigenschap had mooi te verkleuren in een langzamen dood.

Het is nog niet lang geleden en ik had reeds veel menschen zien sterven. Maar juist daarom wist ik geen weg met mijn oogen en voelde alleen pijn en verontwaardiging. Bijna al die kijkers daar hadden het zeker ook gezien, van een vriend, een zuster, een goede kennis. En nu zaten ze daar te kijken en te huilen en plezier te hebben, omdat het zoo mooi was. Alleen verharde tooneelkenners keken toe met koud, droog welgevallen — zij stierf mooi — hun genot ontstond door het gezichtsbedrog, door te weten, dat die vrouw zeer gezond was en niet stierf. Van een heusch sterfbed waren zij hard weggeloopen.

Toen vond ik de heele vertooning onzedelijk, onwelvoeglijk en in regelrechten strijd met mijn schoonheidsgevoel.

Nu denk ik er wel eenigszins anders over, — ik had eenvoudig een slecht stuk gezien — een van die leelijke theaterstellaadjes, expresselijk ingericht voor de lievelingstoeren van een gevierde actrice.

Ik zou niet gaarne iemands oogen uitkrabben of het zien doen, — toch zal ik het uitrukken van des ouden Glosster's oogen in King Lear niet onzedelijk of onwelvoegelijk vinden. Als een drama artistiek goed is, al sterft er om het andere woord een speler, ik heb er vrede mee.

Maar o, gij goede lieden, die des avonds met vrouw en kroost, voor een daalder per hoofd, uw genoegen gaat huilen op het Leidsche plein, — in de deftige verbeelding kunstgenot te hebben, — die kunst al in den haak vindt, als ze u maar recht akelig en beroerd maakt, — wat moppert gij dan en zijt ontevreden, omdat gij nu door dezen kunstenaar op een andere manier van streek wordt gebracht! — Gij, die zoo weinig vergt van den artist, dat gij al heel dankbaar zijt, als hij u een paar betraande wangen en kippenvel laat halen, waarom neemt gij dan geen genoegen met den viezen neus dien Van Deyssel u bezorgt?

Gij gelukkige zielen, die het met de fijnere artistieke sensaties zoo nauw niet neemt, en reeds zoo kinderlijk blij zijt met een grof, eenvoudig emotietje, waarom walgt gij niet net zoo graag een klein beetje, als gij graag een klein beetje rilt en huilt?

Maar o! o! — ik geloof — ik geloof zoowaar, dat ik het heusch niet heelemaal mis heb. Past maar op, gij met uw effen gezichten, gij met uw gewichtig zwijgende monden, gij van-de-prins-geen

kwaad-wetende-koeranten, — houdt u maar niet zoo onnoozel! Doet maar niet alsof gij mij niet begrijpt! — Kijkt maar niet neuriënd met een distrait wenkbrauwgefrons in de lucht! — Ik heb het wel gemerkt. — Ik ben nog met geen uwer eenige minuten in conversatie geweest — of het kwam los, na een aanloopje over het weer: „he! apropos! — heb je dat ding van Van Deyssel gelezen?" — Vol, tot uw halsboordje vol zijt gij er van. Diep, diep hebben al die fatsoenlijke neuzen, eerwaarde, doctorale, professorale, docenten-neuzen, journalisten-neuzen in dat gemeene boek gezeten, — en nog zie ik aan uw roode oortjes de pret die gij gehad hebt.

Nu ja, — wij weten dat allen tóch wel, en als ge u er voor geneert behoeft ge het niet te zeggen. Als gij het boek stilletjes uitleest en maar zwijgend wegbergt, zult gij zelfs een beter figuur slaan, dan wanneer gij u onderling aftobt om elkander uw verdachte verontwaardiging in banale termen duidelijk te maken.

Ook als gij maar wat minder conventioneel waart, minder vaag, wat precieser en eenvoudiger wist te praten — ge zoudt schrikken van uw vergissingen. Het zou blijken, dat wat gij gewoonlijk uw schoonheidsgevoel noemt, door Van Deyssel's boek juist plezierig gekitteld werd.

Ik zeg deze dingen met opzet, om u in de war te brengen. Ik wil maar eens roeren in uw koekwinkeltje van banaliteiten, dat er van buiten zoo keurig netjes, zoo ordelijk en degelijk uitziet; ik rommel maar eens in uw laadjes met de nette opschriften: „schoonheidsgevoel, — idealen, — zedelijkheid, — aesthetica, — kunst, — vorm," — om u te laten merken, wat een warboel het is, hoe de allerhande in den janhageltrommel en het kleingoed bij de moppen ligt, en hoe duf en oudbakken en beschimmeld het boeltje geworden is van het lange liggen.

— Maar toch heb ik het u gezegd, en het is mij ernst — uw zaak wil ik bepleiten.

Gij weet wel, Van Deyssel, dat het volkomen is zooals het hoort, als deze brave lieden zich opblazen in boosheid over uw boek. Als zij stotteren van drift, als zij zich verspreken in hun gemeenplaatsen, — als zij zich bespottelijk maken door burgerlijke benepenheid, door kleine, miezerige vinnigheid. Het doet mij recht veel genoegen voor u. Gij zijt er in 't geheel niet door geschrikt of ontsteld.

Het is zoo natuurlijk als het nijdige sissen van koud water, waar-

in men gloeiend ijzer steekt. En het is goed en weldadig voor ons arm, benauwd, pietluttig volk, als er wat gloeiend ijzer in hun koudwater-zielen gestoken wordt.

Maar het kan gebeuren, dat gij een verdwaald kind tegenkomt op straat en vraagt: „Waar woon je kindje?" en dat het kindje antwoordt: „boe-boe!" Dan zegt gij: „dat kind is nog niet wijs, het begrijpt mij niet, het praat nog niet!" Maar er kan een moeder zijn tusschen de omstanders en die zal hetzelfde vragen en ook ten antwoord krijgen: „boe-boe!". — Maar die moeder zal, omdat ze moeder is, dat kind begrijpen en zeggen: „Het schaap woont Zieseniskade 38." — Dan hadt *gij* ongelijk gehad en niet het kind.

Gij, en elk naturalistisch artist, grieft de menigte door twee wijzen van doen. Door het niet vermijden van platte uitdrukkingen, als gij die noodig hebt voor een artistiek doel — en door het diep ontleden van sommige aandoeningen, het nauwkeurig beschrijven van lichaams-gewaarwordingen.

Als nu dit de menschen verbittert en ze brabbelen wat, moet ge niet zeggen: „Je bent niet wijs, je kunt niet praten!" maar trachten te weten te komen wat zij eigenlijk bedoelen.

De hoofdzaak is conventie, — maar niet alles. Als gij in „Een Liefde" van Jozef spreekt, gebruikt gij woorden die hij zelf gebruiken zou. De impressie die de lezer krijgt, is daardoor krachtiger, — uw bedoeling is duidelijk en gij doet wat ieder artiest doen moet. Maar bedenk dat deze woorden zwakker of sterker indruk maken, naarmate de persoon die ze hoort, er meer of minder aan gewend is. Dat ze dus op de plaatsen waar gij ze, als kleine toetsjes om relief te geven, achteloos aanbrengt, voor anderen, door een andere opvoeding en omgeving daarvoor veel gevoeliger, hoog uitschreeuwen boven al de rest. Woorden zijn niet als kleuren, door allen nagenoeg gelijk gezien, —maar hun kracht is anders voor ieder mensch, naarmate hij ze meer of minder of anders heeft hooren gebruiken. Het is eenigszins alsof gij veel langer dan de meeste anderen naar de blauwe lucht hadt gekeken, en nu voor dat blauw verstompt, in uw schilderij vegen hadt gezet, die u volkomen in den toon schenen, doch een ander pijn deden in de oogen door hun blauwheid.

Dit is een ondergeschikte kwestie, ik weet het wel — doch ik maak er u opmerkzaam op, opdat gij mij goed zoudt verstaan als ik zeg, dat ik woorden zou verwerpen, die gij gebruikt. Maar ik verlang niet, dat een artiest door andere oogen ziet, dan door zijn eigene.

Het tweede is veel ernstiger. Het is het groote dogma van het

naturalisme, — het grondprincipe van Zola, den meester. Het is dit : „de heele, gansche menschenwereld, de heele, gansche menschenziel moet gekend, ontleed en gezegd worden."

Voor u, Van Deyssel, ik weet het, is dit het grootste geluk dat de kunst u geven kan, en Zola die dit gedaan heeft de grootste kunstenaar, de grootste mensch der wereld.

Niets kan ik hier tegen inbrengen, als dit ééne eenvoudige : „voor mij niet".

Gelukkig wie zijn grootste kunst gevonden heeft, gelukkig wie weet wat hij van zijn eigen kunst verlangt.

Maar ik zeg, dat ik dingen ken, die mij gelukkiger maken dan Zola's kunst, en dat ik over het hoogste genot van zeggen, van maken, van voortbrengen anders denk dan gij. En ik vind het zeer goed, dat het zoo is. Ik bewonder Zola, ik bewonder u, ik bewonder een eik. Toch zou ik niet een eik willen zijn, en u niet, en Zola niet.

Gij naturalisten hebt het leven zoo hartstochtelijk lief, zoo geheel, zoo volkomen lief, dat gij het in u op wilt nemen één en al, dat gij het wilt kennen door en door, in grootheid en dwaasheid, in ellende en walgelijkheid, — om het nú groot en dwaas en somber en walgelijk zooals gij het bemind en gevoeld en begrepen hebt, uit te spreken, om er dán groote monumenten van menschelijkheid van te bouwen voor de oogen der menschheid zelve, tot haar wonder en verbazing. Dat is goed en heerlijk en wonderlijk groot.

Maar gij naturalisten zijt slaven van het leven, omdat gij het zoo afgodisch liefhebt. Uw liefste is dwaas en nukkig en speelt en spot met u. En gij, schreiend soms en vol jammer, blijft toch aanbidden en dienen, al is het met klagend verwijt ; — gij blijft liederen zingen tot verheerlijking van haar ijzige schoonheid, van haar lieve grillen, haar aanbiddellijke boelheid, haar snijdend heerlijken hoon ; gij blijft kruipend angstig in haar wreede grijze oogen staren, en kust haar voeten die u geschopt en getreden hebben. Gij ondergaat het leven van dag aan dag, van naar bed gaan en opstaan, van zien en tasten en hooren, zooals een minnaar de bittere, brandende liefde ondergaat voor een trotsche vrouw, die weet dat zijn liefde sterker is dan hijzelve.

Maar er zijn menschen geweest, voor wie de droom van één nacht schooner was dan het licht van duizend dagen, — die in zich zelve een rijk hadden, heerlijker in het gouden licht hunner eigen ziel, dan het hemelsche Jeruzalem in Gods glorie. — Die sterker waren dan het leven, die niet toelieten binnen de diamanten muren van hun rijk dan wat hun welgevallig was en tot hen kwam met deemoedig gebaar, — en die met sterke, rustige onverschilligheid uitzagen op

het tieren en woelen der menigte, die zij afwezen van hunne poorten.

Deze menschen zijn mij liever, Van Deyssel, en wie ik mij het grootste denk, is zóó.

Ook als een minnaar, die van zijn liefste zegt: „niemand is háár gelijk, haar schoonheid is het eenigste schoon" — zoo zegt gij: „deze kunst is de eenigst mogelijke." Dit is echter de dwaasheid van een verliefde. De kunst dier anderen is zeer wel mogelijk, gij brandt er u aan.

Gij kent de groote witte waterlelie, niet waar? — Zij groeit in stille vijvers, rustig, tusschen breede, platte bladen, die licht-groen glanzen. De bloemen zijn wit, — zuiver, zuiver wit — en als de middag komt, plooien de bloembladen zich langzaam open en laten de zon het gouden bloemhart zien. Zoo drijven zij dan, — even zachtjes heen en weer glijdend als de wind hen aanraakt, — of op en neer schommelend met de kabbeling, — in stille blanke volkomenheid — op het donker-gladde, schitterende watervlak. Als ik aan een oever lig en naar hen zie — dan weet ik dat ze zijn opgestegen uit den zwarten, koelen vijvergrond, — zoekend het licht.

Zie! nu hebben zij het gevonden, — nu is het goed, — volkomen goed, — zij rusten op het vlak — en ontvangen het zonlicht met de uitgebreide, geschulpte bladeren. En tevreden draagt hen het donkere water, als zijn witte gedachten van volmaakt geluk.

Als nu iemand op die bloemen toegaat om hen te hebben, te bezitten — en hij vat ze onder de bloem in het water aan, en hij trekt ze naar zich toe, dat ze diep onderaan los breken met een zacht knappen — en er komt dan een lange, rolronde, bruinige steel te voorschijn, slap, nat en lam, — dan doet mij dat aan, alsof ik een lieve, schoone vrouw een langen darm uit het blanke lijf zag halen. Doe het niet, neen, doe het niet, — zij waren goed en volmaakt schoon zoo, ik wil het niet, — ik wil niet weten hoe die steel is, hoe zij vastzitten in den modder, hoe zij gevoed worden door den zwarten grond. Nu zijn zij leelijk en lamlendig en sierloos, — maar gij, die ze losrukte, hebt ze zoo gemaakt; dat leelijke was er niet, dat leelijke was niet leelijk, want ik zag het niet.

Zoo doet gij, Van Deyssel, in mijn oogen, als gij van het liefdeleven, dat zoo heerlijk rein bloeit aan de lichte oppervlakte mijner ziel, den langen, leelijken stengel optrekt, die diep wortelt in de donkere onbewustheden van mijn wezen.

De man, dien ik een lelie zag plukken, was een geleerde, een botanicus.

O ik moet lachen, lachen in mijn hart, als ik u, artiest, u godgewijde, u gezalfde, zie wroeten en ploeteren in de duistere beroerdheden van ons lichamelijk bestaan. En dan lach ik, helaas! — als een boer, die een koning ziet komen op zijn erf en hem de gouden kroon ziet hangen aan een boomtak en den hermelijnen mantel over een hek, — en hem ziet spitten en mestkruien, — zwoegend en onhandig, tot zijn koninklijke handen vuil en zijn zijden kousen bemorst zijn, en hij, zweetend van het ongewone werk, dan nog een weinig angstvallig naar den boer opziet, vragend: „Is het zóó goed?"

O zeker, het is een loffelijke stand, de boerenstand. De aarde geeft niet om niet, en men moet dankbaar zijn dat die brave werkers zoo willen zwoegen voor ons, omdat wij brood noodig hebben en vleesch.

Zoo hebben wij ook kennis noodig. En men moet dankbaar zijn aan die sterke, trouwe arbeiders vol toewijding, die ons kennis bezorgen, ten koste van zwaar, vuil werk en veel kommer.

Gij weet wel, dat ik ook dat werk doe. Misschien weet gij niet wat het mij kost. Want het ruwe werk is harder voor een boer, als hij van beter kom-af is. En ik bèn van beter kom-af.

Gij weet misschien niet, hoe het weegt op mijn ziel wat ik gedaan heb en wat ik weet. Hoe het in sommige nachten terugkomt als een afzichtelijke droom van lijkstijve menschenstukken, van druipend, spattend, lichtrood, donkerrood, koudgeworden bloed. Dat ik dan niet bang ben in dien droom, omdat het mij alles vertrouwd is, maar dat ik dan huiver van mij zelven bij 't ontwaken, om die verschrikkelijke vertrouwdheid.

Dat ik mij verwonder, hoe het geworden is, na het oude volk der Egypters, het heilig volk met hun lotusbloemen en hun strenge vastheid van schoon en rein, dat hèn schuwde en verfoeide die het inwendige der menschen hadden beroerd, hoe het na deze geworden is, dat de mannen der wetenschap rondloopen als brave, geëerde lieden, wien niemand de hand zal weigeren.

Als gij dit weet, begrijpt gij dan hoe ik lach, met een bitteren, spottenden lach, als ik zie hoe die grooten, die gelukkigen, die in marmeren paleizen kunnen wonen, met zachtheid onder hun leden, en om hen heen wierook en bloemreuk en bont getooi van goud en purper — hoe die in hun grilligheid tot mij komen en mijn werk trachten te doen en mij vragen: „doe ik het zóó goed?"

Maar het is waar, als groote heeren verliefd zijn, dan doen ze zulke dingen. Het is uw liefste, de hooghartige, onverbiddelijke, die

u er toe brengt. En ik vind u groot, en compleet en bewonderenswaardig in uw liefde.

Maar wees nu verstandig en gun een ander het zijne. Praat niet meer van „de eenigst mogelijke". Mijn liefste is heel anders, totaal anders — ik heb haar ook lief, maar ook heel anders. Ik verzoek u te erkennen dat dit mogelijk is — dat zij schoon is, — wel niet zoo schoon voor u als de uwe, — maar schooner voor mij, en dat ik haar liefheb, zeer lief.

Zij is niet zoo geweldig, zoo bedwelmend — zij is stiller, rustiger, zediger. Gij wilt zeggen romantischer? goed, romantischer, ik ben niet bang voor een woord. Zij heeft een tuin vol bloemen van mij gekregen, heel ver achter in de woeste bosschen van mijn ziel. Daar schijnt goud zonlicht op grazige paden en zijn stille, donkere vijvers met waterleliën, die niemand plukt.

> And all killing insects and gnawing worms
> And things of obscene and unlovely forms
> She bore in a basket of Indian woof
> Into the rough woods far aloof.
>
> In a basket of grasses and wild flowers full,
> The freshest her gentle hands could pull
> For the poor banished insects, whose intent
> Although they did ill, was innocent.
>
> But the bee and the beam-like ephemeris,
> Whose path is the lightning's and soft moths that kiss
> The sweet lips of the flowers, and harm not, did she
> Make her attendant angels be.

Deze verzen zijn van Shelley. Het lust mij, van Deyssel, naast de zware, sombere figuur van dien donkeren, zuidelijken man, die tot zich alleen al uw blikken trekt, deze lichtende, jonge gestalte op te roepen, — opdat gij voor den klaren glans om dat blonde hoofd uwe oogen zoudt opheffen en zien dat er nog anderen waren, groot en heerlijk onder de menschen.

April 1888.

XI. AAN DEN HEER FREDERIK VAN EEDEN.

DOOR

LIEVEN NIJLAND.

Het zal wellicht wat onbeschaamd gevonden worden, dat ik deze bespreking inzend aan het tijdschrift waarvan de heer Van Eeden redacteur is, dat ik, studentikoos gesproken, dezen schrijver aldus op zijn eigen kast de waarheid wil gaan vertellen. Maar daarvoor heb ik goede redenen. Ik schrijf dit uitsluitend voor den auteur zelf en voor degenen, die het wel met hem meenen, zijn lezers dus en zijn vrienden. Want al is mijn stukje niet vleiend, mijn bedoeling is toch niet den man te krenken, maar integendeel hem een dienst te bewijzen. In elk ander maandschrift geplaatst, zou dit stuk den schijn hebben van een vijandige daad, het zou de vijanden van de Nieuwe Gids genoegen doen en het zou nog weer iets toevoegen aan de reeds wat al te groote drukte, die in den laatsten tijd over den heer van Eeden gemaakt is. Inderdaad is de eenige reden die mij tot nu toe steeds teruggehouden heeft van mijn voornemen om hem eens een brokje van mijn opinie te laten zien, deze : dat hij dan alwéér besproken wordt, terwijl er juist nog veel te weinig over hem gezwegen is.

Maar als dit nu maar alleen onder de oogen van Nieuwe Gids-lezers komt, dan kan het geen reclame heeten, daar toch niemand de Nieuwe Gids kent zonder den heer van Eeden reeds te kennen.

Van de rechtvaardigheid der redacteuren en van de consequentie des heeren Van Eeden verwacht ik dat zij deze beschouwingen, vooropgezet, dat zij belangrijk, eerlijk en wel-uitgedrukt zijn, niet om redenen van minderen aard zullen weigeren.

Dit geschriftje treuzelde voor de deur van mijn geest, zooals een uitgekleede bader voor de deur van zijn badkoetsje, aarzelend om in het groote, kouë water te gaan, — toen het er uitgelokt werd door de laatste woorden van den heer Van Eeden zelf, in zijn kritiekje over Verwey's vertaling. Hij zelf mocht lijden ook zoo eens gekritiseerd te worden. Komaan ! — als er dan niemand anders is, waarom dan niet ? Wat maakt het uit wie ik ben ! Sta vast, vriend Frederik, en toon ons de deugdelijkheid van uw oprechtheidspantser, laat mij de sterkte van het schild uwer waarheidsliefde eens beproeven. Als gij u boos of gekrenkt voelt, als gij maar een zuur gezicht zet — o, wat gaf ik om aandachtig uw gezicht te bekijken terwijl gij dit leest! — dan blijkt uw staal-gewaande kloekheid glazen ijdelheid, uw tot

in alle consequenties verlangde oprechtheid een voorwendsel — en zoo gij in dit werk vijandschap of nijdig opzet vindt, dan zijt gij als literator geen knip voor uwen zielkundigen neus waard. En om dan maar terstond te beginnen, als waart gij een slang, die ik bij den staart wil opeten, zoo vind ik, dat gij in uw kritiekje over Verwey's vertaling mij tevens het beste houvast geeft voor mijne gulzigheid. Hier zijt gij al zeer makkelijk te pakken, dit puntje van uwen staart is zóó dun, dat een zuigeling het overgapen kan. Ja ! gij doet als de symbool-slang den ouden en bijt daar in uw eigen staart, en dreigt u zelven op te vreten.

Gij bestrijdt de juistheid der voorstelling die Verwey van zijn motieven geeft, op grond van onaannemelijkheid en geeft voor uwe bestrijding zelve motieven op die, als ge even nadenkt, niets aannemelijker zijn.

Gij wendt voor dat gij Verwey een dienst hebt willen doen — zeer goed ! — Maar eilieve ! welke motieven zijn er op te geven die u er toe brachten dit i n 't o p e n b a a r te doen ? Een brief aan uwen zwager Verwey had denzelfden dienst bewezen. Maar gij hebt laten drukken, gecorrigeerd, gepubliceerd — waartoe ? De redenen, hiervoor denkbaar, zijn primo : om copie voor uw tijdschrift te leveren — een in deze kwestie totaal ongeldige en onwaardige reden; — secundo : om ook andere menschen goed op 't hart te drukken oprecht te zijn in hunne voorstelling van zichzelf — een eveneens onvoldoende reden daar dit zeer goed had kunnen geschieden zonder den heer Verwey als afschrikwekkend voorbeeld te gebruiken — tertio : elken auteur die het lezen mocht te beduiden dat hij op moet passen, dat gij toeziet en waakt en ook niet de geringste onzuiverheid in de kleinste voorrede onopgemerkt zult laten — een ongepaste reden, daar niemand u als opzichter over de zuiverheid van voorredenen heeft aangesteld en gij nog onlangs hebt verklaard niemands rechter te willen zijn.

Gij ziet dus dat ik, — zonder U nog te beleedigen door het onderstellen der mogelijkeid dat gij den heer Verwey eenigszins hebt willen onaangenaam zijn, of er een zeker leedvermaak of satisfactie in vond hem welwillend-vermanend en beschermend toe te spreken, — toch reeds gedwongen werd motieven aan te nemen voor uw handelen, die gij zelf onmogelijk tot zuivere motieven kunt rekenen, en n i e t overeenkomen met de v o o r s t e l l i n g die gij van uwe motieven geeft : n.l. den heer Verwey een dienst te willen bewijzen.

En dit nu nog al in een stukje waarin gij de critici feitelijk tart,

om u eens op gelijke wijze onderhanden te nemen, waarin men dus verwachten zou, de zorgvuldigste vermijdingen van alle valsche voorwendsels te vinden! Is ooit iemand zoo roekeloos in een glazen koets uit steenen-gooien gereden ? En hoe zal het met die vele geschriften staan, waarin gij uzelven niet tot zoo strenge zelfcontrole behoefdet te dwingen ?

Nu doe ik een tweede hap, waar de slang wat dikker is. Niet lang geleden hebt gij een ander stukje geschreven, zwaarder, serieuser gestileerd, waarmee gij het noodig achttet het publiek op de hoogte te brengen van uwen vrijheidszin — en van uwe algeheele losmaking van het gezag uws vriends en mederedacteurs, den heer Willem Kloos.

Ook aan dit geschrift wist gij den schijn te geven van iets noodzakelijks en onvermijdelijks, een daad van vriendschap en waarheidsliefde, — enfin ! een heel mooien schijn, die stellig door velen der u welgezinde lezers is geäccepteerd.

Maar wederom staat de nadenkende lezer — de door u, mijnheer van Eeden ! aan 't nadenken gebrachte lezer — voor de vraag : Waar is bij al deze mooie motieven, het motief voor publicatie ? Is het om uw lezers te vermanen ? — Gij zegt, dat niet te willen. Is het om ze te stichten ? — Gij kunt dat op andere minder persoonlijke wijze. Is het om u beter te doen begrijpen ? — eilieve ! heeft dat zoo'n haast ? — en moet dat geschieden ten koste van iemand, aan wien gij zegt veel verplichtingen te hebben ?

Als ik dus — om u niet te beleedigen — geheel wil afzien van de suppositie, dat er iets streelends voor u was in het vernederen van uwen vriend, dat gij een zekere glorie vond in het kloekmoedig en openlijk u als onafhankelijk gelijke poseeren naast den man, die, naar uw zeggen, het meest tot uw letterkundige vorming heeft bijgedragen, wat blijft er dan nog voor ander motief, dat niet in strijd is met den schijn uwer woorden, of met de hoogheid der door u uitgesproken sentimenten ?

Ik zou mij zeer in uw zielkundig doorzicht vergissen, als gij in mijne woorden een beschuldiging van opzettelijke valschheid, van opzettelijk schijnvertoon, of van eenige minder oprechte b e w u s t e i n t e n t i e vond. Gij hebt zelf opgemerkt hoe moeilijk oprechtheid is, gij hebt de voorwaarden opgenoemd waaronder zij alleen te bereiken is : oplettendheid, oefening, kritiek.

Maar de bedaarde, van-u-zelf-secure toon waarop gij uwen lezers in 't algemeen en 't bijzonder den heer Verwey die mededeeldet, zooals een professor in de mathesis de stelling van

Pythagoras zou mededeelen, — doet mij vermoeden dat gij uw eigen bedrevenheid in deze moeilijke kunst der oprechtheid tamelijk overschat.

Dit is het eerste wat ik u onder 't oog wilde brengen, ten uwen beste, en ik meen dat de aangehaalde voorbeelden tot staving van 't beweerde meer dan volstaan. Als gij mij niet toegeeft, dat uwe „Studies" wemelen van dergelijke kleine onoprechtheden, dan zal ik meenen dat gij de draagwijdte uwer eigen woorden en ideeën niet hebt gekend.

En nu ga ik eenige algemeene opmerkingen maken en u daarbij — leer om leer — als afschrikwekkend voorbeeld gebruiken.

Hebt gij zelf niet bij uwe welmeenende oraties telkens een uwer collega's uitgezocht ter demonstratie als proefobject tot het experimentum in vivo? Hebt ge niet op den heer Van Deyssel het onbewust-onreine der artistieke indecentie, op den heer Netscher het potsierlijke der onbewuste nabootsing, op den heer Kloos het gevaarlijke van heerschzucht en betoogende lyriek, op den heer Verwey de leelijkheid van onzuivere zelf-representatie gedemonstreerd?

Welnu! Nu wordt gij ook zelf eens op de operatietafel gebonden — en ik zal aan u demonstreeren de treurige gevolgen van het verwaarloozen van verschil tusschen goede Wil en goede Intentie.

Als ik uw Intentie voor uwen Wil mocht nemen — goeie hemel! wat vond ik u dan een braven jongen! En daar gij zelf menigmalen in die fout vervalt, ja zelfs weinig blijk geeft goed het verschil tusschen Wil en Intentie te beseffen, komt gij tot het natuurlijke maar zeer beklagenswaardige resultaat u voor een veel braver jongen te houden dan gij zijt.

Uwe bewuste Intenties zijn altijd superbe bedoeld, — op vrijheid, hoogheid, oprechtheid, moed, deemoed, afschuw van al het kleine en lage, en zoo voort. Maar dit bewijst niet dat uw Wil superbe is.

Al zeer lang was het blijkbaar uwe Intentie mooie werken te vervaardigen. Niettemin hebt gij zeer veel onbeduidende prullen vervaardigd. Van een W i l tot iets moois is slechts enkele malen en vooral in den laatsten tijd wat gebleken.

Nu is het in elk vergefelijk dat hij prullen maakt — met de intentie prachtwerken te leveren, maar niemand wordt het vergeven wanneer hij de Intentie, het begeerende, beramende, verwart met den Wil, het strevende, volbrengende — en daardoor gaat meenen dat het toonen eener goede Intentie recht geeft op die fiere,

zelfbewuste en strenge houding die toekomt aan den man met Wil.

Zoo hebt gij, om een voorbeeld te noemen, eens zeer lustig en uit de hoogte den draak gestoken met jamben van den heer Florentijn. Welnu! toen was er van den Wil tot iets beters bij u nog nooit een schijntje gebleken. Het laatste zoodje jamben dat gij t o e n in de wereld had gestuurd, — in uw tooneelstuk „Het Poortje", was weinig verhevener of bevalliger om te zien dan een optocht van rheumatieke weegluizen. Maar gij, steunend op uwe goede Intentie, matigdet u een toon aan alsof de werkelijke Wil in u niet nog ongeboren was.

In 't algemeen kan men van uw auteursfiguur en van uw houding in de Nieuwe Gids-beweging zeggen, dat gij hebt gewoekerd met goede Intenties. Het was steeds uwe Intentie: niet bang, niet kleingeestig, niet eerzuchtig, niet ijdel en niet oppervlakkig te zijn. Wat uw Wil was, schijnt gij dikwijls eerst later bespeurd te hebben en anderen eerder dan gijzelf. Maar uwe Intentie kendet gij alleen zeer goed, en die steldet gij voorop — en wist met de u eigene gevatheid al uw uitingen daarmee in schijnbare harmonie te brengen. Aldus verkreegt gij gewetensrust voor uzelven en bleeft bij het publiek 't lieve kindje. Het mag u en enkelen uwer scherpzinnige lezers eenigszins verwonderd en met een heimelijke onzekerheid vervuld hebben, hoe iemand aan een revolutie mee kan doen en toch het lieve kindje blijven. — het mag bij sommigen uwer meer artistiek en minder dialectisch begaafde vrienden een intuïtief wantrouwen hebben veroorzaakt — niettemin had niemand vat op u, door de voorzichtigheid waarmee gij zorg droegt altoos eerst uzelven en dan anderen van uw goeden wil te overtuigen.

Zoo zou men geneigd zijn u voor wat bang te houden — hoe is 't mogelijk denkt men, dat iemand, die moedig is, zoo weinig vijanden maakt. Evenwel kan niemand bewijzen, dat gij bang zijt geweest — want het was uwe Intentie n i e t bang te zijn, en overal waar het pas gaf, wist gij die Intentie te doen blijken. Gij kunt vele daden aanwijzen, die intellectueelen moed vereischen. Maar van geen enkele kunt gij toonen, dat zij 't gevolg was van oorspronkelijke en natuurlijke heldhaftigheid Zij kwamen eerst als gevolg uwer overtuiging, dat ge eigenlijk niet bang waart.

Practisch maakt dit zooveel verschil niet, zult ge zeggen. Toch wel, n.l. dit: dat gij altijd wat banger zijt dan ge denkt. Gij zult n u misschien wel wat meer gelijken op den held dien gij begeerdet te zijn, maar het schijnt mij toe dat slechts onbewuste en be-

hendig gemaskeerde vrees u veel slagen heeft doen ontwijken, die u tot eer en groote zelfvoldoening hadden gestrekt.

Zoo was het uwe intentie, oprecht te zijn en niet oppervlakkig. Die intentie hebt gij nadrukkelijk getoond in uwe „Studies," door uwe aanvankelijke dwalingen bij 't herdrukken te laten staan en door 't toevoegen van geleerde aanteekeningen. Maar dat des-ondanks uw Wil tegelijk oppervlakkig en onoprecht is geweest kan uwen aandachtigen lezer niet ontgaan. Want de bedoelde geleerde annotaties waren op vele plaatsen onnoodig, kunnen dus geen ander doel hebben dan het verbergen eener zekere oppervlakkigheid, en zijn dus vingerwijzingen precies en onloochenbaar, naar de onoprechtheid van uwen wil.

Met een zuiveren, van nature oprechten wil hadt gij, wetende dat uwe opinies vooral sterk zijn door intuïtie en evenveel waarde hebben zonder eenig vertoon van geleerdheid, ook allen schijn daarvan weggelaten. Maar gij hadt vooral den wil tot overtuigen en ge voeldet instinctief dat gij gemakkelijker zoudt overtuigen met dan zonder den schijn van veel positieve kennis.

Zoo is het uwe Intentie, niet eerzuchtig te zijn en niet ijdel. Kloek hebt gij deze bedoelingen geposeerd in uw antwoord aan den heer Kloos. Maar dat het iets meer dan bedoelingen zijn, dat deze doode plannen zijn geworden tot een levenden Wil, daarvan moeten de bewijzen nog komen. Wie uw schrijversloopbaan objectief gadeslaat, als een gegroeide plant, ziet in hare formatie evenveel eerzucht en ijdelheid als in die van elk uwer collega's. Het is u zelf misschien nooit bewust geworden, maar uw Wil heeft u precies doen volbrengen wat kan strekken tot voldoening van uw eerzucht, tot streeling uwer ijdelheid.

Gedurende den strijd der anderen, hun verheffing door enkelen, hun verguizing door velen hebt gij bedaard en gestadig uw draadje voortgesponnen, instinctief zorgend de gunst der velen niet te verliezen noch bij den voortgang der enkelen achter te blijven. Gij wist op 't juiste moment, door 't uitgeven uwer „Studies" den menschen te doen begrijpen, dat gij de Nieuwe Gids waart, en door het snel daarop laten volgen uwer beste werken ook den lof der strengsten te winnen, de aandacht blijvend op u te vestigen en uw literaire figuur scherp en duidelijk te doen uitkomen. Het was misschien niet uw bewuste Intentie, maar de uitkomst bewijst dat het uw Wil was, de toeleg uwer daden.

Direct bleek indertijd het kwetsbare uwer ijdelheid uit de ietwat spijtige voorrede van „Het Poortje", en dat het u niet enkel om den triomf uwer ideeën maar ook om uw persoonlijk gelijkhebben

te doen is, bewijzen de uitgewerkte pleidooien, met verwijzing naar uw vroegere beweringen, zelfs met nauwkeurige vermelding van data, tot staving van uw prioriteit, — in psychologische vraagstukken.

Verre van mij dat ik in deze eerzucht en in deze ijdelheid iets betreurenswaardigs zie. Zonder beide gemoedsaandoeningen als drijfkracht ware weinig, ook van 't allerbeste werk, in deze wereld tot stand gekomen. Alle werkers, ook de artisten hebben tot productie den stimulus der eerzucht en het verwachten der ijdelheidsstreeling noodig — zoo zij niet hoog en sterk, ik zou haast zeggen, heilig genoeg zijn om te werken door den zuiveren drang van Liefde, menschen- of Godsliefde, of Schoonheidsdevotie.

Gij weet dit — en uw Intentie nu is te doen als de allergrootsten deden. Maar ik wijs er u op dat gij dwaalt, als ge meent reeds zoo gedaan te hebben en u iets op dit doen te mogen aanmatigen. Zoo dit uwe wil is, dan is zij het eerst onlangs geworden en nog aan niemand gebleken.

Maar het is u gelukt, daar gij wat beter de menschen schijnt te kennen, met meer tact en intuïtie voelt, wat de menschen noodig hebben om iets te accepteeren, dan uwe vrienden — het is u gelukt velen te doen gelooven dat gij zijt wat gij zoudt wenschen te zijn. En dan schijnt het dat gij, dit bemerkende, er weer niet op gesteld zijt, en de gunstige opinie niet wilt aannemen, die gij toch, onbewust maar niettemin opzettelijk, hebt doen ontstaan.

Zoo loopt uw Intentie telkens uwen Wil vooruit, en verwerpt met schaamte de smakelijke appelen, die uw wil achter uwen rug gestolen heeft om u te believen.

. . . . . .

Ziezoo ! Nu bind ik u los van de operatie-tafel — en zal eens kijken of ge nog loopen kunt. En ik hoop van ganscher harte dat deze mijne woorden, voor langen, langen tijd, de laatste zullen blijven over dit onderwerp.

Dec. 1891.

XII. NIEUWE NEDERLANDSCHE DICHTKUNST.

(Rede, uitgesprooken te Gent in het Congresgebouw der waereld-tentoonstelling op 5 Juni 1913).

Voor dertig jaar leefden wij in de oovertuiging dat men van elke dichtregel kon zeggen: „Dit is goed!" en „Dit is slecht!" naar vasten maatstaf, niet als een willekeurige inzetting van deezen of geenen, maar als een absoluute waarheid. Wij geloofden er aan zooals de orthodoxe-vroome aan het Laatste Oordeel gelooft.

Zulk een geloofs-oovertuiging was practisch nuttig. Ze bracht ons tot beslist optreeden, tot krachtig beweeren, tot hardnekkig volhouden. En in Nederland was zulk positivisme gewenscht. De smaak voor mooi en leelijk was ooverleevering geworden. Traditie en conventie waren oud en voos en de conventiebreeker, die voorafging, Multatuli, was inzake dichtkunst niet zeer positief. Hij was dichter van aanleg en karakter, als zoodanig de meest beteekenende persoon die Nederland in de voorige eeuw gehad heeft — maar in de specifiek dichterlijk geachte kunst, de lyriek, was hij niet zoo oovermatig begaafd, dat hij haar goed recht uit eigen onweerstaanbaren aandrang moest handhaven.

Evenals Strindberg en Nietzsche was Multatuli een zeer oorspronkelijk mensch, die vast geloofde in eigen smaak, een geestesbevrijder en ook taalhervormer.

Zulke machtige persoonen hebben natuurlijk altijd een eigen ritme, een eigen stijl. Maar ze hebben dat ritme, dien stijl niet altijd in zoo intensieve wijze, dat zij er in enkele strofen, in een paar reegels, duidelijk de essens van kunnen geeven. Shakespeare en Goethe konden het. Die beiden zijn in hun lyriek in volle grootte herkenbaar, maar Strindberg, Ibsen, Multatuli, Nietzsche, Hebbel, Tolstoy zijn dichters die geen verzen maakten in waarde aan hun persoonlijke beteekenis eevenreedig.

Multatuli achtte de dichtkunst in engeren zin een tamelijk onnutte liefhebberij. Verzen schrijven en verhaaltjes bedenken oordeelde hij tijdverkwisting. Onder zijn tijdgenooten en voorgangers, die er anders oover gedacht hadden, hield hij ongenadig huis. Dat was niet moeilijk voor hem, want Nederland kon niet boogen op veel oorspronkelijke geesten van Multatuli's rang en de niet meer dan provinciale beteekenis van hen die in ons land als dichterlijke helden werden gevierd — Bilderdijk bijvoorbeeld — was met veel succes belachelijk te maken.

En niet alleen van Bilderdijk, maar zelfs van den zoo ver booven hem staanden Vondel kan men zeggen dat hij niet diep heeft beseft, wat dan toch eigenlijk aan ritmische, berijmde taal het goed recht van bestaan geeft, wat de hoogere waarde van een vers uitmaakt, wat de dichtkunst, in engeren zin, tot een menschelijke functie van de allerhoogste orde verheft.

Immers waren Vondel en Bilderdijk van dat besef doordrongen geweest, dan hadden zij nooit zooveel duizende reegels als dichtkunst laten vermeenigvuldigen, waarvan alleen de maat en het rijm, of een zeekere conventioneele zwier hen doen onderscheiden van gewoon proza. Dat Verzen moeten hebben een bijzondere expressieve kracht, onmiddellijk verbonden aan melodieus gehalte, dat toont Vondel ook niet *altijd* te beseffen. Anders had hij niet zooveel in maat en op rijm geschreeven wat eevengoed in proza gezegd kon worden. Maar al kende Vondel de theorie niet, hij geeft de praktijk op veele plaatsen met volle kracht. Van Bilderdijk kan men echter zeggen: „Nu ja, ieder die zooveel rijmt, schrijft wel eens bij geluk een paar goede reegels."

Met het dichterschap van deezen laatsten had Multatuli recht een loopje te neemen.

Maar nederlandsch is een taal bizonder geschikt juist voor die melodieuze zegging, die krachtige expressiviteit, die verzen hun waarde en beteekenis geeft — en de 19de eeuw was voor Nederland een tijd van beginnende herleeving, die zich ook in de taal oopenbaarde. Multatuli's vergissing, zijn minachting voor het vers, heeft opmerkelijk kortstondigen en geringen invloed gehad. Onder zijn tijdgenooten was er geen als poëtenfiguur krachtig genoeg om het vers met goed gevolg teegenoover hem te handhaven. Zelfs Potgieter was daarvoor te veel geletterde, te weinig dichter-van-de-daad. Multatuli kon hem klasseeren als eerzaam koopman en fatsoenlijk burger die aan letterkunde deed. Potgieter schreef geen bombast, als Bilderdijk; zijn vers heeft vaak de zooéven door mij bedoelde melodieus-expressieve kracht — maar het is toch altijd stijf en vormelijk, vergeleeken bij Multatuli's hartstochtelijk proza — en de moogelijheid om vuurige, groot-menschelijke hartstocht in enkele zeggingskrachtige strofen te kristalliseeren, kon hij niet bewijzen. Het was Jacques Perk, die de macht en de noodzaak daartoe in zich voelde. Vooral de groote ernst van zijn dichtwerk is bewonderenswaardig. Want de Nederlander van het midden der 19de eeuw werd een ongenadig spotter, en meer en meer geneigd al het goud van ernst en naïviteit met bijten-

de ironie te behandelen. Niet uit boosaardigheid en cynisme, maar uit begrijpelijken twijfel aan de echtheid. Een zóó ernstigen toon aan te slaan als de jonge Perk deed, in een land, waar zóóveel onecht werk door zóó scherpe ironie was aangetast, dat toonde het bestaan van een onweerstaanbaren drang, van een sterken geest. Hierteegen was Multatuli's invloed machteloos. Het verzenmaken bleef in eere in Nederland, en zeeker in geen ander land met beeter recht.

Wij hadden dus onzen positieven standaard van goed en slecht in verskunst en ik herinner mij nog zeer wel den ijver en de geestdriftvolle oovertuiging waarmeede wij aan deezen proefsteen al het werk van vroeger en later dichters toetsten. Onverbiddelijk en gestadig waren wij aan het ziften : kaf van koorn, en we spaarden noch elkander, noch onszelven. Reegel voor reegel werd gewoogen en geschat en geen réputatie daarbij ontzien. Wie goede verzen maakte was een dichter, en wie slechte verzen maakte was er geen. Dat spreekt.

Deeze werksaamheid heeft in gansch Nederland — Groot-Nederland, Noord en Zuid — goeden invloed gehad. Er is sints ons optreeden in ons vaderland zéér veel minder bombast geschreeven dan te voor. En op dit oogenblik, na dertig jaar, is de productie van verzen, die volgens onzen standaard van toenmaals „goed werk" moesten heeten, zelfs beklemmend groot.

Dit is begrijpelijk, omdat Nederland in een période van opgang, een anastrofe verkeert en een taal heeft, die zich bij uitstek eigent voor het krachtig, kernig en welluidend *zeggen*. Geen taal oovertreft daarin naar mijn weeten de onze. Wat het zingen betreft, dat kan men beeter in Hoogduitsch, of Italiaansch, ook in 't Fransch. Maar *zeggen, spreeken,* diep, innig, statig, welluidend, expressief — dat doet men in geen mij bekende taal zoo goed als in 't Nederlandsch, ook in 't Engelsch niet.

Onze waardestandaard van toenmaals is echter niet in alle opzichten voldoende gebleeken. Bij veel goeds heeft ze ook aanmerkelijk veel kwaads gesticht. En om dit aan te toonen moet ik U bidden mij in fijner onderscheidingen te volgen.

Al terstond treft ons in de litteratuur-période van 1880 de eigenaardigheid dat naast de hoog-idéalistische lyriek, die zich aansloot bij Shelley en Keats, het épisch réalisme werd goedgekeurd, direct onder invloed van den Franschen roman dier dagen. En dit niet als deel van eens dichters leevenswerk, zooals b.v. de épiek

van Victor Hugo, maar als uitsluitende productie van schrijvers, die zich nooit lyrisch konden uitdrukken.

En dit heetten toch ook „dichters." Kon men dan toch „dichter" zijn, zonder verzen te maken? Dan was het „goede vers" niet het kenmerk van den dichter.

Ik heb toen als mijn oovertuiging uitgesprooken dat het dichterschap niet anders kon beteekenen als „een zoo goed moogelijk mensch zijn."

Die uitspraak van mij heeft mij afgescheurd van nagenoeg allen mijner letterkundige tijdgenooten. Willem Kloos beweerde zelfs dat de uitdrukking „een goed mensch" moest verdwijnen uit de taal.

Ik beweerde en beweer nog dat de dichter niets anders is als een bizonder goed mensch, een mensch in hoogsten zin, „the highest type of mankind on Earth" zooals een Engelsche dichteres zeide*), „der einzig wahre Mensch" volgens Schiller's woord.

Laat mij in het kort ontleeden waaruit de schoonheid van een vers bestaat. Men kan zeggen dat alle schoonheid is harmonie van beweeging. Bij muziek is de beweegingsharmonie betrekkelijk eenvoudig. De beweegingen zijn van gelijken aard, het zijn alleen geluidsgolven. Door opvolging van ritme en door samenklank kunnen deeze gelijksoortige trillingen oneindig veel kwaliteiten uitdrukken, — van de eedelste en verheevenste tot de meest trivale en banale.

Ook bij het vers werkt het enkele geluid van het gesprooken woord. Het *zeggen* is dan ook een *zingen* met zeer samengesteld ritme. Dat versgeluid kan schoon zijn, ook als men de taal niet verstaat. Dat is dan de puure muziek van het gesprooken woord. Maar voor wie de taal van het vers verstaat, koomen er nu terstond allerlei nieuwe beweegingsvormen bij. Elk woord heeft behalve zijn klankwaarde ook een symbolische beteekenis. Daardoor worden fantasie-beelden opgeroepen, een menigte gedachten en voorstellingen, min of meer duidelijk en scherp, al naar de ontfankelijkheid van den hoorder. Elk woord heeft voor ieder allerlei associaties, en niet altijd voor ieder dezelfde.

Uit de samenstelling der woorden ontstaat dan weer een nieuwe kwaliteit, een min of meer abstrakte gedachte, een algemeene aandoening, een hartstocht, een verlangen, een stemming, een begrip. En de samenstelling der strofen brengt weeder iets nieuws, iets meer algemeens.

---

*) Anna Kingsford.

En al deeze beweegingsvormen moeten, om schoon te heeten, verbonden zijn door een harmonische eenheid, ze moeten met elkaar stemmen. Het geluid, de symbolische beteekenis, de gedachten-associaties, de opgeroepen beelden, de gewekte algemeene aandoening — alles moet met elkander harmonieeren, wil men van schoonheid spreeken.

Daardoor wordt het kleinste gedichtje een zaak van oneindige samengesteldheid, waarin het logisch bewijs van mooi of leelijk onmoogelijk is. Men kan alleen constateeren of men de gewenschte schoonheidsharmonie gewaar wordt of niet.

En nu is het duidelijk dat die harmonie moet omvatten alles wat het vers te weeg brengt, dus ook de beelden door associatie opgeroepen, de begrippen, de gedachten, de neigingen en aandoeningen. Alles moet met elkaar samenstemmen — en aldus voldoen aan onze innerlijke eischen van harmonie en schoonheid.

Dit alles lijkt U misschien vanzelfspreekend. Maar toch wordt deze eenvoudige waarheid steeds miskend, ook door de meeste publicisten uit de jongste periode der Nederlandsche litteratuur.

Men vergat namelijk dat de allerbelangrijkste geestelijke beweegingen, de zoogenaamd *éthische* beweegingen zijn, d.w.z. die aandoeningen die de richting van het menschelijk handelen bepalen, die gewaarwordingen of émoties, die ons doen zeggen: „Dit is goed!" en „Dit is kwaad!", „Dit is een goed mensch!" en „Dit is een slecht mensch!", „Dit is recht!" en „Dit is onrecht!".

En men verzuimde op te merken dat deeze éthische, of moreele beweegingen het voornaamste élement zijn in het harmonische geheel van een vers.

Men sprak vooral van „klank", „geluid" en ook wel van „vizie".

De associatieve aandoeningen, die noch klank, noch geluid, noch ook vizie zijn, werden buiten acht gelaten of ten minste niet naar hun ooverweegende belangrijkheid geschat . . . .

Men sprak voortdurend van „het woord" en „woordkunst", alsof men voorbijzag welk een ondergeschikt élement een afzonderlijk woord is in een expressieve harmonie van opvolgende aandoeningen met al hun associaties. Het was alsof men de muziek „nootkunst" noemde.

En men sprak van moraallooze kunst, kunst voor de kunst, alsof het moogelijk ware de richtinggeevende aandoeningen, de ethische, uit het schoonheidscomplex der harmonieën te bannen. Daarbij verwarde men de conventioneele moraal, dat is de doode, oovergeleeverde éthiek der massa, met de leevende, zuivere

éthiek van den goeden, oorspronkelijken mensch, den dichter. Zoodoende bleef het ook een vreemde inconsequentie in een beweeging, die Shelley als meester erkende, schrijvers op te neemen die niets schreeven als realistische romans.

Eerst wanneer men onder Dichter verstaat de voortreffelijke mensch, dan kan men ook hem tot de dichters reekenen, die groot-menschelijke schoonheid weet uit te drukken door het beelden van épische gestalten, zonder de intensieve, gecondenseerde expressie van het lyrische vers. Door het streeven naar „woordkunst" zocht men ook in het épisch proza de schoonheids harmonieën in het afzonderlijke woord, in de fraze en den stijl, in de details, niet in het geheel, niet in de structuur, niet in de éthische élementen. Een misvatting waaraan wij een onverteerbare voorraad leelijke boeken, met van elkander nageaapte z.g. „woordplastiek", te danken hebben.

Laat mij het gezegde toelichten door het citeeren van een van Perk's schoonste en meest kenmerkende verzen: „Hemelvaart".

De rondende afgrond blauwt in zonnegloed
en wijkt ver in de verte en hoog naar boven.
Mijn ziel wiekt als een leeuwerikszang naar boven
tot boven 't licht, haar lichter licht gemoet.

Zij baadt zich in den lauwen ethervloed
en hoort met hosianna's 't leven loven.
Het floers is weg van de eeuwigheid geschoven
De Godheid troont — diep in mijn trotsch gemoed.

De hemel is mijn hart en met den voet
druk ik loodzwaar den schemel mijner aard
en nederblikkend is mijn glimlach zoet.

Ik zie daar onverstand en zielevoosheid —
genoegen lacht — ik lach — en met een vaart
stoot ik de wereld weg in de eindeloosheid.

Allereerst heeft dit gedicht, wèl gezegd, puure geluids-schoonheid. Ook iemand die onze taal niet kent zal er de statige plechtige kwaliteit van kunnen voelen.

Dit kan echter niet zijn de fameuze „klank-expressie", want iemand die onze taal niet kent, zal deeze klank-schoonheid onmoogelijk van rhétoriek kunnen onderscheiden. Een bombastische reegel zou eeven schoon klinken, wanneer iemand ze wist te zeggen met den nadruk van diep gevoel.

„Leen mij uw harp, o zanger van Ferraren!" is als bloote klank volstrekt niet zooveel minder mooi dan „De rondende afgrond blauwt in zonnegloed."

Maar zoodra de taal wordt verstaan, zoodra de symbolische beteekenis der woorden wordt gekend, dan voegt zich een oneindigheid van associaties, een wolk van nieuwe aandoeningen bij den geluids-indruk.

Dan denken wij aan Perk's woorden, aan het gezicht van den zonnigen blauwen zoomer-hemel, en er is harmonie tusschen die fantasie en de klanken. Die harmonie is wat Kloos, Verwey en Van Deyssel bedoelden met hun „klank-expressie".

In den anderen regel vonden we die klank-expressie niet, omdat er voor ons geen harmonie is in de gedachte aan Dr. Schaepman die aan Tasso zijn harp ter leen vraagt en de pompeuze klanken van het vers. Wij vonden daarin eerder iets potsierlijks. Dit nu is zuiver gevoelszaak en niet voor eenig bewijs vatbaar.

Maar in die klank-expressie, die harmonie tusschen geluid en opgeroepen associatieve verbeeldingen, is bij lange na nog niet de compleete schoonheid van het vers te zoeken.

Het vers geeft na het vizioen van den zomerheemel, een stemming weer. De ziel die naar boven wiekt als leeuwerikszang. Daarin is een nieuwe kwaliteit, en door de harmonie tusschen die subtiele stemming, de zoomer-heemel-fantasie en het geluid der woorden ontstaat een nieuwe schoonheid. En toch is dit alles noch maar aanhef en begin. Met de woorden „Tot boven 't licht, haar lichter Licht gemoet" komt weeder een geheel nieuw élement in het vers. Hiermee wordt een hooge mystieke gedachte uitgesprooken. N.l. deeze, dat er iets bestaat, dat ver uitgaat booven onze aandoeningen van licht en dat zich bevindt *booven* het licht, ooverdrachtelijk bedoeld.

Hier staat dus uitgedrukt, dat ons ruimtebegrip niet absoluut is, dat er een waereld is, booven of buiten onze ruimte, met lichter licht, en dat de ziel zich daarheen begeeven kan.

Dit zijn alle mystieke wijsheidsbegrippen, die, als ze verstaan worden, weer nieuwe kwaliteiten toevoegen aan het vers, nieuwe

aandoeningen wekken. En ook hier moet weeder harmonie zijn tusschen deeze aandoeningen en al de reeds genoemde.

Maar nog zijn we niet ten einde en de voornaamste kwaliteit van het vers begint zich eerst te oopenbaren in de zéven laatste reegels.

Daar wordt gezegd dat als het floers van de eeuwigheid is weggeschooven, de Godheid gevonden wordt, troonend — niet ergens buiten ons in het Heelal — maar in het eigen trotsch gemoed.

Hier nu begint het éthisch élement in het gedicht. Dit te durven zeggen is een stoutmoedig volgen van eigen diepe waarheid, aller conventioneele moraal ten trots. Dit is een zuiver geïnspireerd profeetenwoord, dat alleen volkomen begreepen kan worden door hem, die gelijke diepte in eigen ziel bereikt, of alleen geloofd kan worden door hem, die in de profeetische inspiratie van den dichter gelooft.

„De hemel is mijn hart" drukt nogmaals deeze éthische wijsheid uit. Het loodzwaar drukken van den voet op de aarde, geeft aan : de spanning van deezen wonderbaren zelfinkeer. Het „zoete glimlachen" bij het aanzien van het trivale genoegen der wæreld, duidt op de zeegen van het diepe nieuw-gewonnen inzicht, en het wegtrappen van de wæreld is als een machtige, beeldende aanwijzing van de uiterste verheffing der extaze.

Ik zeg dit volstrekt niet om het gedicht te „verklaren". Men kan geen gedicht verklaren. Al wat ik gezegd heb — al schijnt het U wellicht anders — is minder duidelijk dan het vers zelf. Maar ik wilde er U een inzicht door geeven van den zeer gecompliceerden aard der aandoeningen, door een goed vers gewekt. De laatst beschreeven aandoeningen zijn richting-geevend, zij hebben beteekenis voor het gansche leeven, voor alle handelingen van den mensch. Het zijn éthische aandoeningen en zij vormen het belangrijkste en meest weezenlijke van het vers. Al andere aandoeningen van geluid, beeld, stemming en begrip moeten weeder met deeze éthische wijsheid harmonieeren en daardoor de hoogste schoonheid te weeg brengen.

En nu let wel ! — Ik heb in een zeer grove classificatie vijf verschillende harmonieën opgesomd, die door hun onderlinge eenheid de schoonheid van het gedicht voltooien : Geluid — Geluid en Beeld — Geluid, Beeld en Stemming, — Geluid, Beeld, Stemming en Begrip — Geluid, Beeld, Stemming, Begrip en Ethische wijsheid.

Maar nu moet men wel opmerken dat onder dit alles de éthische

wijsheid de hoofdzaak is, de kern, de leidende kracht, de pool, waaromheen zich alle andere harmonieën polarizeeren.

Daarom is het zoo misleidend den nadruk te leggen op *klank*-expressie. Want dat verplaatst de aandacht naar een onderdeel, en wel een van lang niet de hoogste orde.

De zaak is aldus, dat in een waarlijk geïnspireerd vers het hoogste élement alle andere harmonieën beheerscht. De verheeven éthische waarheid door Perk's sonnet uitgedrukt, werkte zoo krachtig in hem, dat alle begrippen, stemmingen, beelden en klanken die hij voor de expressie ervan noodig had, in harmonieuze eenheid werden gestemd.

Zoo is het weezen der inspiratie en daardoor scheen het ons dat men een vers beoordeelen kan naar zijn klank. Want in een geïnspireerd vers *moet* de klank schoon zijn en harmonieeren met al de rest. En zoo meenden wij inspiratie te mogen aanneemen, ooveral waar wij klankexpressie vonden.

Dit was echter een fatale dwaling. Er zijn na Perk in de Nederlandsche litteratuur honderde gedichten geschreeven waarin de klankexpressie voortreffelijk is, waarop van ons critisch standpunt van voor 30 jaren niets aan te merken is, en waaraan toch de éthische wijsheid en ook de inspiratie ontbreekt.

. . . . . .

. . . . . .

DERDE HOOFDSTUK.

ONTPLOOIING.

(1889-1899)

In deze jaren groeit van Eeden's wezen, dus ook zijn werk, tot volle ontplooiing. Aan den ingang van dit tijdvak staat „Ellen".

Over de groote veranderingen, die v. E. 's denken en doen op maatschappelijk gebied in deze jaren ondergaan, spreken wij in het volgende hoofdstuk.

Hier beperken wij ons tot zijn zuiver literairen arbeid:

Ellen (1889-1890).
Johannes Viator (1890-1892).
De Broederveete (1893-1894).
Het Lied van Schijn en Wezen I (1892-1895).
Lioba (1896).
Enkele Verzen (1880-1898).
Van de Koele Meren des Doods (1898-1900).

XIII. ELLEN.

(EEN LIED VAN DE SMART).

(Uit den Eersten Zang)

Ik droomde 't Leven als een groot, groen bosch,
De vogels zwegen en het loof hing stil,
De beken vloeiden niet, geen windgerucht
Voer door de takken — en het gras boog niet, —
Eenzaam lag ik daar, tusschen zwijgend loof,
Het was een bange droom, — want alle dingen
Die ik toch schoon wist, waren mij zoo vreemd,

Spoken van schoonheid in vaal schimmenlicht. —
Toen zag ik dalen, in een aureool
Van cirkels blauw en goud, een witte duif,
En met die brak ook 't zongoud over 't al,
Kwam wind aanruischen, en het woud werd vol
Vogelenstemmen en zacht beekgezang,
Zoodat het eenzaam Schoon dier doode dingen,
Opvonkelend in blij en levend licht,
Leefde te saam in 't allerhoogste Schoon.

. . . . . .

Gij, Liefste! zijt het sneeuwwit middenpunt
Van mijne wereld, en in U vereend
Worden de stralen van mijn Lichtbestaan.

. . . . . .

Gij, Liefste! zijt mijn bloeiend akkerland,
Waarover wijd God's blauwe hemel straalt.
Hóóg spruit het heerlijk-gouden graan, dat zijn
Uw heerlijk-gouden woorden — en daarin
Zie ik de bloeme-sterren hemelblauw,
De blauwe vonken van God's heil'ge Liefde. —
Stil ga ik 't smalle pad, zon in mijn hart,
Licht is mijn voet, de korenhoofdjes streelen
Mijn blijde wijde handen en ik fluit, —
Hoe is de zon zoo licht! mijn Lief zoo goed!

. . . . . .

. . . . . .

O mijn lief Ellen! — o mijn sterrekind —
Hoe komt het dat ik, wat zoo fijn en blinkend is,
In deze treurige gevangenis
En onder al die donk're menschen vind?

Komt ge dan van een verre sterre-streek,
Waar alle dingen blinken en fijn lichten?

Zoo vreemd alleenig door die donkere gezichten
Dit gezicht — zóó zacht — zóó sterre-bleek —
Eén witte tulp in veld van enkel roode,
Boos-rood, hard-rood, die ik allen haat —
Maar hoe, op het zwart aardgelaat,
Eén zóó teeder — zóó wit — zóó bloode? —

Uw mooi zie ik als het helder-heilige,
Het sterre-schild, helderrond, dat mij beveilige,
Het rechte zwaard, het streng-blanke,
Zoo vroom en sterk, zoo staal-rein —
O Laat mij toch danken, U danken, danken,
Het heeft verslagen al vijanden mijn. —

(Uit de Tweede Zang)

Hóóg boven menschen en hun klein bestaan
Zweeft er een vlucht breed-vleugelige accoorden.
Dat zijn mijn boden, mijn getrouwe woorden,
Die mijn vèr Lief vertroosting brengen gaan.

Vrees niet! de menschen zullen 't niet verstaan,
Schoon zij het groot geruisch der vleug'len hoorden,
Menschen zijn klein, hóóg is der Lied'ren baan,
Zij kunnen hen niet vatten, noch vermoorden.

Zoo ga dan snel, mijn zang, mijn afgezant!
Breng zachten troost! — Mijn lief is zeer verlaten,
De nacht is koud en duister 't eenzaam land, —

O mijn verlaten, o mijn arm, droef Lam!
Het doet zoo bang om zijnen Herder blaten,
Of die niet keerde, — en het halen kwam!

(Tweede Nachtliedje)

Zing, mijn Lieveke, zing het lied,
't Lied dat droeve bloemharten doen klinken,
Als hun ontzinken
Zachtkens allen de vallende blaan,
't Lied der moeden, die rusten gaan. —

Hoort ge, Lieveke, 't ruischen niet? —
Doodwind komt over de landen gevaren,
Bloemen en blaren,
Allen vindt er de winter bereid
Hem te volgen in eeuwigheid. —

1889-'90.

XIV. DE BROEDERVEETE.

(TRAGEDIE VAN HET RECHT.)

In deze tragedie, over welker diepzinnige wijsgeerig-theologische strekking wij hier niet kunnen spreken, is Psyche, de menschelijke ziel, de hoofdpersoon.

In de Eerste Acte verdwaalt zij bij 't zoeken van den dageraad. De veertien volgende acten ver-beelden, allegorisch, haar zwerven tot aan den rand van Hel, vanwaar zij door Jezus wordt teruggebracht om in de laatste, zestiende acte den dageraad, het Licht, te vinden. In de Inleiding werd reeds op dit symbool gewezen. De vlinders wijzen haar den weg.

16de Acte.

PSYCHE:

— „Nu schijnt het mij wel richtig, waar ik ga,
de luchtglans geeft de bloemen reeds hun lichtjes
en àl hun zonne-dorstige gezichtjes
kijken mij na. —

De blanke, slanke meeuwen zwenken mee,
en velden krijgen vèr hun fijne kleuren,
ik meen al zilte kilte te bespeuren
van frissche zee. —

Wat is het ruim! wat zijn mijn voeten licht!
Is dat een wolkje? — Kijk, het zijn kapellen.
Hoe die zoo hoog en zoo eendrachtig snellen
naar 't morgenlicht?

Mij dunkt ik volg den tintelenden zwerm,
hun richting is zoo stadig, al een wijltje
zag ik hen drijven als een zilver zeiltje
langs 't lichtblauw scherm. —

De lucht wordt gouden en ik hoor het gaan
van levend water in de berg-spelonken.
Zou daar de bron zijn waaruit d' eng'len dronken
tot Alverstaan? —

Hier kan ik het bereiken. Wat kristal!
Het schijnt van louter klaarheid licht te geven
en roert het glinsterende zand maar éven
in zijn val. —

Die zoete dronk heeft mij al zéér verfrischt,
Het wandelt vlugger bij dat vroolijk ruischen,
maar ginder hoor ik zwaarder stem aandruischen —
de branding is 't. —

Het einde is 't van mijn lange, lange baan!
Die steile wand is wel mijn laatste hinder,
te neigen schijnt het winde-wit gevlinder
naar d'oceaan. — —

Hier ben ik door mijn lijden heen, — daar staat
de groote Zon en dreigt mij haast te blinden —
O zee! o zee! dat ik u tóch mocht vinden! — —
O dageraad!

dat ik uw glorie nog in tijds aanschouw! —
Waar is de pijn nu van mijn ommedolen?
Welk statig licht! Wat pracht van gloriolen,
rood-goud en blauw,

bevloert het wielend vlak zoover ik zie, —
en vlamt tot in den nok der hemeltogen. —
En o wat macht van volk'ren aan 't gebogen
kusten-verschie. —

Hoe blinkt hun kleed! ze staan rond d'outers om.
Nu gaat de zang, nu gaat de hymne schallen,
Ik zie mijn zusters, mijn gespelen allen! —
Ik kom! Ik kom! — — —

1894.

XV. HET LIED VAN SCHIJN EN WEZEN.

In de drie boeken van Het Lied van Schijn en Wezen legde van Eeden, als hij zijn leven in helder-schouwende momenten overzag, de wijsheid neer, die hij uit zijn ervaringen had gewonnen. Het is de oogst van zijn leven, in strakke schooven gebonden.

EERSTE BOEK. Zang VII.

Zie, hoe het leven de‿even dingen zoekt.

't Is àl vereffening. 't Stroomt allerwegen
't gelijke toe, 't evenwicht en de rust.
't Wil dat wat blijven kan. 't Is àl genegen

naar stilheid en bestendigheid. Gesust
worden de veeten der kampende volken.
Langzaam voeren de stroomen naar de kust

't gruis der statige bergen, door der wolken
geduldig doen verweerd en aangetast,
dempende met hun slijk breede zeekolken.

Heel 't groene kleed dat de‿aarde overwast
verweert haar en maakt vlak de‿onevenheden
helpend het water dat de rots wegplast

naar ze verweekt. Zoo werkt al wat leeft mede
aan 't zelfde werk, de worm ook die doorwroet
den grond, en 't week koraaldier dat in zee de

diepten aanvult en landen rijzen doet.
Stilstand is aller krachten resultante,
de graviteit, der zonne licht en gloed,

der stoffen energieën, en der planten
en dieren levenskracht, 't brengt al bijeen
't afzonderlijke, rondt af het gekante,

mengt het gescheid'ne, maakt het veel tot één,
't bewoogne stil, het wankele stabiel
en wil dë onrust om de rust alleen. —

't Is als verteedring in de Wereldziel,
een dorst naar vrede in alle fenomenen
en 't menschhart dat in 't groot bewegen viel

herkent zichzelf in wat het om zich henen
van lieverlede ontwaart. 't Heeft wel aanvanklijk onrust, oorlog zonder end geschenen,

de waatren gingen immer en de gang
der zon vertraagde niet. Des hemels vuren
en die der aarde brandden al zóó lang,

zouën, schoon ongevoed, wel eeuwig duren.
De goden streden zelve en stagen kamp
wilden ze 't leven aller creaturen.

Krijg was des levens heil, zoo groot geen ramp
als vrede, die voorzeker brengt het kwijnen,
den stilstand, en den dood.
Maar zie! de lamp

der kennis begon wijder uit te schijnen
en lichtte door zóó mateloozen tijd —
Toen bleek het groote zon-lijf te verkleinen

en al beweging er op toegeleid
zich te vermindren tot één roerloos even.
Er is een eind aan alle onstadigheid

hoe eindloos zij ook scheen, ja, de verheven
weg der planeten is een weg naar rust,
der zonne toe wendt zich des aardbols zweven

en ook die heil'ge Fakkel wordt gebluscht.
Maar tevens werd het heiliger beginsel
in 't Heelal zichtbaar, in de ziel bewust,

dat niets vergaat. —

Verniet'ging is verzinsel
des onkundigen denkens. Dood gaat slechts
wat nimmer leefde : leugen, en het spinsel

van schijn en waan. O woord, o bron des rechts,
o droefheidsgraf, o sleutel aller poorten
onzer omkerk'ring, o kern van wat hechts

aan ons onhecht beseffen is, wie hoort den
klank der genade niet in uw geluid :
dat niets vergaat. —

Het lichte woord verstoort en

legt onze duistre droefheid heilrijk uit.
Beweging sterft, maar d'energie, gehouën
voor harë oorzaak, blijft. Hetwelk beduidt

dat wij te droever zijn al naar wij bouwen
op 't zichtbre, dat vergaan moet, onze vreugd.
Maar daar 't ons nog zoo zwaar valt te vertrouwen

op indirect bericht en het geneucht'
van enkel denken als een lust te smaken,
zoo blijft veel ons bedroeven wat door deugd

van groot begrijpen ons verblijd zou maken.
't Is recht, dat wat ons evangelie bracht
ons worden heil'gë en geliefde zaken :

het avondrood, de stil-bestarnde nacht,
de dageraad gezegend, met de blije
vogeltjes-stemmen, en de gulden vacht

van zonneschijn op tintelende weien,
de zee ontzachlijk, — ook het schoon lichaam
der zusterzielen die ons begeleien,

en al die voelingen, waarin we d'aâm
Gods 't sterkst bemerken, als van man en vrouw
de liefde, die der enkelheden saam-

vloeïing volmaaktst is, zoo volmaakte trouw
haar eeuwig maakt, waardoor dit onder aardsche
dingen de god'lijke 't dichtst naadren zou, —

maar 't is ons niet verholen dat 't dierbaarste
en 't heiligste zóó is door vergelijk
met nog iets meer, 't verste, maar 't allerwaarste,

't Wezen van liefde⁀en wijding, dat een blijk
zijns aanzijns maaktë in beweeg en voeling
en beeldt zichzelf, door elk ding sterfelijk.

Dit is 't stil Wezen van der driften woeling,
dit sterft niet bij der lieve vrienden dood,
dit derft geen gloed, ook bij der zonne koeling,

dit bergt het schoon van morge' en avendrood,
van starre-nacht en middag-zon in wanden
van breukloos diamant voor stervensnood.

Ook in 't eenvoudig vouwen van de handen
der liefste⁀om liefstens wil ontbloeit zijn licht,
als in de passie-looze lijnen van de

leliën-kelken, doodstil opgericht.
Het is waar wijding is. Die is al-omme.
Maar voor ons nog niet zichtbaar, dan waar dicht

voor 't kort gezicht de heil'ge spranken glommen,
En naar wij Liefde's vurige kolom
door 't barre land zijn hooger nageklommen

daagt ons al meerder heiliging rondom,
oasen groen aan alle horizonten
en koele meren onder blauwen dom. —

Tusschen 1892 en 1895.

XVI. LIOBA.

(DRAMA VAN TROUW).

(In een christelijk Noormannenrijk in Nederland, omstreeks 1000.

Begin van het Eerste Tafereel; Lioba in den tuin van het kloosster Eyke aan de Maas, waar zij, vondeling van — naar men zegt — prinselijken bloede, is opgevoed.)

LIOBA:

Hier sta ik in mijn bloemen, in mijn bloemen,
mijn bloemenvolk,
als in een wolk oranje-en witte sterren,
een wolk van gulden bloemelicht, Ze doen me
schreien — maar smart is verre — smart is verre.

Door mooi van 't licht, door lust van groene mei,
door zoelte, door die kleuren is 't, da 'k schrei...

In donker huis moest ik ook zóó lang wachten,
dat maakt ons week, en onzë oogen nat,
bij weerzien van zoo lang verloren schat
van bloemen-mooi en zomersche gedachten...

Sneeuw-wit in blauw, als reuze-bruidsboeketten
pronken de bloesemboomen in de zon.

Wat al veronica! — ik wou, ik kon
mijn voet bezij hun diep-blauwe-oogjes zetten,
maar 't is te vol.

Wat veel, wat veel kamillen!
't is of ze reiken en beter kijken willen
uit 't lange gras.
Hoog-bloeiend, aan mijn handen
de hoofdjes van voorjaars-chrysanthen staan,
kijk, hoe ze fier met gloeiend geel te branden
op hun bleekgroene kandelabers staan!

Magnolia, op looverlooze rijs
beurt wonderbare tulpen-klok rechtstandig,
die wit-en-roze, vlamsgewijs
blinkt tegen 't verre sparwoud donkerwandig.

Wat tintelt daar zoo gouden? — gele brem
vonkt op de hitte-wemelende hei —
't licht leit tot aan de violette kim
te zieden in de zonnige vallei.

O de seringen, bloeiende seringen!
Er komt een vloed van kruyig zoet aroom
afvloeien van de heesters, die m' omringen
als in een paradijs uit kinderdroom.
Wat is toch geur, die onze ziel beroert
op zulk een fijn-verhelderende wijze
en haar op eens in tooversnelle reize
door verste landen van herinn'ring voert?
Wat breekt zoo schel door dichten tijdswolk heen, —
zóó was het, ja zóó was het, lang gelêen!

Daar gaat een leeuwrik! — kijk, wat lustig ding!
het kopje omhoog, de vlerken wijd-bezijen,
hoe kent zijn lust geen maat, noch zijn gezing, —
hij wil zich àl uitbundiger vermeien
in licht, in wijdheid, in ontboezeming.

Geen wonder dat ik duizel; en mijn oogen
door tranen 't wonder nauw te zien vermogen.

Hoe heeft zich alom alles toch zoo ras
gansch opgetooid — waar of toch al dat groene
sieraad in 't dorre bosch verborgen was?

Nu drage op eens festoenen aan festoenen
van hel smaragd
de kale tak-staketsels van zoo pas.

De sparren zelfs, dat vormelijk geslacht,
dat houdt de handen statig, als ten zegen,
het heeft aan d' onveranderd donkre dracht
veel helder-groene vingertjes gekregen,
veel kaarsjes staan ook op der dennen top —

O lentevolk, ik kan den lust niet óp! —
hoe kondt gij met uw duizenden te samen,
in zóó kort-dag, op 't roepen van de zon,
zoo schittrend en ontzachlijk feest beramen?

'k Wou, dat ik 't vatten en omvamen kon,
maar 't is te veel.

Hoor, hoor, wat druk consilium van spreeuwen
op 't kloosterdak. Hoe bobbelt hun de keel
van flemend kwettren en getierelier.
Heel hoog in blauwen aether hoor ik schreeuwen
eenzamen reiziger. — Die zoekt zijn revier. —

De kinders thuis, in takken-horst, op hoogen
woud-boomen-kruin, — is hij ter vischvangst uit
naar zijn riet-ruischend poelenrijk getogen —
daar gaat hij staan den langen dag en vischt,
scherp spiedend of hem glinsterende buit
langs stijve pooten glist.

O snorrende libelle, wat beschouw
je me verbaasd, in 't grillig zweven even
stilstaand in lucht? Vast lijkt mijn leven jou
een leelijk, log en onvolkomen leven,
jij prachtig, vaardig schitterding! dat zwiert
maar door den wind, en glimt hard in de stralen
van 't hevigst licht, met glimmer als metalen,
met feller leven, naar het korter tiert.

De fladderende vlindertjes aanminnig,
die voere͡en mooi en weelderig bestaan,
in bloemen leven en in min vergaan! —
waar is een Zijn zoo zuiver en zachtzinnig
en tot der aardë alleredelst schoon
hoorend zoo innig?

Om hunnentwil, om hunnentwil 't vertoon
der bloemenkleuren, denk ik, en die monden
der zachte kelken, reikend om gekust
te worden teederlijk. Ze vragen lust
die zij maar lokken en niet zoeken konden.

Heeft dan om úw wil, vlinderkens, mijn gaard
in 't uitzien enkel naar uw overzweven,
zichzelf zoo hoofsche bloemenpronk gegeven?
Ei, vlinderkens, dat is wel dankenswaard.

'k Ben dan toch blij, dat 'k nog voor ééne reize
die band met paarlen op bleek violet
door mijn licht haar vlocht. En nog niet de grijze
nonnenrok draag, maar dit ivoorwit, met
gouden borduring.
Dat ik wat voeg naar fijnen vlindersmaak
en op 't festijn, voor hun scherpzichte gluring,
niet àl te slecht parade maak.

. . . . . .
. . . . . .

(Uit het Tweede Tafereel: een jaar is verloopen sedert Lioba, uit verlangen naar het moederschap, ouden Koning Harald's vrouw is geworden. Tancolf, een jong edelman, is door Harald, tijdens zijn afwezigheid, tot slotvoogd van de koningsburcht aan den mond der Schelde, aangesteld).

TANCOLF:

Van Schaltheims zwaar-gevestte muren ligt
't bestroomd beeld stil op 't vlottend vlak der Schelde,
en gouden, op rivier en velden,
weegt zomer-middag-licht. —

Nu is de maat van 's aardrijks lust gevuld!
vrucht wordt bereid, bloesems zacht-welkend zijgen,
stil gaat het aan de groene twijgen
al blinken, rood en guld. —

Wat zijn des Zomers hooge zalen stil!
't Licht waart er rond, op zacht-bevloerde paden,
en buigt de witte lelie-bladen
naar zijnen gouden wil. —

Al looverkens, al looverkens zijn stom,
als hield ze ⌒een meer van goudkristal gevangen,
geruchtloos, zonder vogelzangen,
staat park en woud rondom.

't Droeg àl geduldig Winter's ruwen hoon,
het woud den storm, de stroom zijn harde⌒ ijsvrachten,
't aanvaardt nu, in verheerlijkt wachten,
den zomer, 's levens kroon.

In diepe⌒extase van verklaard bestaan
rust hof, en akkerland, en vloed en boomen —
O mocht nu elk in glanz'ge droomen
van vrede⌒en wijding gaan!

. . . . . .
. . . . . .

LIOBA *(wandelt, hen*) niet ziende, langs den oever. De zwanen zwemmen, de herten loopen met haar mee)*

Reeën, gij luchtige
stoet met de kluchtige,
vluchtige bokjes en hindekens klein,
moet ik benijdende
blijven en beidende
vruchteloos, vruchteloos 't kindeke mijn?

---

*) *Tancolf en zijn moeder.*

Zwanen aandachtige,
statige, prachtige,
zeilende bloemen met sneeuwigen schijn
altijd-door veilig om-
cirkelt ge 't heiligdom
van uw schoon leven : 't wollige klein.

Vlinderkens, vlinderkens,
kent gij uw kinderkens
kent gij uw eigen kinderkens nooit ?
hoe kon ik roemen uw
leven en noemen u
't weelderigst volk dat de beemden tooit !

De herten met hun donker oog zien al
maar naar mijn handen, waar het brood van kwam,
en al der zwanen statige aandacht gaat
van 't jong naar 't voer. Als 't witte brood niet komt,
nemen ze 't gras, of wat te vinden is.
Leven, van eigen reinheid onbewust,
dat klachtloos neemt wat komt en doet wat moet,
mocht ik, als gij, Gods wreedheid nooit bedenken !

Er woont een simpel liedeke in mijn hoofd.
Waar heb ik het gehoord ? Voor wie 's 't gemaakt ?
Ik moet het aldoor neuriën voor mij.
't Werd voor een begenadigde gemaakt.
Voor mij niet, neen, voor mij niet. Niet voor mij.

zingt.

Haar hart was vol geneugten,
zij wist niet meer van smart,
zij wist nog maar van vreugden,
drukt kindeken aan 't hart.

Zij kust het op de wangen,
zij kust het menigvoud,
van liefd' was zij bevangen
om kindekens schoonen bouw.

Zóó is het dan, men weet van pijnen niet,
al leed is dan in liefde ⌒ en vreugd verzwolgen,
het smarten-leger wordt een paradijs
waar gulden droomen waken, als ik slaap,
en 'k hoor in slaap de nieuwe stem, en voel
het nieuwe, warme leven in mijn arm.

zingt.

Van liefd' was zij bevangen
om kindekens schoonen bouw.

Hoe zei het Jezus, onze Heer?
Een vrouw heeft droefheid als zij baart, dewijl
haar urë is gekomen, maar wanneer
zij 't kindeke gebaard heeft, zoo gedenkt
zij niet meer de benauwdheid, om de vreugd
dat er een mensch ter wereld is geboren.
Zóó zei het Jezus, onze Heer.

Ach, ach
de manen gaan en komen, en de dauw
leit 's morgens dik op 't bloemen-arme gras,
het wordt al herfst — een jaar, een jaar is lang.
Zou 'k nog een winter kunnen dragen, 't grauw
licht van de kleine dagen, en de nacht
groot en gestreng — daarbuiten storm en sneeuw —
en álle hoop niet doodgaan in mijn hart?
Ach kindelijn, mijn kindelijn, waarom
kom je ⌒ in mijn droomen telken, telken nacht,
maar niet in 't harde leven, vrees je dan
dat zelfs mijn heete liefde niet beveiligt
tegen al 's levens bitterheid en kou?
Waarom bedrieg je ⌒ arm moederken met schijn,
zoo klaar, zoo lief, en maakt haar nachten rijk,
maar des te armer haar verlaten dagen?

zingt.

'k Heb het gewiegeld in mijn arm,
toen heeft het bei zijn armkens warm
rondom mijn hals gebogen
en dicht gedaan zijn oogen.

Zijn hoofken had zoo lang gerust,
toen heb ik 't zachtelijk gekust,
toen gingen d'oogkens blinken,
mijn kindeke wou drinken.

Dit heb ik zelf nu voor mij zelf gemaakt,
wáár is het gansch, maar ach, in droom op droom,
enkel in slaap, en nooit in 't vaste leven. . . .

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

(Begin- en slotstrofen van het Derde Tafereel. Maannacht in de duinen).

DUIN-ELFEN:

Ziet, Syritha's licht!
Milder vliet het van de kromme hoornen
op de wolke⁀en wekt ons, nachtgeboor'nen,
tot de reien, licht.

Melkwit blinkt het zand,
fluistrend tripplen wij in luchte rijen
't maanlicht in, uit donker der valleien
Heia! hand in hand.

Sterrebeelden staan
stil te blinkren in omgraasde plasjes.
Ritslend zachtjes hoort men in de grasjens
kevers wandlen gaan.

Zilv'ren straalt de zee —
ziet ons hupp'len, hupp'len op de kruinen
van de doodstil, blank-beschenen duinen, —
vlinders zwirren mee.

Stil! — gerucht! gerucht!
Hoeven stampen, grove stemmen naad'ren,
bergt u schielijk in de schaduwblaadren
Weg! — gevlucht! gevlucht!

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

Komt nu, — komt te voor!
zachtkens, — zusters, — uit het donker loover,
stil is 't, — stil, — 't rust ál weer in den toover
van des Glimmers gloor.

't Ruwere gerucht
is verstorven, woud en landen zwijgen,
suizelend de helme-halmen neigen,
nachtwind éven zucht.

Komt! ten dans! — ten dans!
Wolke⁀en nevels zilvren franjen hebben,
spinnen domm'len in gespreide webben,
bleek van maneglans.

Onder Mani's lach
maanzieke⁀aarde droevig leit te droomen
maar wij dart'len, dart'len tot het doomen
van den strengen dag.

1896.

XVII. VAN DE KOELE MEREN DES DOODS.

Uit dit boek, de roman van een vrouw, kiezen wij een fragment, dat ons het fijne psychologische waarnemingsvermogen van den schrijver laat zien, en ons nogeens de zoo gevreesde melancholie laat voelen, die we in VII al leerden kennen.

Het is een stuk van het Negende Hoofdstuk; Hedwig, de hoofdpersoon, is een fijngevoelig meisje van ongeveer 16 jaar uit aristocratische familie; Johan, een arme jongen met schilderstalent, is een vriend van haar, Leo is haar beste vriendin .

Nog dienzelfden avond ging zij naar de achterbuurt waar Johan's zuster woonde. „Bij mijn tante" had Johan gezegd, en Hedwig kon zich onder dien titel niet iemand anders voorstellen dan een deftige vrouw, een dame. Toen werd zij een blind slop in gewezen, onder een donkere baksteenen poort, en zij hoorde dat de tante een werkster was. Dit spande haar aandacht zeer en deed haar 't geval merkwaardiger en gewichtiger vinden.

Het zieke meisje lag op een bed voor 't venster in een klein kamertje, zoo donker, dat Hedwig nauw onderscheiden kon wat meubels er stonden en wat menschen er waren. Het was er warm en benauwd en rook naar eten. De werkster zat aan een tafeltje en at met haar dochtertje uit één schaal, met stalen vorken. Hedwig lette op het eten, gestoofd groensel met aardappelen, de pot stond op het fornuis. En zij dacht hoe deze menschen zich voelden in hun kleeren, of zij zich behagelijk voelden, in hun ongewasschen lichamen, of hen dit even gewoon was, en niet om aan te denken, als het Hedwig was in haar rein ondergoed en dagelijks gebaad lijf.

Het venster zag uit in het slop, een baksteenen muur aan de overzij, niets als steenen, op twee passen afstand. Het zieke meisje lag recht en plat achterover, dik bronsdonker haar in 't groezelig witte linnen. Lange, spitse vingers met bleeke nagels, vuil en ongesneden, hielden portretjes vast, bleeke fotografieën van familieleden, een soldaat met zijn geliefde, in stijve houding. In de vensterbank stonden twee schrale geraniums.

Hedwig vond alles diep aandoenlijk. Het vale schemerlicht op het zieke gelaat, met den hoopvollen glimlach en de strakke bruinigblauwe doodsplooien, het was-witte voorhoofd in 't glanzige, volle donkere haar, de groote, mooie zwart-glanzige oogen. De dommelige bedomptheid van het vertrekje, waar al de vale rom-

mel der armoede in donker verscholen lag, en het geduld en de lijdzaamheid waarmee dit alles, jaar in, jaar uit, was ondergaan.

De werkster was stug en wantrouwend. Hedwig keek haar aan, denkend hoe dit een tante was, maar de zieke deed vriendelijk en opgewekt, vereerd door het voorname bezoek.

Toen geraakte Hedwig in een zachte verrukking van hartzeer en deemoed en deed wonderen van fijngevoel, van kiesche hulpvaardigheid, van vindingrijkheid. Zij had bedenksels tot gemak, tot voorzorg en tijdverdrijf, hoopvolle toekomst-beelden, grapjes die allen lachen deden.

Toen zij uit het slop kwam, stond haar zooeven levendig lachend gezicht bleek-ernstig verhelderd, opgericht naar de lucht, tranen leekten zonder snikken uit haar oogen. Thuis knielde zij voor haar bed, en dat was zoo zoet. Zij was in lang niet zoo gelukkig geweest.

Zij moest alles weer en weer overdenken. Nog dagen lang bleef zij alles zien : het verweerde raam met den barst in het glas waarop een sterretje van papier geplakt, de uitgeknipte papier-randjes, aandoenlijke pogingen tot sieraad, de eetschaal met het vettige groenige stoofsel en de stalen vorken, — en dan, als glansrijk midden, het magere, bleeke meisje in 't gore witte bed, de verheerlijke in Hedwig's oogen, gewijd door 't sterven gaan, met haar heesche fluisterstem en heete, weeke handen, vriendelijk doende en gelukkig en dankbaar, na jaren lang liggen voor dat verweerde raam, ziend op dien ouden muur, in die achterbuurt, — als door drie dubbele deuren van afzichtelijkheid afgesloten van alle schoon der wereld. En zij verdiepte zich in alle bizonderheden, hoe het daar toe moest gaan, den morgen, den middag, den avond en den nacht.

Zij had morgen weer willen gaan, maar bedwong zich omdat zij 't te zeer verlangde. Eerst na vier dagen ging zij weer. Intusschen sprak zij er Leo over, het niet kunnend verzwijgen. Maar zij verhaalde het als iets wat zij vreeselijk droevig had gevonden, zoodat Leo meenende, volgens 't gewone overleg, dat een zwaarmoedige geschaad wordt door al wat droevig is, haar angstig te gaan verbood.

Doch Hedwig, schoon een oogenblik hierdoor verward, liet zich niet weerhouden, te zeker van haar gevoel. Zij ging weer en bracht dure bloemen mee, groote donkerpaarsche irissen en groote witte anemonen uit het Zuiden. Zij hoopte dat Johan er zijn zou en het zien. Hij was er ook, maar werd niet zoo getroffen als Hedwig in haar behoefte tot goed-maken gehoopt had. Hij zei,

wat bitterlijk: „Nou, die hebben geld gekost! daar had ze heel wat soep en eieren voor kunnen krijgen." Het zieke meisje zei goedig en oprecht: „Hè nee! ik heb liever bloemen." Maar Hedwig was ganschelijk verslagen.

Daarna kwam Hedwig dagelijks, als het haar niet volstrekt belet werd. Want thuis vertelde zij van haar bezoeken niet, en zij moest uitvluchten zoeken om te kunnen gaan. En zag Johan nu herhaaldelijk en deed soms kleine wandelingen met hem.

In zijn spreken kwam het woord „mooi" veel meer voor dan vroeger. Het was of hij nu alle dingen onderscheidde in „mooie" en „niet mooie" dingen. En deze onderscheiding was een geheel andere dan Hedwig gewoon was met die woorden aan te duiden. Het woord „mooi" had zij geleerd toe te passen vooral op 't gelaat van man of vrouw, ook op hun gestalten, en daarna op bloemen, bergachtige landschappen, zonsondergangen, vuurwerk, kleinoodiën en muziek.

Maar met groote verbazing, en alsof haar een nieuw begrip oplichtte, hoorde zij Johan het dompige ziekenkamertje mooi noemen, en het uitgeteerde zieke-gezicht in 't vale licht. En ook als hij van zijn tante sprak, van haar goede daden aan zijn zuster, van haar armoede en hard werk en geduld, dan gebruikte hij telkens het woord mooi.

Hedwig vond dat verwonderlijk maar heerlijk tegelijk. Het maakte haar duidelijk wat zij gevoeld had. Zooiets mocht en moest men mooi noemen, evenals een bal-dame, of een roos, of een meer.

De oude werkster, nu beter vertrouwd met Hedwig, sprak graag met haar over akelige zaken, over ziekte en dood, over haar zorgen en kommer, en dat op een zeurigen, onderworpen toon, als met inspanning blijmoedig gemaakt. Zij sprak als iemand die de eigen braafheid algemeen bekend en beroemd weet, en die poogt daarvan uitleg te geven, onder gestadige voorzorg van kunstmatige en overdreven nederigheid.

Hedwig nam dit alles geduldig aan, moeite doende het niet-vervelend te vinden, want zij was toch overtuigd dat het alles mooi was. Zij gebruikte de nieuwgeleerde onderscheiding nu als een sleutel, die op al haar eigen raadselige gevoelens paste, en thuis had zij het druk over mooi en niet mooi, alles verachtelijk als niet-mooi beschimpend wat haar aandeed met weerzin of ongenoegen. Leo zei dat zij haar verwaand vond worden.

Na weinig weken stierf het meisje. Het was nu in 't begin van Mei. De laatste dagen was Hedwig gestadig bij de ster-

vende, en zij woonde eindelijk ook het sterven bij, met Johan. Deze tijd was licht voor Hedwig. Heuchelijk zou zij die niet genoemd hebben, want wat haar vervulde was van treurigsten aard, en wat zij dagelijks zag, de achterbuurt en het vunze kamertje was zoo leelijk en schrikwekkend dat het haar levenslang bij bleef als een bange droom. Maar haar grootste naargeestigheid was verdwenen, het saaie en vale van haar dagelijksch leven, en zij rekende dit onder haar geluks-tijden. En zij verwonderde zich en begreep niet, want dit was toch alles droefheid en wat de menschen die geluk willen, schuwen, waarom maakte het haar leven lichter en verdreef het naargeestigheid ?

Dat het meisje sterven zou, voorzag zij met sterke spanning, als het naderen van een hooge plechtigheid. De werkster zei het elken dag, dat het nu wel gauw de laatste zou zijn. En Hedwig, haar mooi en braaf ziend, bemerkte niet hoe het oude mensch niet anders dan een genoegelijke voldoening vond in deze nieuwe akeligheid, hoe haar treurige stem niet anders was dan gewoonte en voorwendsel, en hoe ze ongevoeliglijk teleurgesteld was elken morgen als het sterven met de daarbij hoorende gewichtige aandoeningen weer was verlaat.

In waarheid gingen de gevoelens van de oude, verharde, verstompte vrouw en van het jonge, teere, fijne meisje gelijk-op, schoon in zeer verschillenden graad. Want ook Hedwig zou iets als teleurstelling gevoeld hebben als de docter leven en niet dood had aangekondigd. Maar dit was 't verschil dat Hedwig zich zielsgraag in de plaats der stervende wenschte, en de oude vrouw zou geschreeuwd hebben van ontzetting als het haar eigen leven gold.

Eindelijk kwam de dag en Hedwig was om vier uur opgestaan, want het einde had den vorigen avond nabij geschenen, en zij vreesde te laat te komen. Zij ging als naar een kerk ter bedegang. Onafgebroken was haar aandacht bij de stervende, zij lette op elk staken van de moeie ademing, op elk gefluisterd woord, elke zwakke beweging, op het langzaam toenemend zacht geheimzinnig gereutel diep in de borst. Zij ging geheel en al op in een hevige begeerte, niet tot redden of in leven behouden, maar tot helpen en gemakkelijk maken van dit laatste werk van verscheiden, zij had alleen aandacht voor de stervende. Zij ving den zwervenden blik zoodra de oogleden even rezen en ontraadselde de enkele zwak lallend gegeven woordjes. Zij sprak niet van „hopen" of „beter gaan" maar zei : „wees rustig, vermoei je niet, hoor ! ik zal wel bidden." En dat deed zij ook, 't werk

der kranke overnemend en zonder een bijgedachte hoe dit schijnen zou, of hoe Johan dit vinden zou.

Toen kwam het langer wegblijven van den adem, de vreemde stilte waarin alles wacht, eindelijk het zich uitrekken der leden met een mat gegorgel dat lijkt op ontwaken, en ijzing wekt omdat het zonder wil is, niet meer tot het leven behoort. Een oogwenk maar huiverde en ontzette zich Hedwig. Toen werd zij rustig, zag toe en trachtte te begrijpen.

Johan schreide. De werkster begon luid te klagen en zoende het glanzig witte dooden-voorhoofd. Maar Hedwig begreep geen van deze beide uitingen. Zij vond het lijk iets gewijds en heiligs, maar volstrekt niet om te kussen of aan te raken, en tot schreien vond zij in het gebeurde geen aanleiding. Zij voelde een eindelooze verwondering, wat er nu dan toch anders was geworden, en toen de trekken van het dooden-gelaat invielen en zich ontspanden, zoodat deze niet meer moeheid en strijd, maar groote rust en tevredenheid schenen te beteekenen, toen kwam er verlangen en iets als afgunst in Hedwigs hart.

Toen zag zij de tante toebereidselen maken voor de verzorging van het lijk. Buren kwamen aan de deur, er werd gefluisterd en gepraat en heen en weer geloopen. En Hedwig zag de zooeven luid klagende vrouw iets op een papiertje schrijven en met een buurvrouw dingen bespreken op droog-zakelijke wijze, met haar gewone stem. Zij verbaasde zich hierover, bijna met griezeling, voor altijd onthoudend dat dit mogelijk is : men kan een doode luid beklagen, en binnen het uur daarna op gewone wijze spreken en een adres op een papiertje schrijven.

Zij kwam in de volgende weken de oude werkster geregeld opzoeken en hoorde haar lang gekavel plichtmatig aan, meenende dat het mooi en goed was. Maar het verveelde haar zeer, zonder dat zij dit zichzelve bekende, en een vreesbare naargeestigheid en saaiheid kwam over de buurt en hare bezoeken. Van het oogenblik van sterven af, was alle glans verdwenen, en in plaats van lichter werd haar leven somberder door de bezoeken. Ja de dingen van rouw en begraven, in het kleine huisje, waren bijna walgelijk van somberheid in haar herinnering.

Het meest vreesde zij een huis in de stille achterbuurt waardoor zij gaan moest om tot de arme buurt te komen. Dat was het uiterste van saaiheid. Het was een knoopenwinkel, halfdonker, met hooge ramen. Zij was er wel eens in geweest, de hooge winkelkasten stonden van boven tot beneden vol witte doozen, en op iedere doos was een knoop bevestigd, als staal van de

soort die de doos bevatte. Het rook er altijd even duf, een beklemmende, eigenaardige duffe stank, soms gemengd met den geur van gestoofde kool of uien. De winkelier was een bleek mannetje met roode bakkebaarden. Hij was niet eens getrouwd, ook die zweem van bekoring ontbrak. Hij woonde met zijn zuster, die zeer op hem leek, ook bleek en klein. Zij hadden beiden een slechten adem, spraken zacht, en als men hun een knoop liet zien, wisten ze dadelijk waar de soort stond die er 't meest op leek. Door een glazen deur met tulle gordijntjes zag men een donker achterkamertje dat uitzag op een binnenplaats. De knop van de glazen deur was altijd lam, en in het achterkamertje stond een étagère met beeldjes en een petroleumlamp waarover een gehaakt doekje.

Hedwig vreesde dat oord meer dan eenige verschrikking die zij op de wereld had leeren kennen. Te zeggen „meer dan de dood" zou weinig voor haar beteekenen, want voor den dood voelde zij het tegendeel van vrees. Maar zij hoorde niets vreeselijk noemen of dat oord scheen haar buiten alle verhouding vreeselijker.

En toch kon zij niet laten er langs te loopen en er in te kijken, als geprikkeld door het raadselachtige van haar afkeer. Zij liet het wel eens blijken aan dezen of genen, maar men begreep haar niet. Leo zei dat die twee menschen brave lieden waren, die een goed en eerzaam bestaan voerden, zonder zorg, ver te verkiezen boven het lijden en gebrek der armen. Maar Hedwig kon zich geen lijden en gebrek denken dat haar niet verkieselijk scheen, boven het leven in den knoopenwinkel. En het bestaan dier twee menschen vervolgde haar als een booze droom, als het uiterste van menschelijken jammer. In de tijden dat haar geest ziek werd en rusteloos, verliet het haar dag noch nacht, als een afgrijselijk vizioen.

. . . . . .

± 1899.

VIERDE HOOFDSTUK.

WALDEN.

(1898-1907)

Van Eeden's maatschappelijke werkkring, tevens zijn voornaamste punt van aanraking (dus wrijving) met de werkelijkheid was sedert 1887 de Kliniek te Amsterdam (blz. 9). De medische werkzaamheid zelf schenkt hem wel bevrediging, maar zich voor zijn toewijding te laten betalen stuit hem tegen de borst. In 1894 trekt hij zich daarom uit de kliniek terug en vestigt zich als psychiater wederom te Bussum, waar hij tevergeefs een practische oplossing zoekt voor het honorarium-probleem.

Hierdoor wordt zijn aandacht gevestigd op de economische verhoudingen in de samenleving; hij verdiept zich in de studie van sociologie en economie, en komt na enkele jaren tot de overtuiging, dat mensch en maatschappij niet gelukkig kunnen worden bij de bestaande economische verhoudingen en opvattingen. Wie dus idealen heeft en voor de verwezenlijking er van wil vechten, dient zich allereerst te wijden aan sociaal-economische hervormingen. V. E. doet dit, eerst theoretisch, dan practisch.

In 1898 en '99 legt hij zijn gewonnen inzicht in twee redevoeringen neer. De eerste, „Waarvan leven wij?" bevat de afbrekende, de tweede, „Waarvoor werkt gij?" de opbouwende kritiek.

Hij veroordeelt het kapitalistische productiestelsel, daar dit z. i. den bezitter in staat stelt, zich door den niet-bezitter te laten onderhouden; daardoor is, in stoffelijk opzicht, het leven der rijken te gemakkelijk, dat der armen te zwaar. Het kapitalisme herleidt hij tot grond-monopolie : opheffing van privaat grondbezit acht hij de eerste voorwaarde om tot een betere maatschappij te komen, zoowel omdat daarmee de kapitaalrente zou komen te vervallen, als omdat de trek naar de steden zou verdwijnen en de menschen

meer in een — materieel en moreel — gezonde sfeer zouden leven (Tolstoï). Een op eigen vrije grond gevestigde groep (kolonie) van producent-consumenten zou bij intensieven arbeid en beperkte behoeften een bloeiend bestaan kunnen hebben te midden van de kapitalistische maatschappij. Zij zou daarin zelfs een steeds grootere plaats veroveren, niet door politieke actie, maar door innerlijke kracht.

Aan dit plan, voor 't eerst voor de Amsterdamsche arbeiders uiteengezet in „Waarvoor werkt gij?", later op wijsgeerig-religieuse basis uitgewerkt in De Blijde Wereld (1903), geeft van Eeden dan zijn volle energie.

Hij voelt zich als bevrijd: nu weet hij, waar hij moet aanpakken! Nu zal de brug tusschen Ideaal en werkelijkheid gebouwd worden. Het zijn z'n gelukkigste levensjaren. (XIX, XXI, XXII.)

De lyriek uit deze jaren verzamelde hij in Van de Passielooze Lelie (tot 1901; vgl. blz. 9) en in Dante en Beatrice (1902—'07).

In de beide vervolgdeelen op De Kleine Johannes, die in 1905 en '06 verschenen, legde hij zijn ervaringen, deels weer in symbolischen, deels in realistischen vorm, neer.

XVIII. WAARVAN LEVEN WIJ?

De leden van het Rotterdamsche Nut, die van Eeden over dit onderwerp gingen hooren, verwachtten van hem als medicus nuttige wenken omtrent de voeding. De spreker bedoelde het anders. Hij wilde zijn hoorders dwingen, zich rekenschap te geven van de volgende vragen, die zij door de suggestie der gewoonte allang hadden verleerd, zich in vollen ernst te stellen:

Hoe komt het, dat men van kapitaalbezit kan leven? Waarom werkt de arbeider voor den kapitalist? Wat geeft die hem in ruil voor zijn arbeid?

. . . . . .

Ik onderstel: een oom of tante laat u honderdduizend gulden na. Laat gij die in de brandkast liggen, of maakt gij ze op, dan zijt gij

een slecht staatsburger. Maar gaat ge er mee naar een mijnheer, die er u een papier voor geeft, waar ge ieder half jaar een papiertje afknipt, dan op eens wordt ge verdienstelijk. Dan wordt ge zoo enorm verdienstelijk, dat duizende arbeiders en werkers voor u gaan zwoegen met lust en ijver, en zorgen dat ge alles hebt, wat ge maar verlangt. Die arbeiders worden op eens allemaal zoo geweldig dankbaar, om die wandeling van u naar dat effectenkantoor en dat knippen van dat papiertje elk half jaar, dat ze zeggen: „nou hoeft u, omdat u *dat* gedaan hebt, uw leven lang niets meer uit te voeren, elk jaar zult u vierduizend gulden van ons hebben, die wij van ons armoedje voor u zullen afzonderen, en al duurt dat nu nog zoo lang, uw honderdduizend gulden krijgt u weer net zoo voor uw papier terug, zoodra u maar wilt."

Ziedaar, nietwaar? uw begrip van kapitaal-dienst. Voor dat eenmaal uitleenen van uw honderdduizend gulden wordt ge, als ge nog vijftig jaar leeft, met twee maal honderdduizend gulden extra betaald. Goed betaald, die wandeling. Maar wat een vernuft komt daarbij dan ook te pas! wat een beleid, wat een mate van beschaving en hooge ontwikkeling! Men moet toch weten of dat kantoor van Jansen & Co. solieder is dan Pieterse & Co. En men moet op de hoogte blijven, en elken morgen de krant nazien. Dat alles mag wel terdege beloond worden en is wel wat ellende van anderen waard.

Dit noemt ge *eerlijk* koopen van het allernoodigst goed. Eerlijk, goed om goed, waar om waar, gelijke dienst om gelijke dienst.

En die onzin wordt gepredikt, en gedoceerd en geleeraard en gehoogleeraard door 't gansche land.

„Maar," zegt ge, „als ik iemand honderdduizend gulden leen, dan doe ik hem toch een dienst, als hij er om verlegen is."

Zeker doet ge dat, wanneer ge weet dat hij u honderdduizend gulden terug zal betalen.

Maar laat ge hem beloven dat hij u honderd en vijf duizend gulden terug zal betalen, dan doet ge hem een groote ondienst en maakt ge u zelf schuldig aan een erkend lage en schandelijke handelwijze, aan misbruik van uw machtiger positie, en aan afpersing.

„Maar de arbeider heeft ons kapitaal noodig," zegt ge, „hij kan niets doen zonder dat."

Zeker, zoo is het, en van die nooddruft maakt gij juist misbruik om hem af te zetten. Gij leent hem zijn gereedschap en dat zou goed van u zijn — hoewel niet bizonder verdienstelijk, aangezien gij er zelf toch niets mee weet aan te vangen — als gij ook niets meer dan 't geleende van hem terug vorderde. Maar gij vordert

rente, pacht, interest en hoe uw woekertermen meer luiden mogen. Dat vordert gij, omdat ge anders zelf ook zoudt moeten gaan werken en geen tijd zoudt hebben voor diners en visites. En gij neemt, als Shylock, het vleesch en bloed uit zijn lijf, als hij niet betalen kan. Maar niet zelf, — o heere neen, om van te sidderen, — daar hebt ge uw menschen voor en ge merkt er niets van.

Ik zal u vertellen wat uw „kapitaal-dienst" beteekent.

Er trok eens een troep herders door een dor land om zich te vestigen, waar zij water vonden en gras voor hun vee. Ze waren zoover getrokken dat ze niet meer vooruit of terug konden omdat al hun voorraad was verbruikt en hun water verdroogd.

Toen vond één van hen een bron. Maar hij was sterk en heerschzuchtig, daarom belette hij de anderen de bron te naderen. Toen hij zelf gedronken had, zei hij tot de anderen dat ze nu mochten drinken, als ze beloofden hem hun vee te geven en voor hem te werken. En de anderen versmachtend en zwak van dorst deden wat hij vroeg. Toen stelde hij een verbond op, dat de bron zijn eigen zou blijven, en na hem, aan zijn kinderen zou komen, want hij had ze gevonden. En zij moesten alles wel goedvinden wat hij vroeg, want hij was de sterkste en zonder water konden ze niet leven. En er was geen water op dagen reizens afstand. Ook ontving niemand zóóveel water, dat hij weg kon reizen. Zoo bleef de eerste geweldenaar meester van de bron en daarmee van leven of dood zijner lotgenooten. Hij deed niets en werd voorzien van al het goede. En zijn kinderen na hem deden niets, behalve onderling twisten en vechten om het bezit van de bron. En wie de bron had werd geëerd en gediend en leefde in overvloed. En wie dien bezitter na bestond of aangenaam was, had het goed en de overigen leden dorst. En als men hem zijn ledig leven verweet, dan zei hij, dat hij de verdienstelijkste mensch onder zijn gezellen was, want als hij ze niet liet drinken, moesten ze allen versmachten, en als hij geen water gaf, was er geen gras en geen vee en geen melk en geen graan. Geen dienst was dus zoo groot als die hij bewees.

Denkt aan deze parabel, als men u wil voorpraten dat gij den armen diensten bewijst. Denkt er ook aan als gij u afvraagt hoe het mogelijk is, dat de arme voor u werkt zonder wederverdienste. Denkt er ook eindelijk aan, als eenmaal, zooals wij willen hopen, uw geweten spreken gaat en uw oogen zich openen en gij verbijsterd vraagt: maar wat moet ik dan doen?

Uw kapitaal-dienst is als de dienst van een dik man die met

zijn gansche lijf de eenige opening verspert van een benauwd vertrek vol menschen, en die van tijd tot tijd dezen en genen toestaat een teug lucht te halen, mits zij dan ook voor hem alles doen wat hij verlangt.

Want het is letterlijk waar, dat de bezitter de bronnen des stoffelijken levens bezet houdt. En dat hij zich betalen laat voor zijn genade om anderen tot die bronnen te doen naderen.

„Hoe is dit mogelijk?" zegt gij. „Kan ieder niet bezitter worden? Staat de weg tot rijkdom niet ieder vrij?"

Neen, mijn vrienden, aan een eerlijk man, die leven wil van zijn arbeid en van zijn arbeid alleen, niet van woeker of van de gunst der bezitters, aan zoo een staat de weg tot rijkdom niet vrij. Wie leven wil van eerlijken arbeid kan geen bezitter, laat staan rijk worden. Hij blijft in de macht van den patroon, den grondeigenaar, den groot-industriëel. Wie werkt harder en nuttiger dan de daglooner, en welke daglooner kan rijk worden zoolang hij daglooner blijft? Niet eer hij gaat meedoen in het zwendel-systeem, eer hij gaat leenen en uitleenen, komt hij tot bezit. Er zijn wel veel soorten van luxe handwerk, zooals schilderijen maken, of boeken schrijven, waarmee sommigen veel verdienen, maar dan verdienen ze het door de gunst der bezitters, en de arme legt het lootje. — Sijmen betaalt.

„Maar is het dan niet mogelijk," vraagt gij, „dat men eerst een klein sommetje overspaart, door eerlijk hard werk en zuinigheid, en dan met dat sommetje als beginkapitaal tot rijkdom opklimt?"

Lieve vrienden, hier stuit ik op een der meest merkwaardige verschijnselen van onzen tijd. Een vorm van bijgeloof, naief, en ongehoord, bijna onuitroeibaar, en in zijn wezen zoo goddeloos en afschuwelijk als ooit bijgeloof was.

Ik bedoel het bijgeloof, dat twee rijksdaalders kunnen trouwen en in gezetten tijd een jonkie krijgen, in den vorm van een kwartje.

Het bijgeloof dat geld geld kan voortbrengen is zoo algemeen, dat het als een ernstige zonde wordt beschouwd geld onvruchtbaar te laten liggen. Men moet het „beleggen" dan plant het zich voort, door een of ander geheimzinnig biologisch proces.

Door uw laatste vraag toont gij te denken dat wat men met den hardsten arbeid niet kan gedaan krijgen, rijk worden, vanzelf gaat, als men de rijksdaalders maar behoorlijk laat paren. Hebt gij er eenmaal een paar honderd, dan is 't harde werken

niet meer zoo noodig, dan groeien de fondsen, behoorlijk geplaatst, van zelf.

Een cent, bij 't begin onzer jaartelling uitgezet met rente op rente, zou nu meer zijn dan alle menschelijke schatten. Zoo gaat het praatje. En het zou mij niet verwonderen als er werkelijk onder u waren, die meenen dat die cent dat alleen zou klaargespeeld hebben, mits in een warm hoekje, een effectenhoekje b.v., geplaatst. Zoo iets als een bacterie.

Dit idee vindt ge nu erg grappig en potsierlijk. Maar onderwijl handelt ge er naar en leeft ge er naar.

Die belachelijke nonsens is de richtsnoer van uw leven, uw catechismus, de drijfveer van uw handelingen.

Als ge 't niet dacht, hoe zoudt ge dan zoo roekeloos kunnen voortleven, zonder te vragen: als het geld zich niet zelf voortplant, *waar komt rente dan van daan?*

Al het geld, dat niet komt van uw eigen arbeid, komt van den arbeid van anderen, die niet genoeg hebben om hun geld te laten voortplanten. Geld regent niet uit de lucht, evenmin groeit het aan de boomen, maar anderen die gij, met uw kapitaaltje, in uw macht hebt gekregen, hebben er voor gewerkt, voor u en zonder vergelding. Daarom hoeft gij nu minder te doen en zij des te meer.

Het feit is klaar als 't zonlicht en door de eenvoudigste ziel te begrijpen. Maar logen is op logen gestapeld om het te verbergen. Gij hebt zeker ook in uw Hollandsche rechtschapenheid uw vuisten geschud om de schande van Frankrijk, waar onlangs logen op logen, bedrog op bedrog werd gestapeld om een rechterlijke dwaling te bemantelen. Maar het zou u beter gepast hebben te onderzoeken, door wat weefsel van onzin en bedrog gij de armen vlak naast u in hun ballingschap weet te houden. De Duivelseilanden of Duivelshoeken zijn dichterbij dan gij denkt, en gij zelf speelt volmaakt dezelfde rol als het verblinde Fransche gepeupel.

Ik zou er veel avonden aan moeten besteden om alle drogredenen te bespreken. Zoo zegt men, dat de uitleener betaald moet worden voor zijn risico. Alsof iemand hem dwong om te leenen! alsof er eenige verdienste in stak te leenen! alsof er eenige reden was iemand eten en kleeren te geven, die onnoodig zijn goed waagt, door het uit te leenen!

„Wie leent heeft schade of schande" zegt een mooi, wijs oud-Hollandsch spreekwoord.

De schande is voor den uitleener, de schade voor hem die ter leen krijgt.

Nog zotter is de bewering, — uitvoerig verdedigd door profes-

sor Pierson, — de rente is 't waarde-verschil tusschen tegenwoordig en toekomstig goed.

Dat wil dus zeggen, dat de rentenier de kunst verstaat toekomstig goed tot tegenwoordig goed te maken. Hij eet dus eigenlijk toekomstige diners, met een toekomstige jas aan, en rijdt in een toekomstig rijtuig met toekomstige paarden!

Zes planken, professor, is ons zekerste toekomstig goed, ik stel u vóór het waarde-verschil met uw tegenwoordig goed te restitueeren.

. . . . . .

. . . . . .

Ik zeide dan, dat de bezitter de bronnen des stoffelijken levens bezet houdt en zich laat betalen voor zijn genade om anderen tot die bronnen toe te laten.

Wat is die bron van rijkdom, van het stoffelijk leven, die het mogelijk is bezet te houden, zooals die sterke herder de waterbron in de regenlooze woestijn, daarmee zich heerscher makend over leven en dood zijner gezellen?

Dat kan ieder beseffen, niet waar? dat is de aardbodem. Uit den grond komt alles wat wij voor ons leven noodig hebben. Zonder den grond kan niemand bestaan. De aarde is de eerste bron van stoffelijken rijkdom. De zee, hoe rijk ook, staat er niet mee gelijk, omdat geen mensch iets uit de zee kan machtig worden zonder voortbrengselen van den drogen aardbodem, zonder hout, ijzer, touw, zeildoek, steenkool en zoo voort. De mensch dus, die geen land heeft, heeft ook niets aan de zee.

Nu is die bron van stoffelijken rijkdom uitgestrekt en onuitputtelijk. Zoolang de aardbodem weinig bevolkt was, en het land vrij en zonder eigenaar, zooals de lucht en de oceaan, zoolang ook was het even onmogelijk die bron bezet te houden, als het onmogelijk is den watertoevoer af te snijden in een land waar het veel regent.

Maar langzamerhand is de toestand van de aarde zoodanig geworden, dat er in de beschaafde landen geen stukje grond is, zoo groot als een hand, of iemand kan zeggen: dat is mijn, en daar blijf je af.

En dit nu beteekent, zooals waarlijk een kind kan inzien, dat de menschen, die den grond bezitten, heerschers zijn, heerschers in vollen zin, over leven en dood van hun medemenschen. Precies zooals die herder in de woestijn heerscher was over zijn gezellen. heerscher over hun leven en dood.

. . . . . .
. . . . . .

En nu hoop ik, dat gij zult willen erkennen dat gelddorst en woeker behooren tot die dingen die, zoolang menschen menschen zijn, zonden zullen genoemd worden en onvermijdelijke straf zullen vinden. Niet straf zonder samenhang, maar straf noodwendig voortkomend uit het misdrijf. Want gelddorst is een afdwaling der schoone en goede menschelijke neigingen, woeker is een eenigszins bedekte, maar des te leelijker vorm van diefstal, verrijking ten koste van onzen naaste.

En moest ik dat bewijzen, hoe die straf werkt, dan zou ik u dit kunnen demonstreeren ad oculos, zooals de professors zeggen, voor uw oogen. Dan moest ik u leiden door de achterbuurten der groote steden, door de Duivelshoeken en Zandstraten, door de krotten van vuilnis, liederlijkheid en ellende, vervolgens door de fabrieken, die groote inrichtingen waar menschen tot cadavers of tot beesten worden gemaakt, — door de gast- en armhuizen, waar het vuil der zieke maatschappij bezinkt en men zich aftobt om dien zelfgemaakten zwijnenstal zoo goed als 't gaat te redderen, — door de café-chantants enz., waar men moderne vreugd in 't leven schept, — door de overvolle gevangenissen, waar men de adders den kost moet geven, die men zelf gebroed heeft, — door de gekkenhuizen, waar geen plaats meer is, — door de zenuwlijdersgestichten, waar de rijken genieten van hun welvaart en gemak, onder dokters handen geknepen, bespoten, door elkaar geschud, geëlectriseerd en op velerlei wijzen vergiftigd.

Alles het gevolg van goud-dorst en woeker? Ja, alles, alles, het gevolg van goud-dorst, dat is machtdorst, en woeker, dat is logenachtige roof. Er is niets anders noodig om het te verklaren.

Het bedreven kwaad werkt op twee wijzen, als een tweesnijdend zwaard. Het verstompt en bederft de slachtoffers, het ontzedelijkt en verderft de daders. De uitgezogen behoeftigen worden onwetend en ruw, de gemakkelijk levende uitzuigers worden vadsig, of brooddronken, of geldgierig, of bekrompen en trotsch of zenuwziek, door een overprikkeld, onharmonisch leven.

En nu mogen de ergste typen van vadsige weelde en verdierlijkte armoede niet de meerderheid vormen, zij zijn er in overvloed. Maar de tusschenvormen zijn overal, en niemand onzer is zonder smet van dit kwaad en zijn gevolgen. Wij allen, allen zijn medeplichtig, en wij allen dragen de straf.

En als men mij vraagt wie ik 't meest ellendig en beklagenswaard vind, dan twijfel ik. En hierin verschil ik waarschijnlijk

van sociaal-democraten en vele teerhartige hervormers. Ik weet, dat het werkend deel van ons volk schandelijk verongelijkt wordt, maar ik acht den verongelijkte minder beklagenswaard dan de blinde, domme of wreede mensch, die het ongelijk bedrijft.

En bovendien, zij die in harden maar eerlijken strijd leven, al verliezen zij 't, door overmacht en laag bedrog, zij zijn meestal rustiger en blijmoediger van geest dan de overmachtigen.

En het is een feit, waarover mijn geneeskundige werkkring mij 't recht geeft om een oordeel te hebben, dat de arbeider die van zijn handwerk houdt en niet in allerdiepste ellende leeft, en vooral de arbeider buiten, dat die ondanks een moeilijk en vertrapt bestaan, meestal gezonder is, van ziel en lichaam, dan de bezitter.

Slechte voeding, slechte lucht en onreinheid brengen den arme in gevaar. In die drie gevaren blijft hij toch vaak verwonderlijk taai en gezond.

Maar duizendmaal gevaarlijker, ondanks alle hygiënische voorzorgen, is het onharmonische leven van den rijke. Niet alleen voor 't lichaam, dat verzwakt door overvoeding en verwendheid, maar de ziel is het eerst geschaad, en dat tusschen beide gelegene, wat ten onrechte het zenuwgestel wordt genoemd. Het onbestemde, onvervulde leven, het doellooze, lustelooze bestaan, de zorg om geld, het gemis aan uiterlijken weerstand, het ontbreken van physieken strijd met de natuur, dat brengt de vreeselijke kwalen : zwaarmoedigheid en zenuwzwakte, waarvan ik nu twaalf jaren lang de slachtoffers dagelijks voor oogen heb gehad.

Waarlijk, des Heeren hand is zwaar op ons, en wij vragen ons nog in onze onnoozelheid af, hoe dit toch komt.

. . . . . .

. . . . . .

Maar het baat niet wat ik nu zeg, want gij ziet het niet. Gij vindt uw opera's edele en verheffende vermaken, uw bazars mooi, uw huizen riant in modernen stijl, uw romans en couranten leerrijk en aangenaam, uw toilet smaakvol, uw leventje nog zoo gek niet — en carrière maken en een aardig fortuin nalaten, veel belangrijker dan Gods geboden, en dergelijke ouderwetsche idealistische, hoogdravende begrippen.

Het eenige wat indruk zal maken, is wat ik u zei over uw gezondheid. Ik weet, als men daarover begint, dat pakt. Ik weet 't bij ondervinding.

Nu, onthoudt het dan, zenuwlijden en krankzinnigheid nemen toe in grooter reden dan de bevolking. Ook worden uw huizen slecht en ondeugdelijk gebouwd, uw levensmiddelen vergiftigd en

vervalscht, bedrog heerscht in allen handel, — het aantal veroordeelingen voor 't kantongerecht klom van 1896 tot 1897 van 60.000 tot 90.000 per jaar. Misschien verschrikt u dat. En ook dat is het gevolg van uw woeker-bestaan.

Een erger cijfer vind ik, dat 35% van de schoolkinderen in Berlijn niet door aanschouwing wisten, wat een zonsondergang was. Dat teekent de hel waarin wij leven. U zegt dat misschien zooveel niet. Het sterftecijfer vermindert immers. Als ze toch te eten hebben en ze blijven in 't leven, wat behoeven ze dan de zon te zien ondergaan. Daar wordt men niet vet van, is 't wel?

Nu kon ik het laatste deel mijner rede, wat de weg is ter ontkoming aan dit kwaad, wel achterwege laten.

Niet zoozeer omdat gij dien weg toch niet gaan zult, — dat zou mij niet weerhouden, — maar omdat het reeds meer dan genoeg zou zijn, als ik u door het reeds gezegde tot wat beter en dieper inzicht van uw leven had gebracht.

Is dat inzicht eens bereikt, dan volgt immers van zelf, als een natuurlijke en noodwendige zaak, wat men doen en laten moet.

Zoo ging het mij, — zuiver en klaar begrip van ons kwaad te krijgen, midden in onze wereld van bedrog, — dat duurt lang en is moeilijk. Maar dan is de uitweg noodwendig en licht te erkennen, en dan moet men ze gaan, als men bij zinnen is.

Wat zoudt ge dien herder willen laten doen, die zijn gezellen voor zich werken liet, en de bron voor zich hield in de woestijn? Gij zoudt willen, dat hij ieder vrij toeliet tot het water, niet waar? en dat hij mee ging werken met de anderen, zoolang hij krachten had.

Welnu, ziedaar de uitweg, en de eenige. Een kind kan hem vinden.

Woeker niet meer, leen of beleen geen geld of goed op rente, laat de grond vrij, en doe nuttig werk.

Ziedaar de zeer eenvoudige voorschriften voor een vroom en goed leven.

Zoo eenvoudig niet, denkt ge. Niet leenen of beleenen? Moet ik dan intéren? of al mijn geld weggeven?

Weggeven zou weinig helpen. Gij gaaft daarmede uw macht aan anderen, die er zeker misbruik van zouden maken, en ge werdt zelf de slaaf der bezitters.

Goed besteden is beter dan weggeven. En uitleenen is zeker geen goed besteden. Maar goed besteden is: uw macht vruchtdragend

maken alleen voor de ijverigen, zoodat hij alleen er de vrucht van trekt, die ze verdient door er voor te werken.

Dat is nu maar op één wijze mogelijk, door van uw geld productiemiddelen te maken, door het om te zetten in land en vee en werktuigen en wat meer ten leven dienstig is. Wie honderdduizend zilveren guldens heeft liggen, moet ze opmaken, intéren om er van te leven, maar wie grond en werktuigen heeft moet ze gebruiken, moet werken, anders verhongert hij.

Het zou goed zijn voor elke bezitter als men hem voor een stuk land zette, vertegenwoordigend zijn geldbezit, en zei: „ziedaar nu uw bezit, in vruchtbaarsten vorm, ja, in den eenigen vorm die vrucht afwerpt, zie nu maar hoe gij er uw bestaan mee vindt, zonder hulp van anderen."

Dan zoudt ge pas leeren dat bezit, behalve rechten, ook plichten geeft.

En als dan anderen moeten komen om u te helpen, dan zoudt gij voor oogen zien, wat nu ver-weg geschiedt, hoe anderen zwoegen om u den kost te geven, en hoe gijzelf als een onnut, overtollig, onhandig parasiet erbij staat.

Het tweede voorschrift is dus: doe nuttig werk. En nuttig werk bedoel ik hier in gewonen stoffelijken zin, werk dat dienstig is voor uw levensonderhoud. Verbeeld u niet, dat uw geestelijke werkzaamheid u ontheft van den plicht, om voor uw stoffelijk bestaan te zorgen. Geen genie, laat staan een gewoon mensch, is te goed om zijn handen uit te steken, zoolang hij sterk en gezond is. En het is ook het eenige middel om sterk en gezond te worden en te blijven. Ik spreek uit medische ervaring, bijna al mijn zenuwlijders kon ik aanraden, tot hun werkelijk voordeel: doe nuttig handenwerk, en liefst arbeid buiten.

„Wat!" zegt hier mijnheer Splint van Zwendelen, „ik! — lid van de firma Splint & Co., ridder van verscheidene orden, lid van de Provinciale Staten, van de Kamer van Koophandel, president van tallooze maatschappijen, directeur van nog talloozer vennootschappen enz., enz., ik zou een nuttig handwerk moeten leeren! Wel, hoor zoo'n onzin eens aan!"

Precies zoo, mijnheer Splint, redeneerde de roofridder Eppe von Gaylingen op zijn roofburcht bij Neurenberg: „wat! ik, ridder met zooveel kwartieren, ik zou geen kramers meer mogen vangen! ik zou net moeten kwanselen als dat gespuis! ik zou een eerlijk bedrijf moeten leeren!"

Ridder Eppe von Gaylingen is opgehangen door de kramers in de poort van hun stad. En de ridders van later eeuwen leerden wel

nog vuiler werk, op 't punt van kwanselen, dan de eerzame kramers van Neurenburg.

Ik zeg niet, dat mijnheer Splint gehangen zal worden. Misschien sterft hij in vrede en voorspoed, voldaan over zijn leven, beweend door zijn gezin, door zijn stadgenooten gehuldigd door een zuil van graniet of een pomp van brons.

Maar de Hebreeën wisten 't reeds, de Heere straft niet altoos den dader, maar zijn kinderen en kindskinderen. En zooals Rome gestraft is voor zijn gewettigde instellingen van roof, slavernij en bloedstorting tot vermaak, zoo zullen wij of onze nakomelingen gestraft worden voor onze gewettigde instellingen van woeker en privaat grondbezit.

. . . . . .

. . . . . .

Een droomer heb ik mij hooren noemen. Maar ik verzeker u, dat als een van ons beiden droomt, dat er meer waarschijnlijkheid is dat gij die droomer zijt dan ik. Want ik weet wat gij denkt, ik heb gedroomd als gij, en ik ben wakker geworden, en ik zie hoe gij suffend verder droomt, dat gij een braaf, rechtschapen leventje leidt en dat alles blijven zal zooals het is. Maar wakker worden is een gelukkig en wonderbaar ding, waarin men zich niet vergissen kan. En ik wensch u toe, dat gij eens moogt wakker worden als ik, dan zult gij bemerken welk een leelijken, benauwden droom gij droomt.

Dan zult gij ook weer gelooven in de heerlijkheid van het leven, ondanks jammer en ellende. En niet alleen van een ander, hooger leven, maar ook al van het leven hier, als een groei en bloemvorming van lijf en ziel. Daar droomt gij nu nog niet van, maar als ge wakker wordt, zult ge 't zien, als een mogelijkheid, geen hersenschim, maar een tastbare mogelijkheid, een schoon en heerlijk leven met elkaar, bloeiend op een schoone en verheerlijkte aarde.

Maar dit weet ik zeker, dat het leven alleen dan heerlijk is, als men moed heeft. Den moed der rechtvaardigheid, den moed om trots alles en allen zoo te leven als men weet, zoo diep en innig als een mensch het weten kan, dat God het van ons wil.

Gehouden te Rotterdam, 7 Dec. 1898.

XIX. AARDE.

Gaia dea mêtêr.

I.

Nu keer ik weer tot uw vertrouwelijkheid,
duldende moeder, menschendragende ‿aard,
die gaaft de spijziging, die naamt de lijven,
die vreugd en herberg waart
't hoovaardig kroost, vervreemd in grouwlijkheid.
'k Lig aan uw borst, ik drink uw zoeten âam,
wij zullen moer en kind voor immer blijven,
te sterker saam
mijn strijdb're kracht, úw milde vrouwlijkheid.

. . . . . .

III.

Laat bij mijn hut in 't bosch mijn groeve zijn.
Daar ken ik de‿aarde‿en is zij mij zoo na.
Laat daar haar koel zoetgeur'ge last licht dekken
mijn lijk in linnen wa.
Laat daar dan niemand weene' of droeve zijn.
Maar 's nachts bij toorts-schijn en dennen-gesuis
voer men mij stil, als vreezend mij te wekken
in 't laatste huis.
Dit strek ten uiterste behoeve mijn.

. . . . . .

VI.

Blauw flonkerglanzen mijn be-ijsde ruitjes
van maanlicht en het bosch rondom is stil.
Ik lig alleen en wakend midde' in 't doode
met mijnen warmen wil.
Nu slapen àl mijn vroolijke kornuitjes
de vogelkens, verkleumd, het kopje‿in dons,
't konijntje in 't hol vlak naast me roert zich noode,
geen vlieg-gegons —
geen takjen knapt, verstijfd zijn ál geluidjes.

VII.

Het zijn de rosse nachtgeneugten niet,
het zijn niet de koortsgloriën des wijns
noch 't kleurig schijn-tooneel dat moet vertroosten
armoe des valen zijns.

Het zijn de lamp-vergulde vreugden niet. —
Maar o! de waterdronk na 't werk op 't veld!
en o! 't uittreden in den dag, als 't oosten
zich kalm verhelt
en 't minlijk licht ál de aard verjeugden hiet.

VIII.

In aarde's arm bij mos en dennen leef ik
mijn eerste ontware is woudgeruisch, — en 't lest
vóór slapengaan, blijft lang op blanke starren
't verlangend oog gevest.
Rijke geheimen rondom bij me, weef ik
mijn lied-draad uit dit prachtig labyrint
en zie verheugd hoe zij met zacht ontwarren
zich-zelve spint.
Den menschen 't woord, Gode alleen aandacht geef ik.

. . . . . .

X.

O lust en zegen dat ik leven mag!
nu rijst mijn levensweg in hoogsten bocht
en 'k overschouw de schatten mij gegeven.
O dat ik kennen mocht
de vreugd van zonlicht, 't droef van regendag!
O vreugden der ontwaring van Gods pracht!
Hoe heb 'k zoo angstig, met kleinmoedig beven
de Smart betracht
toen 'k haar dit kleed van weelden weven zag.

XI.

't Park is met zacht, groen-glanzend mos bevloerd,
gansch met mei-looverkens bleekgroen besprinkt,
mei-klokjes staan weerzij aan bocht'ge paden,
in 't donker slootjen blinkt
de varen-stengel, langzaam los-gevoerd —
Wel duizend, duizend vogelen rondom
zingen om 't schoonst en ritslen in de bladen,
boom-reuzen stom
weren den wind, die even 't bosch beroert.
1899.

XX. NEMESIS.

Welaan nu, gij rijken, weent en huilt over uwe ellendigheden, die over u komen. — —

Ziet, het loon der werklieden, die uwe landen gemaaid hebben, 't welk van u verkort is, roept, en het geschrei dergenen die geoogst hebben is gekomen tot in de ooren des Heeren Sabaoth.

Gij hebt lekker geleefd op de aarde, en wellusten gevolgd.

Jacobus V

I.

Arm schijnrijk volk dezer benarde landen
dat u verheft op uw berooiden staat,
dat op eerloos verkregen goed durft roemen,
  waar 't hoogst goed u ontgaat.
Arm menschje, dat mijn eer aan darde randen,
terwijl gij schoonheid, die van God is, smaadt.
Hoe waar mij roem, wat ik nooit mijn mocht noemen?
  Tot eer volstaat
de blanke spadë in verharde handen.

II.

Ik zie der naaste jaren sombere orde
als mannen met getrokken zwaard, ze staan
de vlammende oogen licht in de gelaten,
  wrekend gereed te slaan
op 't woord des Tijds, wat rot is en verworden.
Ik zie den Goudgod van zijn leugentroon
geslagen, stedeˉin puin, begraasde straten —
  Ik zie de schoon
groenende kiemen, teer-bleek uit 't verdorde.

III.

Ik zie de kanker-builen onzer aard,
de steden, met een vlijmend mes gesneden.
Het vuil lekt uit, mijn hart walgt en ik wend,
  ijzend van 't liefdrijk wreede,
't oog af, als 't in de diepe wonde staart.
  Ik zie de grijs-asfalten pleinen woest,
d' uittocht van benden, gromlend in ellend,
  ik zie 't verroest
grimmig geraamt van groot station-gevaart.

IV.

Ik zie, o stad, uw grauw en knokig lijk
versombren gansch den gouden horizont.
Lichte avond-vrede zegeviert er boven
maar onder, mijle in 't rond
liggen uw donkre schonken, spookgelijk.
't Monster is dood, er gloeit geen enkel licht,
geen rook walmt op, vergruisd ligt huis en oven,
't wereldgericht
brak voor altoos zijn trotsch, kwaadrokig rijk.

. . . . . .

VI.

't Geldschieters-volk dat van de boeren leeft,
weet met zijn uitgemergeld heer van knechten,
zich wel joyeus in geplaveide stad
de tafel aan te rechten, —
welks klieken 't aan lakeie' en hoeren geeft. —
Hun blanke en bruine slavenbende slooft,
sleept aan van uit heel d' aard der steden schat,
en plaatst op 't hoofd
den voet der zwendlaars, die 't te voeren heeft. —

VII.

Zie 't Hollandsch huisgezin om blankgedekten,
spijs-rijken disch in vrome vreedsaamheid;
de moeder glimlacht bij de pret der jong'ren,
straks gaat met noeste vlijt
papa den koers becijfren der effecten. —
En tot dier braven kalme welvaart heeft
over heel d' aard d' ellend'ge moeten hongren;
van afval leeft
1899. de naakte hindoe die hun 't brood verstrekte.

XXI. HEI-LEEUWERIK.

Nu weet ik welke vogel
mijn lievlingsvogel heeten mag,
die even opgetogen
zingt zomernacht en winterdag.

Ik werkte 's winters in het woud,
de zon scheen door de denne-stammen
op fonkelsneeuw met rosse vlammen,
mijn hakmes blonk en klonk op 't hout.
Daar ging omhoog een kleine schelle
met fijnen lichtdoorwaaiden klank,
hei-leeuwrik's lied bleef mijn gezelle
den lieven morgen lank.

Weet gij den meinacht nog, mijn lief?
de maan scheen over 't land,
langs weien stil en nevel-wit
gingen wij hand in hand.
Weer luidde 't helle, helle, helle,
hoog boven bosch en hei.
De kleine schelle, schelle, schelle
ging onverpoosd en blij.

Nog maar sint onlangs ken ik hem
met zijn verrukte kleine stem,
zijn lichte, luchte jubelkreet
die van geen moeheid weet.

De morgenzon, de zomernacht
de wind, de vrijheid zonder maat!
de lust die nimmermeer vergaat,
die heeft hij in zijn lied gebracht.

Het klinkt vanuit de vage verte
alsof hij midden in 't gesternte
zijn zilvren klokjen luidt.

Wat zijn gelui beduidt
weten wij beiden, liefste mijn!
Zoo zal hij onze lievlingsvogel zijn.

± 1899.

XXII. HET LIED VAN SCHIJN EN WEZEN.

Tweede Boek, Zang VI.

Het was lang stil, — een jaar, — weer staan mijn dennen
in witten pronk van rijp, die hun gesuis
verstommen doet, de witte neevlen wennen

weer 't leven zachtjes aan zijn winterkluis,
blauw stralen d'astertjes nog en nog rooden
de rozebottels rond mijn kleine huis.

Maar schoon des zomers hooge lusten vloden
en al 't verwintren wil, gaat binnen-in
iets stadig stroom-op in des levens nooden,

en is nu jonger dan in jeugd-begin.
Al rijker word ik, en doe enkel schenken,
al jonger, tegen 't tij der jaren in,

al vreugdiger, naar mij meer zorgen krenken,
en naar ik meer verricht te minder moe.
O wonder! zonder zoeken, zonder denken

neemt toch der wijsheid machtig wezen toe,
die 's eeuwig en van allen, niet mijn eigen,
schoon 'k haar door mijn klein wezen groeien doe,

zooals het blad doet groeien boom en twijgen.
Straks dort het blad en valt, maar ik leef voort
met de opgegaarde kracht en kan herkrijgen

al wat me in 't leven heerlijkst heeft bekoord.
De wondre weg, die door 't aardsch zinnenleven,
mijn ziel zich liefde-gloeiend heeft geboord,

is als een eeuw'ge vuurstreep nagebleven,
zooals de lijn door lichtstip der planeet
voor goed op lichtgevoel'ge plaat geschreven.

God's aandacht waakt, en uit het tijdlijk kleed
redt Hij de schoone en werkelijke dingen
en niets vergaat wat van Zijn Wezen weet.

Zie! vastgelegd in fijne erinneringen
is ál wat eens mijn zinnen wedervoer,
wat ik nu niet willkeurig kan doordringen

bewaart de ziel op hoogen voorraads-vloer,
waar 'k alles ééns volrustig zal herschouwen,
ver boven lichaamsnood en tijds-rumoer.

Dáár dan verloor al 't grouwlijke zijn grouwen.
Wij kennen 't nog, maar zien 't glimlachend aan,
verwonderd hoe 't ons eens zóó mocht benauwen.

Dáár is bestendigd 't vluchtige bestaan,
al wat in schijn verging heeft daar nog wezen,
en als een boek, waarvan wij alle blaan

op elke wijs, naar onzen wil, herlezen,
doorleef 'k mijn leven dáár volstandig weer.
Maar toch zijn heerlijk 't aardsch bestaan geprezen!

Hoe dierbaar wordt, nu ik hun kracht waardeer,
mij 't kunstig lijf en zijn gedweeë zinnen,
waar 'k zooveel vreugden, zooveel schoons door leer,

mijn zelf-gebouwde veste, van welks tinnen
ik strijd en schouw, en waar ik schatten gaar. —
Hoe zou 'k Gods wezen kennen en beminnen

'ten zij door 's lijfs gevoelen wonderbaar?
O dag! o zon! o zuivre lucht! o lente!
O lieven met uw minnelijk gebaar!

Groot lichtheil, dat zich in mijn oogen prentte!
versterkend werk van spieren en van brein!
ik zegen u en zal voor al momenten

dat 'k langer u mag kennen, dankbaar zijn.
Toen ik nog niet begreep waartoe mijn aanzijn
gold op dit wolk-beschaduwde terrein,

mocht mij de moeite al zoo lief gedaan zijn
en dacht ik Dood nog 't liefst als 't eeuw'ge Niet.
Maar sinds ik speur Gods allerdierbaarst aanschijn

in alle ding rondom, zooals men ziet
een schoon tafreel in plaats van vlekke' en strepen,
of hoort uit klanken-chaos 't heerlijk lied, —

nu heb ik 't heil van elken dag begrepen,
en vind er géén te droevig, géén te mat,
noch kan er één te traag zijn uren sleepen.

Een knaap heeft aan zijn bouwdoos nog geen schat,
aleer zijn blik, door 't bont gekleurd exempel,
het weidsche bouwwerk in verbeelding vat,

en ziet elk blokje als steen, gebint of drempel. —
Maar dan ook zoekt hij uren vergenoegd,
hoe elk zijn plaats vindt in paleis of tempel.

Zoo zie 'k verheugd, hoe elke ervaring voegt
een welgepaste steen aan 't Huis mijns Levens,
en dient mijn heil, hoezeer mijn lijf ook zwoegt.

Het vogelpaar schaft eerst na dagen wevens
blij en geduldig zich het zachte nest,
benuttend elke vondst. Zoo zie 'k gegevens

in alle tijdlijk kwaad voor eeuwig best,
nu 'k weet wat ik verlang, wat te versmaden,
wat te verkiezen, wat vergaat, wat rest.

VIJFDE HOOFDSTUK.

NA WALDEN.

Hoe ging het in de praktijk met wat wij „de brug tusschen Ideaal en Werkelijkheid" noemden?

Op een verkregen terrein, naar een vereerd voorbeeld WALDEN genoemd, vestigen zich een aantal kolonisten, die behalve landarbeid verschillende eenvoudige bedrijven uitoefenen. Onder hen zijn nobele idealisten, maar ook avonturiers en luiaards. Een goede gang van zaken blijkt slechts mogelijk met wering dezer laatsten. Steeds meer blijkt de oorspronkelijke anarchistische grondslag onhoudbaar: steeds meer blijkt leiding noodzakelijk, wat echter onder de leden der groep oneenigheid veroorzaakt.

Als in 1903 de spoorwegstaking uitbreekt, neemt van Eeden een leiderspost op zich. Tal van arbeiders worden uitgesloten. Van Eeden zet dan onder 't Amsterdamsche volk een steunactie voor deze 40 families op touw, waaruit een spaarkas, De EENDRACHT, groeit met 40.000 wekelijksche contribuanten. Van Eeden ziet daarin een belangrijk onderdeel van de nieuwe economische organisatie: onder een bekwaam bedrijfsleider zullen De Eendracht en Walden elkaar voortreffelijk aanvullen. Voordat 't echter zoover is, failleert de Eendracht (1906-07). Om de spaarduitjes der 40.000 leden te redden, offert van Eeden zijn vermogen op. Walden ondervindt van deze gebeurtenissen den terugslag: de grond wordt verhypothekeerd, de kolonisten gaan uiteen. Het experiment is mislukt.

Toch behoudt van Eeden een ongeschokt geloof in de juistheid van zijn sociologische beginselen. Maar voor het anarchisme ziet hij de menschen nog niet rijp: ze moeten nog leeren, gemeenschappelijk eigendom te hebben, en daarom moet de leiding voorloopig in sterke handen zijn. Zelf is van Eeden te weinig leider en zakenman: een organisatorisch genie moet zich ervoor spannen, een groot-financier, die met alle onderdeelen van de reus-

achtige economische machinerie vertrouwd is en toch het geheel overziet. Als hèm het ideaal klaar voor oogen staat, zal de groote massa hem volgen, en dan zal men, steunend op Walden's ervaringen, Walden's idealen bereiken. (Minnestral).

Dien leider hoopt hij te vinden in het land van durf en optimisme: A m e r i k a. Daar houdt hij in 1908 en '09 lezingen : hij confereert er met vooraanstaande mannen uit de zakenwereld : er wordt een nieuwe kolonie gesticht, maar .... verandering in de bestaande werkelijkheid brengt dit alles vooreerst niet. Het ideaal blijft ongeschokt, maar wordt naar de toekomst verwezen. Dat beteekent, dat van Eeden niet langer m e t d a d e n het Ideaal kan dienen, dat zijn pogingen om de werkelijkheid te veranderen hebben gefaald. Dat hij de w e r k e l i j k h e i d òf moet o n t v l u c h t e n òf a a n v a a r d e n.

Dat voor van Eeden de laatste mogelijkheid niet bestond, zal den begrijpenden lezer wel duidelijk zijn. Zijn ondervindingen van de laatste jaren waren juist geschikt geweest om iemand met zijn aanleg meer dan ooit van de werkelijkheid te vervreemden.

De proefneming op Walden was van meet af het voorwerp van de onbarmhartigste kritiek geweest. Waren de kapitalisten de natuurlijke vijanden, ook van politiek-socialistische zijde ondervond de kolonie, die den klassenstrijd en vele andere Marxistische beginselen loochende, felle bestrijding. Dat kon van Eeden niet anders verwachten: hij had zelf uitgedaagd, zeker groote fouten begaan, en kende ongetwijfeld het lot van wie aan den weg timmert. Zelfs mag men zeggen, met een uitdrukking van Lieven Nijland, dat hij „in 'n glazen koets uit steenen-gooien was gereden." Maar wie zijn uitingen leest uit den tijd na het faillissement, uitingen van een door stelselmatige tegenwerking, verdachtmaking en miskenning geëxaspereerd mensch, die begrijpt dat de luidruchtigste op Walden uitgeoefende kritiek vaak was voortgekomen uit eigenbaat en partijzucht, en dat zich in het algemeene hoongelach, dat het échec begeleidde, iets uitte van de behoefte, die het menschdom soms schijnt te hebben om zijn opgekropte spijtigheid en spotlust aan een gemeenschappelijk lijdend voorwerp bot te vieren.

Van Eeden's werk in zijn nu volgende levensperiode weerspiegelt zijn reactie op Walden's mislukking. Wij zeiden 't al: het einde van zijn practisch-idealistische werkzaamheid beduidde voor hem de breuk tusschen Ideaal en werkelijkheid: hij houdt het Ideaal vast en keert zich af van de werkelijkheid.

Naast fantastische uitbeeldingen van het Ideaal vinden we nu, in dramatischen vorm, realistisch werk met sterk satyrische tendenzen. (XXIII).

Het Ideaal is: de Wereldhervormer, die de ideëele eigenschappen van den Dichter vereenigt met de practisch-organisatorische van den Heerscher, en de menschheid den weg naar schooner werkelijkheid wijst. Hem wil van Eeden aankondigen; Zijn geboorte acht hij aanstaande.

In De Nachtbruid laat hij Vico Muralto zeggen :

Ik had geen gave tot heerschen, tot organiseeren, tot leiden, ik was niet welsprekend, ik had niet de macht van muziek of dramatiek. Ik kon niet beproeven dien Heros, dien Sootèr der menschheid te zijn, want ik wist wat er toe noodig is. Maar ik wist en weet ook dat hij geboren zal worden, met die onfeilbare gewisheid waarmee de statistiek het aantal genieën en misgeboorten, het aantal afwijkingen boven en onder de norm voorzegt. Zijn geboorte is aanstaande, en wel spoedig, zoo zeker als de geboorte van een meerderheid van zonen na een mannenmoordende oorlog. Want het ras heeft hem noodig.

En zoo ik hem zelf dan al niet zijn kan, zoo kan ik toch zijn Johannes de Dooper zijn, hem profiteerend, gelukkig en geestdriftig in mijn eenzaamheid, in deze woestijn van poenendom en kleinsteedschheid.

Zoo ontstond Sirius en Sidérius.

Want wat Muralto hier zegt, leefde in van Eeden „na Walden."

XXIII. IJSBRAND.

EENE TRAGI-COMEDIE.

..... denn radotiren heisst nicht, wie 's das gemeine Lexicon sagt, allein albernes Zeug reden, sondern auch: das Rechte zur Unrechten Zeit sagen; welches dem sogenannten Verstande immer albern vorkommt.

(GOETHE an VON REINHARD.)

PERSONEN:

WED. FANNY HARDENDOP.
BETS HARDENDOP.
KOEN HARDENDOP.
LIZE HARDENDOP.
KRIS LUITERS, Med. Stud., verloofde van Bets.
LOES, Verloofde van Koen.
IJSBRAND.
MR. en MEVR. BELMONT VAN HEES.
ANTJE, Dienstbode.
MR. PAMPEL, Notaris.
KOETSIER.
BURGEMEESTER.
VELDWACHTER.

IJsbrand, de tragische hoofdpersoon in dit stuk, is de objectiveering van bepaalde elementen in van Eeden's innerlijk. Dit moeten we zoo begrijpen: dat wat aan de veelzijdige natuur van den schrijver één bepaalde kant is, in IJsbrands éénzijdige natuur het beheerschende moment wordt. IJsbrand is dus niet van Eeden, maar hij bezit enkele eigenschappen van van Eeden in oversterke, ziekelijke mate. — IJsbrand is een zonderling, het abnormale in hem schuilt in zijn verhouding tot zijn medemenschen, of liever: in het ontbreken van een verhouding tot zijn medemenschen. Hij is altijd anders geweest dan anderen, zijn aanleg was fijner, nobeler, zijn medemenschen kwetsten hem dikwijls en begrepen hem zelden. Hij voelt zich anders dan anderen, en dit wordt al heel gemakkelijk, ook omdat er reden voor is, een zich-méér-voelen. Door een hevigen schok worden die gevoelens tot ziekelijken graad opgestuwd: hij gaat lijden aan hoogmoedswaan en dus de afstand tusschen zichzelf en de anderen overschatten. In zijn verhouding tot

hen is hij zóó gedesoriënteerd geraakt, dat hij hen evenmin begrijpt als zij hem. Hij kan zijn goede bedoelingen niet meer zoo uiten dat ze begrepen worden (zie het motto) en heeft allang opgehouden, aan de goede bedoelingen der anderen te gelooven. Hij gaat zich voelen — niet geheel ten onrechte — als „de wat bizonder geteekenden onder een vogelsoort, die ongenadig vervolgd worden".—

In de „anderen" geeft van Eeden evenmin een uitbeelding van zijn medemenschen, als IJsbrand een uitbeelding van hemzelf is. IJsbrand staat tot van Eeden zooals de overige spelers tot het doorsnee-menschdom. Evenals b.v. Batavus Droogstoppel zijn het karikaturen, d.w.z. beeltenissen waarin enkele trekken sterk gechargeerd zijn.

EERSTE BEDRIJF.

Een tamelijk sjofel gemeubileerd burger-vertrek. Nikkelen vulkachel, Japansche waaiertjes, judaspenningen en gras-boeketten. Een openslaande deur ziet uit op een fraai Hollandsch voorjaars-landschap. Voor 't opgaan van 't scherm speelt de muziek een weemoedige melodie, die blijft aanhouden als het scherm op is. Men ziet IJsbrand zitten als in diep gepeins, starend over 't landschap. Hij is tusschen 30 en 40 jaar, heeft een diep-gegroefd gelaat, weelderig donker-grauw haar en een volle baard. Hij is gekleed in een wijd gewaad van Indische stof, met een gordel van blauwe zij. Hij is altijd blootshoofds en barvoets met sandalen. Als hij overeind komt, is hij recht, groot en imposant. Hij beweegt de lippen vaak als in onhoorbaar gesprek, en schudt het hoofd herhaaldelijk, met droeve plechtige handgebaren. Zijn gang is statig en zacht, zijn stem diep en ernstig, zonder affectatie. De muziek speelt eenigen tijd door. Dan houdt ze op, en men hoort de luide stem van Fanny Hardendop achter de coulissen. IJsbrand heft met een pijnlijke uitdrukking het hoofd op.

WED. HARDENDOP *(achter de coulissen):* Hier komen we in 't salon. — Zal ik maar eens voorgaan? — Past u op Mevrouw! hier is 'n stappie op, zóó! — Kan u wel, Meneer? — 't is anders nog al geriefelijk in zoo'n buiten-huis, alles gelijkvloers. — In de stad is dat anders, met al die trappen.

(IJsbrand, bij 't geluid van de naderende stemmen, rijst op en gaat stil weg door een andere deur.)

WED. H. Komt u binnen — kijk, is dit geen beelderig salonnetje? — vroolijk en licht....

Fanny H. komt binnen, zij is tusschen 40 en 50, gezet maar nog frisch en knap,

tamelijk burgerlijk maar goed gekleed, met een luide, levendige stem, licht plat accent, bedrijvig en spraakzaam. Zij geleidt een oudachtig echtpaar, Mijnheer en Mevrouw Belmont van Hees, veel deftiger en voornamer in kleeding en uiterlijk, dan de Wed. Hardendop. Mevrouw heeft een trotsch en knorrig gezicht, zij is tusschen 50 en 60, de man nog iets ouder, heeft grijs haar, is slecht ter been.

MIJNHEER BELMONT VAN HEES *(rondkijkend):* Hm ! — zoo ! .... Is dit de salon ?

WED. H. Jawel, Meneer. — Op het zuiën. — De heele dag zon. En u bent zóó in den tuin.

MEVR. B. v. H. *(eveneens):* Hebben we die heelemaal voor ons zelf?

WED. H. Dat is te zeggen, u kunt er den heelen dag over disponeeren. Maar 't is zoowat de gezelschapskamer. Als er andere pension-gasten komen dan zitten die hier ook. En ikzelf en de kinderen — maar die zijn groot. U zult er geen last van hebben. U wenscht toch familie-leven, nietwaar? — Dat hebben de meeste gasten toch het liefst. Dat is heel wat prettiger dan in zoo'n hôtel. We zijn allemaal opgeruimde, gezellige menschen. U zult eens zien, hoe gezellig het hier is. M'n dochter speelt piano, en zingt òok .... 'n beeldige stem .... al ben ik der moeder.

MEVR. B. v. H. Als 't maar niet in den nacht is .... nacht-kabaal kunnen we niet verdragen.

WED. H. O jé nee, Mevrouw! — We zijn allemaal buitemenschen. Met de kippetjes op stok. Dat beloof ik u.

MIJNH. B. v. H. Zag ik daar net niet iemand uit de kamer gaan? —door die deur? — Is dat ook 'n gast?

WED. H. Iemand? .... Daar? .... O nee, dat was geen gast. — Ik heb nog geen andere gasten, 't is nog te vroeg in 't jaar. — Dat was een huisgenoot, daar zal ik u straks van vertellen — kijk! hier komen we in den tuin .... Vindt u 't geen lief zitje? — en 'n uitzicht! u kijkt wel 'n uur ver over 't land. En 't is een groote tuin, — die loopt heelemaal door tot de laan, met 'n lief prieeltje er in, ook zoo'n lief zitje! — zomers heelemaal in 't groen.

MEVR. B. v. H. Uw dochter jengelt toch niet den heelen dag op die piano? — Dat zou 'k verschrikkelijk vinden, niet man?

WED. H. O heer neen! — Bets is den heelen dag uit. Les geven. Dikwijls ook naar de stad. Ze speelt alleen als u 't prettig vindt.

MEVR. B. v. H. En zijn er nog kinderen in huis? Kleine kinderen, meen ik?

WED. H. *(wat gichelend):* Wel nee, Mevrouw, ik ben al lang uit de kleintjes, dat begrijpt u óók wel. En m'n man is al drie jaar dood.

Me jongste meissie is twaalf. Een heel stil, zacht, lief kind. Erg zwak, weet u, teer! 'n moeders kindje.

MEVR. B. v. H. Ziekelijk?

WED. H. Nee, niet bepaald ziekelijk. Alleen maar wat teer. Schoolgaan doet ze niet. Altijd bij me thuis.

MEVR. B. v. H. Dus u is weduwe met twee dochters, als ik wel gehoord heb. Weduwe Hardendop, niet waar?

WED. H. Juist Mevrouw, Fanny Hardendop. Maar ik heb nog een volwassen zoon ook, Koen, maar die is den heelen dag voor zaken in de stad. Wàt 'n ferme jongen! Koenraad, en flink in z'n zaken. Met hart en ziel.

MEVR. B. v. H. U heeft geen getrouwde kinderen?

WED. H. Dat nog niet, wel zijn de jongelui allebei zoo wat aan de vrijerij. Maar alles heel net en degelijk. De aanstaande van m'n dochter zult u ook wel eens hier zien. Kris Luiters, een mooie, knappe student. En 't meisje van m'n zoon is ook één en al vroolijkheid. Een lief, beeldig kind. Zoo echt jong. Ja, de jeugd moet ons jong houden, nietwaar Mevrouw? Heeft u ook kinderen?

MEVR. B. v. H. *(stroef):* Neen.

WED. H. Niet? Nou dan zult u de gezelligheid hier wel waardeeren. 't Gaat hier zoo echt gezellig en huiselijk toe met dat jonge goed. Altijd opgeruimd, èn jolig!!!! . . . en toch nooit iets van onnetheid of losbandigheid of zoo ies. — Nooit! — Maar gaat u toch even zitten, hoe kon ik zoo dom zijn daar niet eerder aan te denken. Neemt u plaats! . . . . U drinkt zeker wel 'n kopje thee? — wacht, ekskuseert u me 'n oogenblikje, — ik zal eens kijken of m'n dochter Bets al thuis is, dan schenkt die 'n kopje thee voor u. En dan kan u meteen vast 'ns kennis te maken. *(gaat de deur uit roepend)* „Bets, ben je boven?"

MIJNH. B. v. H. *(met afkeurend hoofdschudden tot zijne vrouw):* Wat dunkt je? . . . . Niet doen, hè?

MEVR. B. v. H. *(met nadruk):* Ik denk er niet over! — Ten eerste lijkt het me 'n verschrikkelijk burgerlijk troepje, en dat mensch veel te famieljaar. En op al die gezelligheid ben ik niet gesteld. En dan *(opsnuivend)* is hier zoo'n raar duf luchtje in huis. En wat 'n meubilair! — *(snuivend)* gedecideerd, 't ruikt naar katten.

MEVR. B. v. H. Wou je 't haar nu dadelijk zeggen?

MIJNH. B. v. H. Och nee, dat hoeft niet. Laten we liever een briefje van uit 't hôtel sturen dat we er van af zien. — Van plan veranderd, dood gewoon.

MIJNH. B. v. H. Je moet toch voor de aardigheid eens vragen wat

dat voor iemand was, die daar net de deur uitging, toen we binnen kwamen. Dat was iets heel wonderlijks, leek het me.

MEVR. B. v. H. Stil! daar komt ze weer.

WED. H. *(weer binnenkomend):* Nee! — Bets is nog niet thuis. Nou maar ze zal wel dadelijk thuis komen. Heb u maar een oogenblikje geduld. Dan ziet u de andere jongelui meteen ook nog.

MEVR. B. v. H. Dus u sprak van vier gulden daags per persoon, niet waar? alles inbegrepen.

WED. H. Ja, dat is te zeggen, buiten vuur en licht — en dan nog iets voor bediening. Dan bent u meteen van de fooien af, dat is veel practischer, vindt u niet?

MEVR. B. v. H. Vuur, licht en bediening, óók nog .... nu maar, dan is 't toch niet goedkoop, hoor! Op zoo'n afgelegen plaats.

WED. H. Ja, Mevrouw, maar alles is daarom ook peperduur hier, juist om de afgelegenheid. En 't is alles puik, wat u krijgt .... geen knoeien met margarine of zoo .... alles puik, puik.

MEVR. B. v. H. *(opsnuivend):* Houdt u katten? .... Katten kan ik niet uitstaan.

WED. H. Wel dat treft al bizonder! Gisteren net komt ons katje thuis, en toen deed-ie zoo raar en keek zoo flauw uit z'n oogen, ik zeg tegen Bets: „Bets! breng 't beest alsjeblieft gauw in den tuin, 'k geloof dat-ie spugen moet" — en jawel, hoor! nog geen uur daarna was 't beessie dood. Z'n heele lijf opgezet, hard als hout. Zeker vergif ingekregen. Dat 's de vierde. Nee! Katte kun je hier niet houë, Mevrouw, wees u gerust! Daar zorge de jachtopzieners wel voor. 't Was anders 'n snoezig diertje. Pikzwart, met nèt drie witte haartjes op z'n borssie. Hoe treft 't zoo net, zou je zeggen!

MEVR. B. v. H. En wat was dat nu voor een huisgenoot, waarvan u zooeven sprak, die daar juist voor ons binnenkomen de kamer uitging?

WED. H. *(aanschuivend met wat zachter stem, gewichtig doend):* Dat zal ik u zegge .... U moet dan weten .... Dat's zoowat 'n familiegeheim .... Maar ziet u, — ik durf 't *u* wel alles vertellen .... Ik zie daar me menschen altijd wel zoo'n beetje op aan — *(vertrouwelijk)* met u kan ik vrij praten, dat zie ik wel ... Als u 't ten minste goed vindt ....

MIJNH. B. v. H. *(wat geïnteresseerd):* Gaat uw gang, gaat uw gang.

MEVR. B. v. H. *(wat bedenkelijk):* Als 't maar niet te lang duurt ... denk om onze trein ... man ... en 't rijtuig.

WED. H. O, 't is niet zoo lang ... ik ben dadelijk klaar. Ziet u,

't is eigenlijk menschlievendheid. En als je nou met menschen spreekt, die zelf menschlievend zijn, dan begrijp je mekaar gauw. Is 't niet zoo, zeg u zelf? *(toestemmend knikken).* Die huisgenoot is een neef van me, m'n eigen moeders zusters kind. Hij was 'n eenig kind, 'n lieveling van z'n ouders. En knap, schrikkelijk knap, veel te knap eigenlijk. Maar altijd vreeslijk stil en eenzelvig. Alleen met z'n moeder was-ie eigen. Z'n vader mocht-ie niet. Die was koopman, 'n flink man, maar koopman op-en-top. En de jonge wou niet in de zaak, die wou studeere .... nou! en toen had je de ruzie gaand. Toen-ie twintig was, hij 's nou dertig, al ziet-ie er ouer uit, komt z'n moeder, mijn tante, te sterven. Wat heeft toen de arme jongen getobd .... Och! och! Want z'n vader wou niks voor 'm doen. Dat's nu bijna twaalf jaar dat ze mekaar nooit meer gezien hebben. 't Is toch wat, niet waar? — En wat die jongen toen gescharreld heeft om 't leven te houen — 't is een roman, mevrouw! Kompleet 'n roman. Jaren heeft-ie omgesukkeld, bij 'n krant, op 'n kantoor — maar hij is niet brutaal genoeg, niet bij de hand .... nou en dat mot je tegenwoordig wel wezen om vooruit te komen, wat zegt *u?* Eindelijk drie jaar geleden krijgt-ie een mooi baantje: Huisleeraar, goeverneur zouë we zegge, bij een voorname familie, want knap is-ie! Een zekere Brandes de Berg, u weet wel, van die rijke Brandessen, die dat groote goed hebben bij Utrecht. En wat gebeurt er? Daar wordt de jongen verliefd op Mevrouw, en zij op hem. Nou hij was 'n mooie jongen, — met zulke groote donkere oogen, en prachtig dik haar. En zij was ook een beeld van 'n vrouw, een beroemde schoonheid .... Misschien heeft u die geschiedenis weleens gehoord, 't heeft toen nog al furore gemaakt .... 't stond in alle kranten .... niet met volle naam natuurlijk .... maar ieder snapte 't wel. Nou u begrijpt .... dat zaakje kwam gauw uit, ... toen was 't gedaan. Hij werd weggejaagd .... en drie dagen later vonden ze haar lijk in den vijver .... En ze had drie jonge kinderen. Hoe is 't mogelijk, niet waar? — vreeselijk .... Nou en dat heeft de arme zóó aangepakt, dat ie er van .... *(met veelbeteekenend gebaar naar haar voorhoofd)* enfin! u begrijpt. Dat is nooit meer heelemaal terecht gekomen. 'n Week lang wou hij niet eten. Spreken dee-ie heelemaal niet. En dat doet hij nog heel weinig. Maar anders kun je niet veel aan 'm merken. Hij is stil en zacht en gedienstig. Nooit ruw of wild. Hij gaat zoo z'n eigen gangetje. Maar je krijgt niks uit 'm. Als maar mijmere, mijmere.

MEVR. B. v. H. En heeft u dien man toen bij u genomen?

WED. H. Och, Mevrouw, wat zal je doen? — Je hebt toch een

menschelijk hart, niet waar? — 't Was m'n eigen moeders zusters kind. En kind noch kraai in de wereld, en geen rooie cent. Wat moet zoo'n man beginnen? Ik vond hem op 'n zolderkamertje zitten suffen. Als maar mijmere, mijmere. Hij zou zich zoo royaal hebben laten verhongeren. Ik was bang dat hij zich ook verdoen wou, — maar dat doet-ie niet. Zooveel plichtbesef het-ie nog wel. — Toen heb ik hem maar bij me genomen, dat's nou al bijna twee jaar. — Och en hij is gedienstig en goeyig.

MIJNH. B. v. H. Erg mooi van u. — Erg edelmoedig. — Hoefde hij niet in 't gesticht?

WED. H. In 'n gesticht? — Waarom? — Daar is hij nooit geweest. Hij zou geen vlieg kwaad doen. Hij is zoo zacht en goeyig. M'n jongste meissie is dol op hem. Zoo lief met kindere, u heeft 'r geen idee van. Voor kinderen doet ie alles. En erg hulpvaardig in de huishouding. Nooit last van hem, nooit.

MIJNH. B. v. H. Maar 't leek me toch of hij er wonderlijk uitzag. 'k Dacht dat 't een vrouw was — of een monnik.

WED. H. Ja ziet u! dat is nou zijn kwaal. Daar krijg je 'm niet van af. Fatsoenlijke kleeren heeft-ie nooit meer wille dragen, — en 'n hoed en schoenen ook niet. Hoe-ie aan die rare dracht komt, weet ik niet. Ik denk dat z'n andere bullen in de lommerd waren, en dat-ie dit toen van een of andere pater of monnik gekregen heeft. Maar ik vond hem zóó en zoo wou-ie blijven anders niet. Stel u voor, toen ik 'm een broek wou aantrekken en 'n net colbertje, toen noemde hij dat de „livrei der travialiteit". Hoe vint u et? 'n Heele nette lakensche broek van me man, nog zoo goed als nieuw: „livrei der travialiteit". God weet, wat-ie ermee bedoelt. — Me man liep er toch erg sjiek mee. — Maar hij niet! *(lachend)* „livrei der travialiteit", waar haalt-ie 't vandaan, zou je zeggen. Maar och, daar wen je ook al gauw an. En de monniken loopen ook zoo, en dáár zegt niemand wat van.

MEVR. B. v. H. Nu, maar dat moest u 'm toch aan z'n verstand brengen. U g e e f t 'm eenvoudig geen andere kleeren. Dan moet hij wel.

WED. H Nee, Mevrouw, dat zeit u daar zoo, maar dan kent u 'm niet. Dan trekt hij eenvoudig niks aan. Nou! — dat's nòg gekker *(lachend)*.

MIJNH. en MEVR. B. v. H. *(lachend)*: Ja! — Ja! dat 's nòg gekker.

WED. H. Want koppig dat hij is, op zijn manier, dat 's crimineel. Wat-ie niet wil dat doet-ie niet. Al sloeg je 'm dood. Maar anders, zacht als 'n lam.

MEVR. B. v. H. 't Is erg mooi van u. Erg mooi. En dan zegt men nog dat er geen onzelfzuchtige menschen zijn.

WED. H. *(met plechtigheid):* Och, Mevrouw! — we zijn toch kristenen.

MEVR. B. v. H. Hm! Hm! .... En z'n vader? is die dood?

WED. H. Z'n vader? — Daar hoor je niets van. Die zit in Amerika. In geen tien jaar taal of teeken van gehoord. Die denkt ook: wat niet weet, wat niet deert. Daar is Bets!

BETS *(Een flink, lang, blozend meisje, eenvoudig gekleed):* Dag moe! .... Mijnheer! Mevrouw!

WED. H. Dag Bets! .... goed dat je komt, kind! .... 'k heb al om je geroepen. — Je moest eens gauw een kopje thee voor Meneer en Mevrouw zetten .... *(voorstellend)* M'n oudste dochter Betsy! ... dit zijn onze nieuwe pensiongasten, Meneer en Mevrouw .... Ja! daar weet ik zoowaar uw naam nog niet!

MIJNH. B. v. H. B e l m o n t v a n H e e s, mevrouw!

WED. H. Van Hees, zegt u, wat u zegt! toch niet Belmont van Hees? — is 't toch waar?

MIJNH. B. v. H. Juist Mevrouw, Belmont van Hees.

WED. H. Och, neen maar, dat is aardig. — Van de bekende familie Belmont van Hees uit Doesburgh? Die daar dat groote buiten hadden? — Bloemestein?

MIJNH. B. v. H. Dat zijn neven.

WED. H. Och, kom! Och kom! en de andere van Heezen, Waalwijk van Hees? en van Hees van Renkum, die met Baron Sweers getrouwd is, is dat ook familie, die uit Arnhem, meen ik?

MIJNH. B. v. H. Ja, alles geparenteerd .... *Wij* komen uit Amsterdam.

WED. H. Ja, ja, dat weet ik heel goed, u is van de andere tak, de fransche tak .... dan is u zeker een juffrouw de Raaf van uzelf?

MEVR. B. v. H. Juist, Mevrouw! — Man! — denk je om onzen tijd?

WED. H. Neen! maar dat is toch toevallig. — Bets, hoe is 't met de thee? — Kijk je of er nog koekjes in 't trommeltje zijn? Anders moet Antje ze nog even halen. — nee, nou zal ik u zeggen, waarom ik dat zoo aardig vind, mevrouw. Dan zijn we nog familie, ... wel heel in de verte, maar toch familie.

MEVR. B. v. H. *(opstaande):* Ben je klaar, man? — hoe denk je er over?

WED. H. Nee, maar u moet nog even blijven zitten .... toe

heusch, even .... de thee is zóó gezet. Bets waarom teut je nou zoo lang met je goed afdoen .... Is Antje om de koekjes? .... Nou zal ik u zeggen hoe dat zit. — De man van mijns moeders zuster, u weet wel, waar ik u van gesproken heb, nou! die heet ook de Raaf.

MEVR. B. v. H. *(zeer uit de hoogte):* Wel zoo! nu, mij totaal onbekend .... er zullen wel meer menschen van dien naam zijn.

WED. H. Nee, heusch mevrouw, ik weet het best. — Hij was van heel goeie familie. Heette Uw moeder niet van Wildenburg? Annette van Wildenburg?

MEVR. B. v. H. *(zeer ontstemd):* Hè!!! .... Och Mevrouw, ik ben heusch niet zoo erg thuis in de genealogie. Laten we nu maar weggaan, man.

WED. H. *(vriendelijk lachend):* Nou, maar u weet de naam van uw Mama toch wel? Uw Mama is getrouwd met een zwager van m'n moeders zuster. — Ziet u wel? — 't Is wèl ver, maar 't is toch familie. Die huisgenoot van ons is 'n neef van u, 'n sjermein neef .... Antje! .... *(roept aan de deur).* Antje! — Antje! waar zit je nou? *(af.)*

MEVR. B. v. H. *(tot haar man):* Och hemel! Nu weet ik het ineens! — Ze heeft het over Oom Willem, die toen met die liaison getrouwd is. — Nou! daar zijn we ook mooi beland. Ik d e n k er niet an. — Laten we toch maken, dat we weg komen. — Hoe kreeg je 't ooit in je hoofd hier heen te willen. Ik d e n k er niet aan! Dat mensch! — en dan 'n gekke neef .... Wel zeker! — Ga je nu?

MIJNH. B. v. H. Even rusten! We kunnen toch zóó niet wegloopen. Ze heeft al thee gezet.

BETS *(met het theeblad):* Gebruikt u allebei suiker en melk? — Moe is zelf om de koekjes. — De meid was na 't dorp. Moe is zoo flink. — Ze zou alles zelf doen, als we haar der gang lieten gaan. — Altijd in de weer, en altijd even vroolijk. — Aardig dat u nog van de familie bent.

WED. H. *(weer binnenstuivend):* Je zou zeggen .... daar kom 'k 't mensch zóó buiten de deur tegen — zeker weer over 't hek staan praten met de kruyeniersjongen .... Ja! booien hier buiten! dat's wat te zeggen! .... Wat je hier krijgt is tuig — en als je er eens een goeie hebt, dan wil die weer niet blijven, ... omdat 't er te stil is. — Gunst! daar komen Koen en Loes an! — dat 's aardig. Hij is vandaag vroeg van 't kantoor gekomen en nou zijn ze zeker 's weze wandelen, met 't mooie voorjaarsweer. De wind is anders nog guur, we houen de vulkachel nog maar an. Nou ziet u de jongelui meteen-

deres. Nou Kris nog, dan heb u 't heele stelletje bij mekaar, 'n vroolijk troepje, dat kan ik u zeggen, vol levenslust.

(Koen en Loes lachend en grappe-makend op.)

LOES *(jong, jolig, koket gekleed):* Dag Moe! — Dag Bets! — *(buigt voor de gasten)* Hè is dat lachen. Die Koen ook.

WED. H. Kinderen! Kinderen! — wat heb jelui nou weer uitgehaald! Wat zie je der uit! Waar hebben jelui gezeten?

LOES. O gunst! — ik kan niet meer! — me haar gaat heelemaal los, geloof ik.

KOEN. We hebben gehengeld .... maar Loes durft geen wurm anpakken.

WED. H. Kom! — ga nu der es zitte .... dan krijg je een koppie thee. — Heb je de gasten al gendag gezegd? — Dat zijn onze nieuwe pension-gasten. — *(Tot Meneer en Mevrouw)* U ziet nou er es, hoe 't hier toegaat — zoo zijn ze nou altijd, — altijd even jolig.

LOES. O Bets, 't was zoo leuk — vreeselijk leuk .... 't was éénig! *(stikkend van 't lachen)* een .... aal gevangen .... heusch een aal! — ik dacht dat 't 'n slang was .... ik schrok me dood .... éénig ....

KOEN. En gillen!!! — en gillen!!! — ik dacht dat ze opgegeten werd .... En ze kon 'm er niet eens afhalen .... zóó kwam ze er mee andragen.

LOES. Nou maar 't beest zat heelemaal in de knoop .... om het touw heen! .... 't leek wel een vlechie — of 'n luxe-broodje .... Is dat lache .... 't was vreeselijk leuk! — 't was éénig!

(Koen en Loes gaan achter in 't vertrek voort met ginnegappen.)

WED. H. Zeg Bets, zou je nou neef IJs ook niet vrage of-ie thee komt drinken, 'k geloof dat-ie boven is.

BETS *(half ter zijde):* Hè Moe! Zou U dat nou wel doen?

WED H. *(eveneens):* Maar kind, ze moeten toch an hem wennen, en dan maar hoe eer hoe liever. En 't is familie! 'n sjermein neef!

BETS. Ik zal 't vrage — maar als-ie nou niet wil?

WED. H. Maar niks zeggen .... alleen dat z'n thee klaar staat. *(Bets af).*

Nou is-ie weer op z'n kamer, ziet u. Hij heeft 'n eigen kamertje, keurig. En daar leest-ie nog boeken ook. O z'n geheugen is nog best. Maar u begrijpt .... hij moet bij ons eten, want om 'm daar op zolder te bedienen, dat gaat niet. Maar u zult wel heel gauw an 'm wenne .... vooral nou u weet, dat 't nog familie is.

MIJNH. B. v. H. 't Is bizonder menschlievend van u, Mevrouw.

Ik weet niet veel menschen, die zich zoo'n opofferıng zouden getroosten.

WED. H. Och, Meneer, goeddoen, dat is m'n zwak. Dat's om zoo te zeggen me lust en me leven. Me kinderen zeggen 't ook dikwijls: moe het maar één gebrek, ze is te goed — Niet dat ik zoo'n doetje ben, dat moet u niet denken. Al te goed is buurmans gek, zegge ze wel is. Maar ik kan niet zien lijen, dat is 't, me hart is me te week, ik kan niet zien lijen. Daar kan 'k niet tegen. Laatst nog toen dat paard gevallen was voor die mestkar .... *(tot Bets)* Is ie daar? — Komt ie?

BETS. Hij komt.

WED. H. *(tot het gichelende paar):* Komt kindertjes. — nou daar niet zoo'n pret met je beidjes. — Niet dat we 't je niet gunnen. Wij oudjes kunnen de zon nog wel in 't water zien schijnen. Wat zegt u mijnheer? — Maar 't is niet gezellig, niet kom-il-foo. Wij willen ommers ook wel r's lache? We houë allemaal van de gezelligheid.

IJsbrand komt de deur in en blijft een oogenblik staan, het gezelschap rondziende. Er ontstaat een pijnlijke stilte. Meneer en Mevr. B. v. H. bekijken hem met onverholen verbazing, schuw en afkeer. Bets is verlegen. Loes lacht zacht in haar zakdoek.

WED. H. Zoo, IJs, ben je daar. — Kom 'n koppie thee drinken! — Kijk! daar zijn een paar nieuwe huisgenooten, dat is nog famielje van je, wat zeg je dààrvan?

IJsbrand geeft geen blijk het gezegde te verstaan, en staart met pijnlijke uitdrukking het venster uit.

KOEN *(joviaal):* Kom IJs! Kom kerel! ga zitten jongen — hier is een stoel.

IJsbrand gaat zwijgend zitten en staart vóór zich. De twee gasten schuiven wat van hem weg en blijven hem schuw bekijken. Loes proest in haar zakdoek. Pijnlijke stilte.

WED. H. Kom, IJs, moet je niet eens kennis maken met je familie.

MEVR. B. v. H. *(opstaande).* Och, Mevrouw, we zullen u heusch niet langer derangeeren. 't Is ook al over onzen tijd. — Ga je nu eindelijk mee, man! *(hem beslist onder den arm nemend)* Kom!

MIJNH. B. v. H. Ja, Ja! .... Ja! Ja! .... ik ga al! ik ga al! — Mevrouw, jongelui .... *(buigend weggaand).*

WED. H. Hè! nou zoo in éénsl — hè!! — Bets laat meneer en mevrouw eens uit. Dus zullen we maar rekenen met de eerste van de volgende maand, niet waar?

MEVR. B. v. H. Nee! — Nee! we zullen wel schrijven! — U krijgt nog bericht.

MIJNH. B. v. H. U krijgt nog bericht! — U krijgt nog bericht!

(Terwijl hij dit zegt, strompelt hij haastig weg, aan den arm van zijn vrouw, terwijl ze beiden nog een schuwen blik vol afkeer naar IJsbrand werpen.)

. . . . . .
. . . . . .

Koen begrijpt dat de gasten niet zullen komen, hij acht IJsbrand een beletsel voor de pensionplannen en wijst op de hachelijkheid van den finantiëelen toestand. Kris, als a.s. medicus over IJ. geraadpleegd, verbergt zich, evenals — uit nieuwsgierigheid — Loes, achter de gordijnen om IJ. te bespieden als hij zich alleen waant. Dan leeren we IJsbrand kennen: hij hoort muziek, dat is de stem van zijn gestorven geliefde, Diotíma. Hij spreekt tot haar; wat hij zegt is één klacht over eenzaamheid en onbegrepenheid.

. . . . . .
. . . . . .

Ik ben hier zoo eenzaam! — zoo eenzaam! — zoo eenzaam!
Wat voor wezens zijn het om me? — Ik ken ze niet.
Toen je stem er nog was, liefste, in deze lucht!
Toen wij nog één lucht ademden —
Toen deze oogen nog het licht dronken uit de jouwe,
Toen wij nog in één sfeer leefden ....
en wij samen de taal van zon en aarde verstonden
en het zingen van de vogels,
Toen had ik geduld en vrede met Gods wreedheid,
Toen kon ik ze verdragen die mijn medemenschen heeten.
Maar o! toen de scheidsmuur rees!
O toen de zware, zwarte deur toesloeg! o mijn God!
Toen zijn ze mij gaan martelen, martelen!
Want een onbegrepen mensch is een naakte worm op gloeiende sintels.

Diotíma! — Diotíma! — Diotíma!
Zooals de zegening was, — zoo is nu de folter.
Waarom worden we gelokt met zooveel zaligheid
in valkuilen met zulke scherpe pennen?
Waarom lijden we zóózeer zonder te begrijpen?
Wat nut hebben toch onze pijnen?
Alle dieren hebben hunne maats, alle planten hebben huns gelijken.
Maar ik ben eenzaam, eenzaam op aarde ....
De tijger heeft zijn wijfje tot teederheid
maar al wat mij gelijkt is mijn vijand.

Wat zijn dit voor wezens, die menschen heeten?
Ze schijnen gevormd als ik, ze hebben ooren, mond en oogen.
Maar wat ze hooren versta ik niet, wat ze zien, zie ik niet,
en hun praten is mij of kippen kakelen en schapen blaten
neen, nog lediger en leelijker is het....
en mijn wereld vertrappen ze als een koe de bloemen.
. . . . . .
Vreeselijk is het leven van den onbegrepene.
De kou brandt hem en de hitte bevriest hem,
Wie hem wil streelen, scheurt zijn huid open
Wie hem te drinken geeft, verschroeit zijn keel.
Hij wordt gesmaad om zijne deugden, geprezen om zijn schande,
Uit hulpvaardigheid verbrandt men zijn huis,
uit vriendelijkheid vergiftigt men zijn eten,
uit gedienstige liefde verworgt men zijne kinderen!
Zijn kinderen van schoonheid....

Moeder aarde! — waarom baar je zulke wezens....
die verlaten blijven middenin 't gedrang?....
die verkleumen in het schoone zonnige aardeleven,
die dagelijks duizend dooden moeten sterven,
en toch niet mogen sterven, trouw op hun post.
. . . . . .
. . . . . .

Als hij weg is komen Kris en Loes te voorschijn. „Nou, stapel hoor!" „En hoe!"

Het Tweede Bedrijf speelt een week later. De Hardendops hebben een tehuis voor IJ. gevonden bij goede menschen ver op de heide. Hij gaat, verheugd en dankbaar, weggebracht door Kris en Lize, 't jongste dochtertje dat veel van hem houdt. Juist als ze weg zijn, komt Notaris Pampel met de mededeeling, dat IJsbrand's vader in Amerika overleden is en hem twee ton heeft nagelaten. De hierdoor bij de Wed. Hardendop en Koen gewekte opgewonden vreugde daalt eenigzins, als de Notaris vraagt of IJ. onder curateele staat of hen gemachtigd heeft om namens hem gelden te innen. Daar dit niet 't geval is, moet het geld aan IJ. zelf ter hand worden gesteld. Koen springt op de fiets — „hij moet hier weer in huis!" — haalt het rijtuig in en brengt IJ. terug.

Intusschen heeft de moeder den Notaris beduid, dat 't geld voor hèn een uitkomst, en aan IJ. al heel slecht besteed zou zijn: hij zou

't misschien wel weggooien of weggeven .... „En dat waar anderen 't zoo best konden gebruiken .... Dat m a g toch niet! — Dat m o t toch verbooie zijn!" — Als de Notaris tracht, IJ. met 'n zoet lijntje tot afstand van zijn rechten te bewegen, antwoordt deze, die de situatie doorziet: „doe uw plicht". 't Eenige wat de Notaris dan voor de Hardendops doen kan is een week wachten, dan kunnen ze intusschen probeeren, IJ. ontoerekenbaar te laten verklaren. Pampel vertrekt; de anderen, boos, laten IJ. alleen, gaan aan tafel. Lize blijft bij hem en vraagt, of hij niet liever daarginds op de hei geweest was, en waarom ze dan toch maar niet gaan zullen? „Ze gaan 't hek uit, hand in hand en wandelen rustig weg. Terwijl men nog Lize's hooge stemmetje hoort, valt het scherm langzaam."

DERDE BEDRIJF.

Het tuintje van Wed. Hardendops huis. Op den achtergrond een hek, met toegang. Links de veranda, met tafel en stoelen. Als het scherm opgaat is er niemand op 't tooneel gedurende eenigen tijd. Men hoort binnen praten, lachen en gerammel van borden, glazen en messen. De koetsier komt het hek binnen en schelt aan de deur naast de veranda. Antje doet open, maar blijft binnen.

KOETS. Is je volk thuis, Ant? ik ben daar met 'n vrachie. Visite voor jullie. Mensche van 't spoor. Ben ze an 't eten? Zoo. Nou, dan motte ze maar even wachten. *(Hij gaat naar 't hek. De Heer en Mevr. Belmont van Hees komen langzaam aanstrompelen.)* Ze benne nog an 't eten, zeit de meid.

MEVR. B. v. H. Goed koetsier! — we kunnen zeker wel een oogenblikje in den tuin wachten.

KOETS. Zal ik wachten, met de viezelant, mevrouw?

MEVR. B. v. H. Ja, koetsier, je moet wachten. — We gaan waarschijnlijk dadelijk met nog een derden persoon terug. Weet je bijgeval ook of die nog hier in huis is? — Zoo'n beetje vreemd gekleed?

KOETS. O! — meent — u d i e! — O jéé ja! — die is hier nog hoor! — De zijen pater meent u zeker. — Jawel. — Zoo noemen ze hem hier in 't dorp. De zijen pater. Ja, die heb ik vanmiddag nog gereejen, in diezelfde viezelant. — Gaat die nou weer mee? Wel kom! dat 's casueel!

MEVR. B. v. H. Goed, koetsier, wacht jij dan maar even.

WED. H. *(met servet in de hand uit de veranda komend)*: Wel Heere nog toe! .... Meneer en Mevrouw Belmont van Hees! .... Zoowaar! — Wel Heere gunst .... je zou zeggen! .... Ik zei zoo tegen Bets .... 't lijkt wel verentig of Meneer en Mevrouw Belmont van Hees daar weer aankomen! .... en jawel! hoor! .... 't is zoo! .... Hoe maakt u 't sints verleje week? — 't Is kompleet zomer geworden. Zoo in eens, hè? Neemt u me niet kwalijk, we gaan zóó van tafel, — we zijn net klaar .... Ik zal u maar niet vragen binnen te komen, bij die etensboel, en die etenslucht .... dan is 't maar frisscher buiten .... wat zegt u? ....

MIJNH. B. v. H. *(zeer stroef)*: We zullen met genoegen buiten blijven. Onze boodschap is maar zeer kort. Derangeer u niet! Derangeer u vóóral niet!

WED. H. Maar u gaat toch even zitten, hier onder de veranda ... zoo heerlijk luchtig en uit de wind .... Kan ik u met iets dienen? .... 'n sinaasappel misschien .... Bets! Kom n's kijken wie daar zijn .... onze pensiongasten van verleje week .... Kijk eens of er nog wat op het schaaltje is, van het toetje .... of breng een paar sinaasappelen mee .... Wel! Wel! hoe aardig.

MEVR. B. v. H. We zullen heusch niets gebruiken .... Mevrouw! .... U is heel vriendelijk .... maar ....

WED. H. Kom! .... Kom! .... gaat u toch zitten .... 'n glas wijn misschien? — Ja! ja! .... we hebben vandaag de wijnkelder maar eens aangesproken .... anders doen we dat zoo niet .... maar vandaag, met de Zondag en het mooie weer .... Bets! breng de wijn eens mee, kind! — en 'n paar glazen *(Bets op met wijn en sinaasappelen)*.

MIJNH. B. v. H. Neen, werkelijk niet .... we zullen werkelijk niets gebruiken. We komen om een zaak die u misschien wel genoegen zal doen, en die heel gauw afgehandeld kan zijn *(ze gaan zitten)*.

WED. H. Ik begrijp het al .... U heeft u bedacht .... U komt vragen of de kamers nog vrij zijn .... nou, ik moet u zeggen, — 'n beetje te laat is veel te laat .... Als u 't nou dadelijk gedaan had .... maar der is al weer 'n heele boel gebeurd in die week .... en ....

MEVR. B. v. H. O neen, Mevrouw! .... dáárvoor komen we in de verste verte niet.

WED. H. Zóó? .... niet? .... en waarvoor dan wèl, as ik vragen mag?

MIJNH. B. v. H. Dat zal ik u zeggen. We zijn vol bewondering voor de edelmoedige gastvrijheid die u zoolang heeft betoond jegens een familie-lid van ons.

WED. H. *(begint argwanend te worden):* Wel zoo! — wel zoo! .... en ....

MIJNH. B. v. H. Maar we zijn na rijp beraad tot de overtuiging gekomen, dat we toch eigenlijk zoo'n opoffering niet langer van u mogen vergen.

WED. H. *(met eenig sarkasme):* Och kom! .... Wat u zegt?

MIJNH. B. v. H. Ja! ziet u, wij zijn gaan gevoelen dat het toch eigenlijk onze plicht is óók iets voor onzen bloedverwant te doen, vóóral omdat hij aan ons zooveel n a d e r is geparenteerd. Hij is, zooals u verleden week terecht zei, onze germain neef.

WED. H. *(sarkastisch):* Wel! Wel! Wel! Wel!

MIJNH. B. v. H. *(met nadruk):* Onze germain neef, Mevrouw! — de zoon van mijn zwager, van mijn vrouws eigen broer. — We komen u daarom voorstellen de taak van christelijke liefde en menschenmin, die u zoo edelmoedig op u heeft geladen, voor een tijd van u over te nemen. Ieder op zijn beurt, niet waar? zoo valt het dragen licht.

WED. H. *(als voren):* Och! .... Och! .... hoe toesjant! .... Hoor je 't Bets? .... Meneer en Mevrouw willen IJs bij zich aan huis nemen. — Neen maar! 't is roerend, hoor! 't Is toesjant.

MIJNH. B. v. H. Mevrouw! .... Mag ik vragen wat de bedoeling is van de min of meer schampere toon, waarop u meent ons te moeten antwoorden, na een ernstig en welgemeend voorstel van onzen kant.

WED. H. Ernstig en welgemeend! .... Ik twijfel er niet aan. — Nou, wil ik u dan ernstig en welgemeend iets zeggen? — Net, wat ik u de vorige keer al gezegd heb, goed ben ik, maar geen doetje, hoor! .... En als u nou denkt, dat de post uit Amerika hier niet net zoo goed bezorgd wordt als in Amsterdam, ... dan hebt u 't mis, begrijpt u, glad mis!

MIJNH. B. v. H. *(tot z'n vrouw):* Te laat .... we zijn te laat .... 'k heb et je wel gezeid! .... we zijn te laat ....

WED. H. *(verontwaardigd heen en weer schuivend):* Wel zeker! verleje week den neus voor 'm optrekken! — Zoo gauw het huis uitloopen als-ie binnenkomt — de afspraak van 't pension maar doodkalm weer verbreken! — en nou in eens aankomen met de nadere parentaasje .... nou we weten, dat 't er an zit bij hem .... Néééé! —

Zóó erg van gisteren zijn wij hier nou óók niet, hoor! — dat kon wel er es tegenvallen — dan ben u hier an 't verkeerde kantoor! .... néééé — wel dom! maar zóó erg toch niet! ....

MEVR. B. v. H. *(snibbig invallend):* Best, Mevrouw! als u open kaart speelt, dan zullen wij 't ook doen. — U was op de hoogte, en vermoedelijk heel wat eerder dan wij. En dat is dan ook wel de natuurlijkste verklaring van al die onbaatzuchtige menschlievendheid en edele kristenzin. — Maar als u nu op uw beurt denkt dat wij er in zullen berusten, dat onze arme bloedverwant door u wordt geëxploiteerd, en dat er van zijn ongelukkige conditie door u misbruik wordt gemaakt, dan heeft *u* het weer mis, dat wil ik u wel zeggen!

WED. H. Zóó! Zóó! .... en wat denkt u dan wel te doen?

MIJNH. B. v. H. We hebben onze maatregelen genomen, Mevrouw. Uit ingewonnen informaties is ons gebleken, dat u onzen neef geheel wederrechtelijk onder curateele houdt, dat er hoegenaamd geen wettelijke bewijzen zijn voor zijne onmondigheid of ontoerekenbaarheid.

WED. H. Nou! .... en wat zou dat dan nog?

MEVR. B. v. H. Dat beteekent, Mevrouw, dat we zoo spoedig mogelijk zullen zorgen, dat onze neef IJsbrand uit uwe baatzuchtige handen komt ....

WED. H. Om in uw belanglooze handen over te gaan .... niet waar? — Nou, 't is mooi, hoor! — neen, maar 't is mooi! En hoe denkt u dat aan te leggen?

MIJNH. B. v. H. Met alle wettige middelen, die ons ten dienste staan, Mevrouw.

MEVR. B. v. H. Om te beginnen zullen we onzen neef zelf de zaak vóórleggen. Hij is, zooals we weten, vrij man, en het lijkt me niet twijfelachtig wat hij kiezen zal — als ik denk op wat een schandelijke wijze hij hier bejegend is .... op een zolderkamertje gestopt, voor knechtje gebruikt, toegetakeld als een monster, misschien wel gesard en geplaagd .... foei!!!

WED. H. Dus u wilt IJsbrand zelf vragen? .... best, Mevrouw! opperbest .... daar kunt u pleizier van beleven .... Bets, hoor je 't? .... Ze willen IJs zelf spreken. Ga jij hem maar eens even roepen .... en zeg dat z'n voorname familie uit Amsterdam gekomen is, omdat ze plotseling bedacht hebben, dat-ie nog van de parentaasje is .... Gauw maar! .... Hij zal achter in den tuin zijn, met Lies .... in 't prieeltje, daar zit-ie altijd met Lies .... of anders bij de spersiebedden .... Daar zul-je plezier van beleven — neen, maar!

BETS. Ja, Moe!

(Ze gaat den tuin in, roepend „IJs! — Lize!..." De vorigen blijven in zeer vijandige houding afwachten.)

WED. H. Wacht-er-es!! .... dààr zult u plezier van beleven!

BETS *(terugkomend)*: Ik zie ze nergens, moe! — niet in 't prieeltje, bij de spersje-bedden niet — nergens.

WED. H. *(eenigszins verschrikt)*: Wat zeg je? .... Maar ze waren toch onder 't eten nog in den tuin .... ik dacht ik zal ze maar der gang laten .... dan kunnen we vrijer praten .... dan eten ze later wel .... zijn ze dan door de achterdeur naar z'n kamer gegaan? .... gaat eens gauw kijken.

BETS. Ja, Moe ....

(Gaat in huis; Koen, Loes en Kris komen uit de veranda.)

WED. H. Kinderen! .... hebben jullie IJs en Lize naar boven hooren gaan?

KOEN. Zijn ze niet in den tuin .... Ze waren onder 't eten in den tuin .... *(roepend)* IJs!! Lize!!

WED. H. Ja, dat dacht ik ook zeker .... ik zeg nog, laat ze maar! dan kunnen we vrijer praten.

KOEN *(gauw den tuin ingaand)*: Ja, ik zei u nog .... houdt er een oogje op .... IJs! .... Lize! ....

BETS *(terugkomend)*: Nee, moe! — boven zijn ze óók niet ....

WED. H. *(nu zeer geagiteerd)*: Goeie God! .... waar zitten ze dan .... Kris! .... ga jij 't huis eens door! .... Loes, kijk jij eens in den tuin .... hoe is dat nou mogelijk! .... dat doen ze nooit .... IJs! .... IJs! .... Lize!

KOEN *(uit den tuin terugkomend)*: Nergens hoor! — verdwenen .... ik zei het nog ....

WED. H. Och, goeie God .... had dan ook zelf 'n oogje op hem gehouen .... Zouen ze den weg op zijn .... kijk eens op den weg!

KOEN *(op den weg kijkend)*: IJs! .... Lize! ....

(Men hoort van alle kanten „IJs" en „Lize" roepen. Wed. Hardendop loopt in groote agitatie heen en weer. Mijnheer en Mevrouw Belmont van Hees zitten stokstijf en kijken elkander veelbeteekenend aan.)

WED. H. Och lieve genade! Nou dit weer! .... Nèt zien we ze hier in den tuin. — Bets vraagt nog: moeten ze niet eten? .... en Koen zeit: och laat die lammeling toch! is 't niet Koen? net zoo — En toen zeg ik, laat 'm maar met rust, vooreerst is 't toch niks gedaan met hem, toen gaat Lize op hem af en ik zeg: nou laat die twee

nog maar wat buiten .... dat 's meteen vrijer voor ons .... en nou waarachtig! nou zijn ze er van dóór.

KRIS *(terugkomend):* Niets te vinden — ze zijn het dorp in, denk ik .... U moet zulke menschen ook niet zonder toezicht laten ....

WED. H. Gut, wie denkt daar nou an .... Hij loopt altijd alleen bij den weg .... IJs! .... IJs!

LOES *(terugkomend):* Lize is ook nergens .... Geschaakt, hoor!

(Antje en koetsier komen kijken.)

WED. H. IJs is er van door, met het kind .... heb je ze niet gezien ....

ANTJE. Zoo net in den tuin, Mevrouw! — 'n uurtje geleden.

KOETS. De zijen pater er van dóór? .... en de jonge juffrouw geschaakt? wie had ooit gezeid dat et zoo'n losse jongen was! .... nou! nou!

WED. H. Kinderen, het dorp in .... naar den burgemeester .... naar de politie .... Kris! jij naar den veldwachter! .... Gevonden moeten ze worden .... Koetsier, rij jij de straatweg eens op! 'n tientje as je ze terugbrengt! ....

KOETS. Potverdorie! — 'n tientje voor den zijen pater .... *(af).*

KRIS. Ik snap het al .... *(haastig af).*

WED. H. God Koen — as-ie zich er-es is gaan verdoen ....

KOEN. Nou, dat zou nog niet 't ergste zijn. Laat hij zich maar verzuipen ....

WED. H. Maar als ze hem dan niet vinden, wat gebeurt er dan met zijn geld?

KOEN. Ja! Dat 's wéér waar! .... Nou, maar hij m o e t gevonden worden! Hij doet misschien maar 'n wandeling. Iedereen kent 'm ommers?

WED. H. En als-ie nou es z'n geld is gaan halen? .... God, hij is in staat het zóó aan 'n bedelaar te geven .... twee ton! .... twee ton! .... goeie God nog toe!!

KOEN. Weet je, wat i k denk? .... dat-ie naar den notaris is. — Daar ga ik op af. — Bets, jij naar den Burgemeester .... en zeggen dat-ie een veldwachter aan 't station stuurt, ze kennen hem toch allemaal. — Zeg dat-ie met 'n minderjarig kind aan de haal is, en dat ze 'm onmiddellijk moeten thuisbrengen. 't Koste wat het wil .... Ik ga naar den notaris om te kijken of-ie daar zit .... Loes loop jij het dorp maar es door, 'n andere kant op, en allemaal hier weer terug komen .... Moe blijft thuis, voor 't geval dat ze weer hierheen komen .... dat 's óók mogelijk .... allo! vooruit! ....

(Kris en Koen gaan ieder met hun fiets weg, Loes en Bets te voet.)

WED. H. Ant, ga jij nou maar na je keuken je vaten wasschen .... jij vindt ze toch niet.... Och God! Och God!.... 't is wat te zeggen.

(Antje af.)

MIJNH. B. v. H. Mevrouw Hardendop, — ik heb zoo'n vermoeden, dat dit alles maar afgesproken werk is, 'n comédie, om ons om den tuin te leiden, — en dat u onzen armen bloedverwant ergens opgesloten houdt. — Maar ik kan u verzekeren, dat we hier niet vandaan gaan, voor we hem gesproken hebben. Al moesten we door de politie huiszoeking laten doen.

WED. H. *(in groote verbazing):* 'n Comédie?.... groote God!.... 'n Comedie! Mensch, wat denkt u wel? — Zijn dat dingen om mee te mallen! — Twee ton, als je blieft!.... twee ton.... 'n Comédie!

MEVR. B. v. H.: Nu Mevrouw! als het dan ernst is, dan vind ik het onverantwoordelijk verstaat u, onverantwoordelijk, om iemand als onzen armen neef zóó zonder toezicht te laten.

MIJNH.B. v. H. *(zeer streng):* Daar zult u rekenschap voor hebben te geven, Mevrouw! — rekenschap! Al was 't voor den strafrechter.

WED. H. Och, maar goeie God.... denkt u dan dat *ik* 't pleizierig vind, dat-ie er van dóór is.... En met m'n eigen kind nog wel.... m'n jongste meissie.... m'n moederskindje.... Och m'n arme Lize.... God weet wat er nog met 't kind gebeurt.

MEVR. B. v. H. Me dunkt, man, dat het voor ons het beste zijn zal, als we ons nu terstond tot den Burgemeester wenden.

MIJNH. B. v. H. *(niet recht begrijpend):* Wou je naar den Burgemeester, lieve?

MEVR. B. v. H. *(snibbig):* Ja, natuurlijk!.... begrijp dan toch.... 't Is beter als onze arme neef nu gevonden wordt, dat hij niet meer hierheen komt, maar dadelijk in beter handen valt.

WED. H. In beter handen? — Welzeker! — neen maar! 't Is mooi, hoor!

MEVR. B. v. H. Zeker, Mevrouw, in beter handen!.... waar beter toezicht wordt uitgeoefend. Kom! man, ga je mee!....

WED. H. *(in groote ergernis):* Wou u zeggen dat u hem dadelijk door de politie naar Amsterdam wilt laten brengen?

MEVR. B. v. H. Juist, Mevrouw, heel goed begrepen!

MIJNH. B. v. H. Je hebt gelijk!.... je hebt gelijk!.... lieve!.... kom!

(zij vertrekken).

WED. H. *(hen radeloos achterna gaand):* Wel, allemachtig!... Wat gemeene menschen!... Wat 'n gemeenheid!... En al de kinderen uit!

— en ik kan niet weg! . . . wat moet ik nou beginnen? . . . God! God! wat mot ik nou beginnen? . . . . Nou gaan ze hem meenemen. — Dat hè-je nou als loon voor je goedheid! . . . . 't Is toch wat? 't Is toch wat! . . . 't Rijtuig is goddank weg! . . . en 'n hardlooper is-ie gelukkig niet . . . . *(de twee B. v. H. naroepend)* . . . . Deze kant . . . . deze kant op . . . . u gaat verkeerd! *(tot zich zelf)* Was Koen of Kris er nou maar, met 'n fiets. . . Weet je wat! ik ga zelf . . . . Dan moet Ant hier maar de wacht houen! . . . . Ant! Ant!

ANT. Wat blief, Mevrouw!

WED. H. Ant, hou jij hier de wacht, kind! — ik mot na de burgemeester. — En als ze IJs hier terug brengen dan laat je ze dadelijk met hem na de bovenkamer gaan, en die sluit je af, versta je . . . . en dan hou je den sleutel en die geef je aan niemand af, als aan mijn, versta je! . . . . aan niemand! — goed begrepen! . . . . pas nou 's goed op!

ANT. Ja, Mevrouw! . . . mot u niets om?

WED. H. Nee, kind! — geen tijd . . . . der is haast bij 't werk!

ANT. Wat 'n Paaschdag! Mevrouw! . . . 't Is wat te zeggen . . .

WED. H. Nou, kind, zeg dat wel . . . . ik sta te rillen op m'n beenen.

DE KOETSIER *(aan 't hek)*: Daar wazze-me alweer! . . . we hebben ze alweer! . . . . in de viezelant.

WED. H. *(hem opgetogen tegemoet vliegend)*: Heb je ze? . . . 't Is toch niet waar? . . . Ooo! . . . man! . . . is 't waarachtig? . . . Goddank! . . . Hoera! . . . Goddank! . . . *(juichend)* Ant . . . ze zijn terecht! ze zijn terecht.

KOETS. Effetjes buiten 't dorp . . . . meneer Luiters en de veldwachter hadden z'n al te pakken . . . . We hebben ze allemaal . . . . meneer Luiters! . . . en twee veldwachters . . . . en 't geschaakte meissie . . . . en de zijen pater . . . . alles in de viezelant . . . . za'k maar voorrije?

WED. H. Niet voorrije! — niet voorrije . . . Daar heb je Koen ook al . . . op de fiets en de meisjes . . . *(wuivend)* Bets! Loes! Koen! ze terecht! . . . ze zijn terecht! Hier, koetsier, daar heb jij je tientje . . . .

KOETS. Potverdorie! — nou! wel bedankt . . . . Nou mag-ie nog es wegloope . . . . ik zal 'm wel terecht brengen.

KOEN *(met de fiets)*: Zoo! . . . . dat's alweer in orde . . . . nou beter oppassen in 't vervolg.

LOES en BETS. Is ie daar? — Zijn ze terecht!

WED. H. *(links en rechts omhelzend).* Ja! — Ja! — Goddank!... O kinderen! kinderen!... Wat heb ik uitgestaan!... Dat 's ééns, maar nooit weer!... Hè! Hè! — Ant, geef me wat water.... of ik sla neer.... ik beef op me beenen....

(Voor het hek komt IJsbrand, aan weerszijden door een veldwachter stevig vastgehouden, daarachter Kris, daarachter Lize, die hevig snikt. De koetsier en Antje blijven nieuwsgierig toekijken.)

WED. H. O IJs!... IJs!... Wat heb je me daar aangedaan!.. Is dat nou 't loon voor al m'n goeyigheid!... Lize, je bent 'n stout kind!... 'n heel naar, stout kind... Allo! direct naar boven... is dat je arme moeder in de angst laten zitten!

LIZE *(snikkend):* Och, moe!.. wat was daar nou voor kwaad an.... 't werd net zoo prettig....

WED. H. *(haar bij den arm nemend):* Wil je eens gauw naar boven gaan, stoute meid!... wel foei!

IJSBRAND. Handen los van dat kind!

WED. H. *(verschrikt Lize loslatend):* Nou! Nou!... wat nou?

IJSBRAND. Mishandel mij!... mij doet gij goed er mee!

Ontuig!

Mishandel mij, dat zijn de eerste weldaden, die ik van je ondervind, laag gespuis!

Mishandel mij, knevel mij, boei mij, martel mij, zoo is 't goed.

Dit zijn de eerste weldaden. Ik dank u geringe, lage wezens!

Wat vijandelijk is, moet elkander haten, niet goedig en lievig doen.

Haat is hier waarheid, harde, bittere haat. Slagen en boeien en schoppen en stompen, die zijn oprecht.

Goeyigheid en vriendelijkheid die zijn leugen.

Nu eerst zijt gij eerlijk tegen mij. Ik dank u. Het doet me goed.

Met al uw weldaden hebt gij mij gemarteld, met uw geweldenarij verlicht gij mijn hart.

Nu komt gij open te voorschijn, klein, jammerlijk gedierte. Nu kan ik u haten naar mijn plicht, naar Gods wil.

Wie heeft geleerd dat zachtheid en minnelijkheid goed was onder vijanden? Hij was een leugenaar. Mijn hart zegt het mij.

Neen! hard tegen hard, en kracht tegen kracht, geen vrede dan in het Eeuwige!

Toe maar, schurken, ik ben maar alleen, en zwak en zonder vrienden, toe maar!

Ik heb 't alles liever dan lievigheid.

(Onder deze woorden, die door allen half ontsteld, half spotachtig worden aangehoord, komen de heer en mevrouw Belmont van Hees, de Notaris en de Burgemeester het hek binnen.)

BURGEMEESTER *(een bevelend en krijgshaftig doend, schutterig en zenuwachtig oud Heer):* Wat is hier te doen? — Ik ben de Burgemeester. — Laat me eens dadelijk dóór als je blieft. — Ik ben de Burgemeester.

MEVR. B. v. H. 't Is goed dat we U tegenkwamen, burgemeester, U komt precies op tijd. — Kijk dàt nu eens aan? — Tusschen twee veldwachters! — Is 't geen schande? Een onschuldig man! — 'n vrij man, meneer de Burgemeester, — 'n vrij man....

MIJNH. B. v. H. En een zeer nà geparenteerd bloedverwant van ons, meneer de Burgemeester, — een germain-neef!

MEVR. B. v. H. Een germain-neef, burgemeester, een zoon van m'n eigen broer.... opgebracht als 'n boef, als 'n gemeene misdadiger!... is 't geen schande.

BURGEMR. Tja! tja! tja!... Kom! Kom! Kom!... wat beduidt dat *(tot de veldwachters)* wat beduidt dat, jongens.... Waarom houën jullie dien man zoo vast? — Wat heeft die man misdaan?

(de veldwachters laten IJsbrand verlegen los)

VELDWACHTER. Ja, Burgemeester.... hier meneer Luiters, die gaf ons order deze persoon aan te houden en na z'n huis terug te brengen, omdat ie er van dóór was met 'n minderjarig meissie.... en omdat-ie niet goed in z'n hoofd was.

BURGEMR. *(spoedig driftig):* Wie.... wie.... wie.... heeft hier orders te geven? wie.... wie is hier de Burgemeester? Meneer Luiters of ik?

KRIS. Maar, Burgemeester, ik mag toch wel hulp van de politie requireeren als een krankzinnige voortvluchtig is....

BURGEMR. Neen! Meneer.... dat mag u niet; meneer! Ik ben hier burgemeester, 't hoofd van de politie, en u niet, meneer.... *(rondziende, verward, nerveus)* En wat moet er nu gebeuren?... Wat moet er met dezen persoon gebeuren? asjeblief! *(zich dan tot dezen, dan tot genen wendend)* Wat heeft die man voor kwaad gedaan? — Wat zal er nu met hem?... Wie geeft me inlichtingen?... Wat beduidt nu al die rustverstoring?... krijg ik eindelijk behoorlijk inlichting?

KOEN. Maar, Burgemeester, U kent dien persoon toch wel?

BURGEMR. Ja, zeker, — ik ken de inwoners van mijn gemeente wel.... de zijen pater, zeggen de straatjongens.... maar wat heeft de man gedaan! *(met driftige stemverheffing en met den voet stampend)*

wat heeft de man gedaan en waar moet hij heen? vraag ik nu voor 't laatst? *(de notaris tikt hem op den schouder)* Hè, wat?

MEVR. B. v. H. *(trekt hem bij den arm):* Burgemeester, die persoon is onze neef en bloedverwant, wij wenschen hem bij ons te nemen.

WED. H. *(trekt hem bij den anderen mouw):* Nee! Burgemeester, ik heb twee jaren bloedig voor den man gezorgd, en het eten uit m'n mond voor 'm gespaard. — Hij woont bij ons in.

MEVR. B. v. H. Hij wordt daar mishandeld, en zonder toezicht gelaten.

WED. H. En u zeit zelf dat-ie vrij man is....

BURGEMR. Maar wat moet dat nou allemaal?... Wat moet dat nou in Godsnaam toch? Notaris, wat moet dat nou?

WED. H. Hier mot-ie blijven, hier! — hier woont-ie.... hier is z'n thuis.

MEVR. B. v. H. Nee! Burgemeester.... we zijn z'n naaste familie — wij zullen beter voor 'm zorgen, z'n plaats is bij ons....

KOETS *(met schorre stem van achter):* Hak 'm dóór, burgemeester, elk de helft, net as Salemon....

BURGEMR. *(verward):* Salemon? welke Salemon? welke helft? wat meen je?

NOTARIS. Maar laat u den man dan toch zelf eens spreken, Burgemeester.

BURGEMR. Juist, notaris! natuurlijk, notaris!.... Spreek dan ook zelf, meneer! — waarom spreek je voor den donder zelf ook niet?

IJSBRAND *(hoog en rustig):* Wat moet ik je zeggen?

BURGEMR. Wel.... é.... wel.... é.... Wat je misdreven heb?.... Waarvoor dit spektakel dient?.... Waar je naar toe moet?

IJSBRAND. Wat ik misdreven heb? Jegens deze wezens alleen dit, dat ik ze heb aangeraakt. Dit spektakel dient om mij dat te doen begrijpen.

En waar ik heen moet? — Ik vraag je: Ben ik vrij man?

BURGEMR. Is-ie vrij man?... Notaris is-ie vrij man?

NOTARIS *(schouderophalend):* Zoover ik weet, ja!

BURGEMR. Ja, u is vrij man, zegt de Notaris.

IJSBRAND. Wat raakt jou dan waar ik heen moet? — Ga uit den weg en laat me mijns weegs gaan.

WED. H. Niet doen! — niet doen!... God weet wat er voor ongelukken van komen.

KOEN. 't Zou onverantwoordelijk zijn....

BURGEMR. *(van den een naar den ander ziende)* Tja! tja! tja!.. nou ben ik nog even wijs.

MEVR. B. v. H. Kom lieve neef IJsbrand, ik kan je aanraden met ons mee te gaan? Je zult het goed bij ons hebben, als ons eigen kind, beter dan....

WED. H. Alsof-ie 't bij ons niet goed en rustig gehad heeft! Alsof ik 'm niet verzorgde as m'n eigen kind! — U moet 't ondergoed es zien dat we voor 'n genaaid hebben. Bets en ik. Kom IJs, ga nou kalm naar je kamer, net als altijd.

MEVR. B. v. H. Wees gerust, beste neef, wij zullen je beter begrijpen.... Begrijpen, daar komt het op aan.

IJSBRAND *(barst in schamper lachen uit):* Begrijpen!... ja begrijpen! Grijpen meen je, grijpen.... zooals de kok de kip, om te kelen en te plukken — het mes houdt hij achter z'n rug.

Hoelang moet ik dit gekakel en gekwaak nog hooren om me heen? Dacht gij dat mijn geduld geen einde had, omdat ik nog niet toegeslagen heb. Zal ik nog langer met me laten sollen?

Houdt gij ieder die boven u staat, in den deemoedswaan bevangen? Neen waarachtig, het gaat niet altijd zoo veilig toe als in Gethsémané en Golgotha.

Gij zijt dapper geworden, is 't niet, sinds die zalige dwepers, die leeraarden van niet-terug-slaan.

Maar waarachtig er zijn nog goeden en vromen, die genieten in toeslaan, en liever hooghartig sterven dan vernederd leven.

Gaat mij nu uit den weg, verachtelijk gespuis, ik gaf al te veel woorden. Ik zou 't maar berouwen.

Gaat uit den weg en laat me mijns weegs gaan.

(Men heeft zich eenigszins van IJsbrand teruggetrokken, zoodat hij dicht bij 't hek komt, de anderen in een halven kring om hem heen.)

WED. H. Koen! — 't hek dicht! Koen!

(Koen gaat bij 't hek staan en sluit dit. IJsbrand dit ziend, neemt de spade op, die hij bij zijn vertrek bij het hek nederzette.)

IJSBRAND *(fel en heftig):* Wat denkt gij, dat een wijs man altijd een wolbaal is, die zich lijdelijk laat doorsteken.

Geen enkele drift hebben we om niet, ook de woede niet en de ergernis, zoomin als de honger en dorst.

En nu maakt gij mij gelukkig, zooals ik in jaren niet gelukkig was, nu de wilde honden eens in me losgelaten mogen worden. Ha! nu zal ik toch even weder leven.

Ik ben niet blind, ik weet wat ik vóór me heb. Ik sla in een wespennest en zal wel gauw blind gestoken zijn. Maar dan hebben toch al zijn driften eens een vrijen dag gehad. Daarmee moet ik tevreden zijn. Uit den weg, man!

(Hij zwaait de spade en gaat op Koen toe. Gegil der vrouwen, de andere mannen wijken eerst terug. Koen schrikt, maar blijft het hek toch vasthouden, terwijl hij met de andere hand de spade tracht op te vangen. IJsbrand rukt het hek open en als Koen hem de spade tracht te ontnemen, wringt IJsbrand die los en slaat Koen er mede op 't hoofd, dat hij op den grond valt. Dit alles gaat vlug toe. Hevig gegil en gejammer der vrouwen.)

WED. H. Och God! — Koen! — me kind!

BURGEMR. Vooruit dan toch! Kerels! pakt hem!

(De mannen weifelen. De beide veldwachters schieten toe en geholpen door den Koetsier, overvallen ze IJsbrand van achteren, werpen hem voorover op den grond en boeien hem. Koen wordt door de hevig schreiende en jammerende Wed. Hardendop, Bets en Loes opgeholpen en in een rieten stoel gezet.)

WED. H. Och Heere! Och God! me kind .... Bets .... Water! .... 't Verband-kissie .... water! Ant! water!

KRIS *(Koen's hoofd beziend):* Hou je goed, Koen.... hij wordt flauw, moe!... Laat 'm even achterover liggen... Ant!... dat verband-kistje uit de voorkamerkast, en die doos met watten.... Gauw!

KOEN *(flauw):* 't Is niks .... 't is al beter....

KRIS. Nou dat 's een leelijk gat.... flink helpen, Loes.... hier Bets.... hou jij z'n hoofd eens vast.... dan zal ik eens kijken .... is daar water?

(Antje met doeken en water en verbandkistje.)

WED. H. Och God.... is 't erg?.... gaat-ie dood?.... Och me kind!.... ik zei 't nog!.... ik zei 't nog!

KRIS. 't Is niet erg!.... Hij komt al weer bij.... nee, Moe, hij gaat nog niet dood.... 't Is maar 'n huidwond.... 't bloedt 'n beetje flink... maar geen levensgevaar! — Hou de kom vast, Loes! — niet beven! Hier Bets, watten!!

WED. H. O goddank!... hè, 't is toch verschrikkelijk.... en dat voor al je goeyigheden.... of je toch mot oppassen met zulke menschen.... nou, Burgemeester, dat heb je er nou van.... zei ik 't niet?.... zei ik niet dat er ongelukken zouden komen....

BURGEMR. Tja! tja! tja!... Mevrouw!... 't zijn recht gevaarlijke toestanden, recht gevaarlijk.... ik zal nu me maatregelen nemen.

WED. H. Nou 't kalf bijna verdronken is.

LOES *(kust Koen):* Nog niet Koentje, 't Kalf leeft nog, niet? lieve

Koentje? — Hè, hè, is dat 'n schrik! — wat 'n afschuwelijke kerel . . . ik vergeet 't nooit!! — hu!!

(IJsbrand is intusschen opgestaan, de handen op den rug gekneveld.)

VELDWACHTER. Nou hebben we-n-em goed, Burgemeester. — Waar mot-ie nou heen?

BURGEMR. Tja! Tja . . . . nou maar in verzekerde bewaring . . . . *(tot Wed. Hardendop)* Is u er nu op gesteld, dat hij hier blijft, Mevrouw!

WED. H. God bewaar me, Burgemeester! . . . ik pas, hoor! . . . neem maar mee!

BURGEMR. *(tot Mijnheer en Mevrouw Belmont van Hees):* Tja! Wil Mijnheer en Mevrouw misschien hun bloedverwant mee naar Amsterdam nemen?

MIJNH. B. v. H. *(die in doodsangst heeft verkeerd):* Nee! Nee! Nee! . . . hij is wèl zoo veilig hier. — Wat zeg jij, lieve?

BURGEMR. Allo, jongens, dan maar naar 't arrestanten-hok.

KOETS. *(hoofdschuddend)* Je zou toch zeggen, hè? op 't oog zoo'n sul van 'n vent . . . . en dan in ééns zoo valsch . . . . Maakt een van de heeren ook gebruik van de viezelant?

BURGEMR. Goed! . . . gaan jelui met den arrestant maar in 't rijtuig! . . . Hoe is 't met den gewonde?

KOEN. O, ik knap al weer op, Burgemeester, 't gaat wel!

NOTARIS. Is nu niet het oogenblik gekomen, dat de verschillende familieleden, onder den indruk van 't gebeurde, eens konden beproeven tot een vergelijk te komen?

(De aanwezigen zeggen „ja" „ja dat is goed" . . . men zet stoelen bijeen. Als de veldwachters, de koetsier, met IJsbrand in hun midden, zullen vertrekken, komt Lize op eens uit de veranda en roept:)

LIZE. IJs! IJs! — Oom IJs! . . . . waar ga je heen?

(Een oogenblik stilte. IJsbrand wendt het hoofd om, ziet Lize een oogenblik aan en wendt met gesmoord snikken het gezicht ten hemel.)

WED. H. *(naar Lize gaand en haar den mond toehoudend):* Sst! . . . Sst! — wil je wel eens je mond houden — gauw naar binnen . . . . stoute meid! . . .

NOTARIS. Nu dan! — zooals ik zei, dit is 't moment voor toenadering en gemeenschappelijk overleg . . . .

EEN VELDWACHTER *(tot IJsbrand):* Opgemarcheerd, Kameraad!

In het Vierde Bedrijf zien we IJ. in het krankzinnigengesticht. De professor-directeur, door de familie beïnvloed en wellicht omgekocht, doet zich voor als een begrijpend, meevoelend trooster en weet hem er zoo toe te krijgen, dat hij uitspreekt wat er in hem omgaat. Als IJ. merkt, dat hij beetgenomen is, vliegt hij den professor naar de keel. Hij wordt weer opgesloten en de professor geeft — ten onrechte — de krankzinnigverklaring.

1907.

XXIV. TOEN ONS KINDJE GLIMLACHTE.

Toen hij geglimlacht heeft, 't eerst van zijn leeven,
kwam hij uit verre, stille landen zweeven.
Daar had hij geen gehoor en geen gezicht,
en leefde alleenlijk bij inwendig licht.

Daar is het eenzaam en geen enkel ding
wordt er verwacht of laat herinnering
Alles is daar zeer ernstig, en de nacht
heeft er geen weemoed, en ook niets dat lacht.

Met al de strengheid in zich van die sfeeren
kwam hij het luide, lichte leeven leeren,
de klanken en de groote mensch-gezichten,
de schitteringen en de lampelichten.

't was alles hem oneigen en om 't eeven,
want niets verbond hem met dit nieuwe leeven.
Tot hij zijn moeder en zijn vader zag,
opmerkzaam op het wonder van hun lach.

Dat vreemde teeken, dat hij niet verstond,
dat wonderlijk beweegen van hun mond,
dat sein van liefde, met een zacht verdriet
door 't weeten van Verleeden en Verschiet,

dat zocht hij stil te ontvangen met begrip,
zoo ernstig als een stuurman van een schip
die zoekt op onbekende zee zijn koers
en ziet een lichtsignaal door 't neevelfloers.

Hij liet zijn ooge' als tweelingstarren gaan
en zag ons beurtlings d'een na d'ander aan,
alsof hij omzocht in zijn hartegrond
of hij geen antwoord voor dat teeken vond.

Toen was het plotseling of een vogel diep
in hem ontwaakte, die daar heel lang sliep,
en met een schoone stem aan 't zingen ging,
lied'ren van blijdschap en herinnering.

En als een bloem uit 't verre schemerland
ontbloeide in hem herkenning en verstand.
Hij zond het liefde-teeken tot ons weer,
Hij lachte zelf — en was niet eenzaam meer.

Boston, 7 Nov. 1909.

XXV. SIRIUS EN SIDERIUS.

De beide eerste deelen (1912 en '14) verhalen Sirius' leven tot zijn zestiende jaar. In strijd met de bij den lezer gewekte verwachting wordt hij in deel III (1924) Katholiek: de „blijde wereld" zal verwezenlijkt worden door practische naleving der Katholieke leer.

Wij laten hier volgen Sirius' geboorte en 'n aantal „brieven" aan zijn vader, die hij als zes- tot tien-jarig kind aan zijn moeder dicteert.

Hij was geboren teegen de eerste scheemering van een vroege zoomeravond, in een kleine herberg. Het reegende zachtjens en buiten speelde een piano-orgel op den landweg. Een zwarte lijster zong tegelijk met het orgel, boven in den top van een dorren boom. De zon had maar éven bloedrood onder een rood-bezoomde wolklaag door-geflonkerd, doch had stellig gewenkt dat het goed was en er iets moois zou gebeuren. De maan kwam veel later, toen het al gebeurd was, en de regen had opgehouden. Toen werd het alles zeer stil, en het piano-orgel, met de Italiaansche man en vrouw, trok langzaam naar de van verre gloorende stad.

Zijn vader was een student, met een wonderlijken denkscheedel en dik, zwart haar. Om zijn leenig lijf zat een slap fluweelen buisje. Zijn oogen stonden donker en wat onrustig, maar hij was toch tevreeden, en neuriede aldoor het wijsje van het piano-orgel, terwijl de moeder nog kreunde en de vroedvrouw het warme water al vast in de zinken tijl schonk.

De moeder was blond, wonderbaar blank en blond. Als ze éven oprichtte om in de benaauwde uure naar haar man te zien en naar de vrouw en alle toebereidselen, dan stonden haar oogen wijd, en het was alsof ze licht gaven, een blank licht.

Zij had ook heel goed het orgel gehoord, en de maerel. Zelfs lette zij op, nog in haar benaauwing, dat de reegen zachter werd, en er een ster scheen, digt bij waar de zon was ondergegaan.

Wáár dit gebeurde, zeg ik niet. Het was in een klein plaatsje, tusschen twee groote landen. Het huis stond op de grens, zoodat meenig gast niet kon weeten in welk land zijn hoofd lag en in welk zijn voeten. De moeder wist het ook niet en op die manier heeft de booreling nooit precies zijn geboorteland kunnen noemen. Maar ik kan wel zeggen hoe het land er uit zag. Laag beheuveld, wijd omheemeld en oopen, met akkers en een traag vloeiende beek, waar-

van de bochten door een lange kronkelrei van slanke populieren waren aangeduid. In de verte een groote stad en een glanzende rivier.

Dien avond zag het land zeer donker, en de populieren stonden als lange zwarte soldaten met het geweer in den arm, met zacht-geboogen hoofd naar een commando te luisteren. Men zag ze achter elkander staan, als kwamen ze toegemarcheerd op de kleine kamer met het lichtje, maar durfden niet verder eer het gebeurd was. Veele sterren tintelden al gulden en gerust omhoog, toen het vreemde, geele lichtwaas van de stad in de verte nog angstig verbaasd opkaatste tegen de kim-wolken. Het had toch niet zoo lang geduurd. Een stuk of wat jonge, teere popelblaadjes ritselden het in den nacht, en de ritseling ging van één boom op den ander, als een gefluisterd wachtwoord. Het liep de reien af in alle windstreeken. De beek, die niet gezweegen had, bleef het ernstig vinden.

— „Wat een hoofd!" zei de vader. „Dat kan goed worden."

— „'t Is het jouwe," zei de vroedvrouw, „precies!"

— „O!" fluisterde de moeder, verheugd, nu doodstil liggend.

— „Wil je 'm hebben?" zei de vroedvrouw. „Hij is rein."

Zijn moeder sprak niet, maar knikte nadrukkelijk, met hoog opgetrokken braauwen, wijd-glinsterende oogen en een verrukt gezicht, als een kind dat een prachtig present krijgt, maar dan veel blijer nog.

Toen nam de vader hem op, een beetje links, en van weege de verleegenheid onverschillig neuriënd. Daarop boog het moedergezicht zich over het donzig-zachte, frisch-menschelijk geurige hoofdje en wijdde het schuchter-innig met een zacht streelen der lippen. De vader voelde tranen wellen, dat mocht niet en hij neuriede luider:

— „Wat wijsje is dat, Taede?"*) vroeg de moeder.

— „Van het orgel," zeide Taede.

— „Hoor je niet wat het is? — Het slotkoor uit de Jozua."

— „Ja, van de helden-jongeling," zei Taede.

— „Hij is het. Ik wist het wel. Hij heeft jouw hoofd, zegt de juffrouw. Nu is het zeeker, hij is de held. Hij zal rijden onder eereboogen op een wit paard. Ik heb 't gezien. Groene boogen, roode bloemen en een wit paard."

---

*) *tādə.*

Het leek wel of 't voorbij was, de kerkklok sloeg tien uuren, de goot lekte melodisch in de ton, en de maan scheen gereed het geval den nacht dóór te bepeinzen.

Binnen in 't kamertje was nu alles ordelijk en opgeknapt. In 't donker knetterde zacht een klein, vreedig oliepitje.

. . . . . .

. . . . . .

. . . . . .

. . . . . .

Daar verhief zich een gerucht uit de verte. Het kwam over den ouden heirweg, een sterk, weldadig, zuiver inzettend geluid. Een lied van jonge mannenstemmen. Men hoorde dat zij 't zongen onder 't gaan, op de maat hunner flinke schreeden. Het was een welbekend Duitsch lied, een lied van diepen, sterken, rustigen weemoed, Schubert's Lindenbaum:

De eenheid bij de veelklank der jonge stemmen in den zoelen, duisteren nacht, het forsche, wakkere aanschrijden, het trouwhartige, ernstige lied, — dit warme vleugje van schoonmenschelijk doen en voelen loosde Taede's gemoed uit de strakke omvriezing der bittere gedachten — en hij gedoogde 't, toen de tranen zalig over zijn wangen te leeken begonnen.

Daar klonk het lied weer:

De schreeden kwamen dichtbij 't huisje en het eendrachtig gezang verliep in een warrig door elkander praten. De stille nach-

telijkheid der kleine woning werd ruw geschonden, de deurklink klik-klakte en voeten stompten en schuurden op den houten vloer der gelagkamer, met holle resonans.

„Dat wordt een andere zaak", zei Taede, zijn tranen afdroogend, en omziend naar de donkere hoek vanwaar het rustig ademtijgen nog eeven gelijkmatig tot hem kwam.

Beneeden werd het rumoerig. De oude piano was spoedig ontdekt en geoopend. Het scheenen nette, brave jongens en veel hadden zij ook niet gedronken. Maar de zwoele voorjaarsgisting had hun harten bekroopen en de geestdrift wilde een uitweg, al moest het strompelend over meenige valsche noot.

Weldra weerklonk weeder een ander Schubert-lied, nu met piano-begeleiding. Een jonge man zong en speelde, de anderen waren stil en luisterden aandachtig. Zulk een discreete en welleevende wyze van optreeden was Taede in zijn land niet van studenten gewoon. Als dit studenten waren, dan waren het de laatste uitgezochte exemplaren van de dichterlijke, eedelmoedige, ernstige, geestdriftige en fijngevoelige soort.

De teere, eerste lente-adem die hun uitbundigheid had gelokt, scheenen zij met alle eerbied en waardigheid waartoe zij in staat waren, teegen te willen treeden. En de jonge zanger die nu het lied „Frühlingsglauben" aanhief, stuuwde de melodie zoo vol hoopvolhartstochtelijke weemoed, dat het te betwijfelen scheen of hij den climax veilig zou halen:

Hier begon onverwacht een tweede begeleiding in Taede's nabijheid. De versche zintuigjes van 't boorelingske vonden het tijd hun meester te waarschuuwen dat er iets in de buurt voorviel waarbij zijn wakende presentie vereischt werd. En het jonge zieltje kwam op dit bericht der luisterende wachters ijlings toeschieten uit het droomland. Wat echter te doen stond, werd hem niet gezegd en in zijn behoefte aan actief optreeden vond hij niets dat noemenswaarde uitwerking had, tenzij een forsche adem en een luid-aanklinkende keel. En als de zanger beneeden het niet zoo bizonder ernstig had gemeend, zou hij het er bij afgelegd hebben, zóó vervaarlijk slaagde de eerste pooging van het wicht tot het ingrijpen in de menschelijke gebeurtenissen. Maar nu gingen beiden dóór, het lied omlaag en het onharmonisch protest er booven.

Taede sloot het raam, stak een kaars op en ging met het licht naar het bed. Zijn braauwen waren zwaar gefronsd en hij zag er uit

alsof hij krasse maatregelen ging neemen. „Frühlingsglauben" was goed en wel, maar men moest zijn kindje en zijn vrouw met rust laten.

Bij 't kindje stond hij stil en bezag het roode gezichtje in den rossen beweeglijken kaarsschijn.

Toegekneepen oogjes, breedgetrokken purperen wangetjes, daartusschen een donker mondholletje met bleekroode tandloos-gladde kaakjes — en een snerpend geblèr, énergiek, beslist, als geuit in 't volle besef van eigen recht en van de verplichting tot onmiddellijke gehoorzaamheid dergenen die 't aanging.

Taede's voorhoofd werd weeder effen. Hij was een wonderlijke peinzer die steeds den trein zijner handelingen liet stilstaan om uit te stappen en het landschap te bewonderen. Hij staarde op het donkere mondholletje en luisterde naar het blèrgeluid, als had hij een zeldzaam diertje gevonden.

„Waar haalt hij die oovertuiging vandaan?" vroeg hij, het hoofd schuddend, innig verwonderd, bijna met eerbied.

Moeder moest wel zeer moe zijn om bij dit gerucht maar dóór te slapen. Misschien zeiden de altijd waaksche zinnen tot de wachters der slapende ziel, dat vader Taede zelf al zich ter hulpe bemoeide.

Maar toen hij stokte, in aanschouwings- en waarnemingsbeemden wandelend, in plaats van iets uit te richten, werd zij wakker.

— „Wat scheelt er aan?"

— „Die schreeuwers beneeden hebben hem wakker gemaakt," zei Taede knorrig.

De moeder luisterde en zei:

— „Neen. Daarvan zou hij niet wakker worden. Hij wil bij moeder zijn."

En zij nam haren zoon met de uiterste behoedzaamheid op, en bereidde hem teederlijk een nestje van haar schouderholte. Daarin werd hij dadelijk stil.

Beneden was de zanger de climax genaderd, en zong, dat de ruiten vibreerden:

Moeder zag haar man aan over het wichtje heen, met geruste, zeegevierende blikken. Zij knikte, en Taede glimlachte.

Uit het Eerste Deel. ± 1910.

XXVI. *UIT DE BRIEVEN VAN SIRIUS AAN TAEDE.*

2. De ceder achter ons huis
is blij als de zeewind komt,
die leert hem spreeken.
Hij fluistert vreemde dingen
maar ik versta ze niet
al luister ik tot het nacht is.

Als ik ouder word
ga ik in den storm staan
dan leer ik dingen zeggen
die iedereen verstaat.

3. In den tuin over het geele zand
schuifelt een zwarte slang.
Ik ben verdrietig
omdat ik de letters niet leezen kan
die de slang in het zand schreef.

6. Ik liep langs het zilveren meer,
de zon scheen over den bergrand
in de schaduw stroomde de beek.
Een doode duif dreef in het meer
met de gekromde pootjes naar booven.

Toen werd ik bedroefd
en verlangde naar mijn moeder.

7. Het stormt zeeker ook op de Zon,
daar zijn de wolken vlammen
en de reegendroppels zijn vonken.
Ik houd van den reegen en den wind
ik houd van den storm
ik houd ook van het vuur.
Ik zal niet gelukkig zijn
eer ik kan leeven op de zon.

9. Ik kreeg een oranje-appel
en dacht aan de zon.

Aan welke boom is de zon gegroeid?
Ik wil hem opeeten
en zijn pitten zaaien.

13. Hoe ontzachelijk groot zijn de heuvels
ze zijn als een groene zee
door de veele kleine grasjes.
Maar de zee zelf is grooter
en er zijn meer sterren dan grashalmen.

De mieren hebben een groot huis
met onnoemelijk veel bewooners.
Een er van stond voor zijn huisdeur
en zei: hoe ontzachelijk groot!

14. Van morgen toen ik vroeg wakker lag
kwam de roode voogel in mijn kamer,
de lieve roode voogel met het kuifje,
die zoo helder zingt.

Hij vloog door 't raam op 't scherm bij mijn bed
en bleef zitten recht booven mijn hoofd.
Hij vertelde mij van buiten,
met een schelle stem
en wou maar niet ophouden.

Toen moest ik opstaan, zoodat hij bang werd en
wegvloog,
en het lied was toch nog niet uit.

22. Onze schildpad is altijd stil
en toch komt hij verder.
Precies als de maan.
Niemand ziet hem loopen,
's morgens is hij bij den vijver
's avonds is hij bij den voordeur.
Niemand ziet mij groeien
ik ben altijd dezelfde
en toch word ik grooter.
Eens ben ik dood
en toch dezelfde.

Uit het Tweede Deel ± 1912?

ZESDE HOOFDSTUK.

LAATSTE JAREN.

Na Walden keert van Eeden zich af van de werkelijkheid.

Na het experiment is hij er niet meer van overtuigd, dat de sociale daad voor de menschheid van grooter waarde is dan de arbeid van dichters en denkers. Zijn roeping acht hij: de menschheid voor te lichten als oorspronkelijk denker; een maatschappelijke werkkring heeft hij niet meer, noch als arts noch als kolonieleider.

Het sociaal-economisch vraagstuk raakt op den achtergrond, daar men immers wacht op den Dichter-Koning, dien van Eeden in Sirius en Sidérius profeteert.

Meer dan ooit wordt zijn denken nu weer in beslag genomen door de diepste problemen van ons zijn, het zoeken naar het Wezen der Dingen. Dat het Verstand hierover niet het laatste woord kan spreken, zag de kleine Johannes al in, en voer daar wèl bij; iets heel anders wordt het evenwel, als van Eeden de controleerende functie van het verstand gaat geringschatten en zijn metafysica gaat bouwen op wankele grondvesten als spiritistische experimenten en droom-ervaringen. Wie zóó zoekt, vindt.... problemen. Wie de grensgebieden van ons kennen doorvorscht, ontzet zich over de onmetelijkheid van niet-kennen, die hij ontwaart. Van Eeden's leven wordt een „treurspel der onzeekerheid".

En ook aan het nut van zijn daden gaat hij twijfelen: hoever waren Walden's resultaten beneden de bedoeling gebleven, hoeveel geringer waardeering genoot zijn later literair werk dan hij recht-

vaardig achtte! De ouderdom nadert snel en voelbaar, de dood schijnt de eenige zekerheid — hij voelt zich verzinken in „diepsten nacht".

Maar dan wordt het „roode Lampje", dat eeuwig brandt, hem tot troost. Er leefde vanouds veel in van Eeden, dat in de Katholieke sfeer bevrediging kon vinden: de dorst naar eenheid met God (Kl. Joh., I, XIV, XXX, XXXIV), de behoefte aan ascetische sereniteit (III, IX, XIX), aan gemeenschapsverband, bovenal aan zekerheid (o.a. XXVII, XXVIII).

Maar de kloof tusschen de Kerk en hem was: het leergezag. Het groote principe van de Renaissance: dat „de goddelijke Arbiter in ons" in allerhoogste instantie onze overtuiging moet bepalen, beleed van Eeden — pionier, zelfstandig denker en zoeker als hij zich voelde — telkens als een van zijn heiligste beginselen.
Om een gehoorzaam kind der Kerk te worden, moet hij dit principe verwerpen.

Hoe hij tenslotte hiertoe kwam, legde hij neer in het dagboek van zijn bekeeringstijd: Het Roode Lampje, en in een rede: Mijn Oovergang tot de Kerk, opgenomen in Langs den Weg. In Februari 1922 werd hij in de St. Paul's Abdij te Oosterhout gedoopt.

En de oude Idealen: de Hervormer, de Blijde Wereld? Vindt hij in de R.K. Kerk de synthese van Ideaal en werkelijkheid?
Hij gelooft dat de Kerk die synthese brengen zàl, dat zij in den loop van eeuwen het groote werk doet, waartoe van Eeden een snelle sociaal-economische reorganisatie — eerst op anarchistischen, dan op autocratischen grondslag — in staat achtte.

. . . . . .

Uit het vele dat van Eeden in de laatste jaren schreef kiezen wij hoofdzakelijk lyriek. De Staf, hoewel uit veel vroeger tijd dateerend, plaatsen we als preludium vóóraan dit hoofdstuk.

XXVII. DE STAF.

Onrust en donker alomme,
Bang als een doove-en-stomme,
tastend als blind ga ik omme —
Waar is mijn staf?

Ik lijd en moet velen verdrieten,
ik geniet ook en doe wel genieten,
maar alle vreugd zie ik vlieten
in een graf. —

Ik weet wat alleenig mij rust geeft,
wat mijn angsten gesust heeft,
als 't kind dat Moeder gekust heeft
Vóór den nacht.

Dit is mijn staf — dat alle dingen zijn
gedachten van een dierbaar, minnend Wezen
gansch wáár, maar anders dan hun schijn.
Weet ik dat goed — weg zijn mijn vreezen.
Dan glijdt de vracht
van dat onrustige van mij af.
Dan voelt de blinde weer zijn staf.
Dat is de kus die moeder gaf
aan 't kindekijn.

Maar vergeet ik het even,
dan heeft mijn staf mij begeven.
Wáár, wáár is hij gevallen?
Niemand weet het van u allen,
Geen één, geen één,
en ik sta weer weifelend en alleen,
bedenkend hoe alles vliedt
in het niet.

Mocht ik een Godsgaaf bedingen —
ik vroeg sterke herinneringen
omtrent eeuwige dingen.

± 1904 ?

XXVIII. PAUL'S ONTWAKEN.

Uit het Eerste Hoofdstuk.

Toen is, wat ik het meest van alles duchtte, het toppunt van die angst die mij benauwde — het afscheid van den zoo geliefden zoon, tot een zeegen en een genade geworden. En ik schrijf dit alles nu en zal het oopenbaar maken — omdat ik weet dat wat hij mij gaf ook voor meerderen bedoeld is, wien ik de gave niet onthouden mag.

Want wat is de kern der zwaarmoedigheid? wat is het bange lijden, dat niet wijkt maar toeneemt met dieper zelf-inzicht en helderder ooverweeging?

Wat is de donkere kolk, door niemand te ontwijken, die menschelijke mondigheid en zelfstandigheid begeert?

Het is de twijfel, de onzeekerheid. Het vreesselijk inzicht in de ontoereikendheid van al ons weeten.

Wij voelen ons te midden van een kosmos, die ons aan alle zijden te groot is, met begrijpsmiddelen die aan alle zijden te kort schieten. Hoe meer wij denken, hoe meer wij den waan van al ons kennen beseffen. De innigste, meest algemeene begrippen blijken onwaar te zijn, illuzies, hulpmiddelen om voort te kunnen, krukken voor ons kreupel begrip. De ruimte is een illuzie, de eenheid van tijd is een illuzie — de eenvoudigste waarheden der mathésis kunnen gewijzigd worden, er kan naast de euklidische een niet-euklidische wiskunde bestaan. Het weetenschappelijk ware is intuitief onmoogelijk, en de trouwste steunsels voor onzen geest verneevelen bij strenge analyze tot illuzies.

Hier baat noch weetenschap, noch overgeleeverde godsdienst. [1]) Want de zuiver-verstandelijke bouw der réde voert in 't ijle, zonder een vast en leevend gehalte van gevoel en geloof. En de zielkundige moet erkennen dat geen der oovergeleeverde godsdiensten ons vrijwaart voor illuzie en zelfbedrog en dat ze allen min of meer blinde onderschikking vergen aan menschelijke uitspraak, die de waarlijk vroome en vrije mensch voelt te moeten verwerpen. [2])

En dan — berust alle zeekerheid niet op een onbewijsbaar gevoel? en kan dat gevoel niet ziekelijk ontaarden, zooals in den waanzin, waar absolute zeekerheid wordt gevoeld omtrent hetgeen anderen volkoomen ongerijmd toeschijnt?

Is het niet een eeven onbewijsbaar gevoel van zekerheid, met eeven veel of eeven weinig recht als dat van den waanzinnige, dat

[1]) Dit zou ik thans niet meer schrijven.(1924) [2]) Ook dit niet. (1924)

ons doet zeggen: „Dit moet wáár zijn, dit axioma is onweederlegbaar"?

Waar is onze waarborg dat in den kosmos, waarvan wij ons het midden voelen en waaruit wij nooit ontsnappen kunnen — onze waarheeden niet zijn illuzies, eeven als in den kosmos des waanzinnigen?

Zelfs als wij ons, in vertwijfeling aan eigen inzicht, deemoedig en blindelings onderwerpen aan menschelijke uitspraak, zooals de katholieke kerk het wil, — doen wij dat dan toch ten slotte weer niet omdat *ons* oordeel, *ons* eigen persoonlijk gevoel ons zegt dat het het beste is?

En zijn wij daardoor ook zelfs dan nog niet weer met ijzeren kluister gebonden aan het onverbiddelijk gevoel van eigen verantwoording? — blijven wij niet zonder genade middenpunt der waereld, waarin wij te oordeelen en te handelen hebben uitsluitend naar eigen inzicht?

Dan rest ons dus niets anders dan een vastberaden kampen, noodgedwongen, om eigen recht en waarheid — en een aandachtig uitzien naar de oopenbaringen van die Macht, die zich in het allerinnigste der eigen ziel doet gelden.

En als dan die macht zich niet kenbaar maakt, kenbaar voor *ons* verstand, voor *ons* begrip, zichtbaar voor *onzen* blik — kunnen wij dan bidden tot een leeg fantoom, dat wij God noemen, een zelfgeschapen illuzie, een auto-suggestie, zichtbaar en persoonlijk geworden door het aanroepen zelve — zooals men bij den suggestiebelen mensch engelen en duivelen kan aanroepen door een enkel machtswoord? Wat baat dan het geloof van anderen, hoe vast en treffend ook? De verbeelding, krachtig geleid, kan alles vóórtooveren treffend ook? De verbeelding, krachtig geleid, kan alles vóórtooveren, den ganschen heemel vol heiligen — niet bij enkele zwakken van geest, maar bij duizenden, eeuwen achtereen.

Dit is des twijfels labyrint, dat naar ik meen geen oprecht en diepdenkend mensch ontwijken kan. Daarbinnen schuilt de démon van dood en vernietiging. En het eenige wat ons er uit redden kan is de draad, de verbinding met het zeer geliefde. Zoo zegt het ook de oude Theseuslegende.

Maar het is niet genoeg te weeten dat het goed is God lief te hebben en tot hem te bidden. Wie dit doet, alleen omdat hij weet dat het goed is en hem gelukkig maakt, kan als hij diep eerlijk is, zichzelven niet anders dan belacheíijk, ja! verachtelijk vinden. Wat baat alle aangeleerd, ja alle uitgesprooken weeten, als het gevoels-

gehalte slinkt? Voor het zelfvertrouwen der zich geloovig noemenden kan enkel meewarigheid voelen hij die weet wat autosuggestie beteekent en vermag.

Ik achtte op de wijsheid, die mijn eigen mond gezegd, mijn pen geschreeven had, en ik loochende ze niet, zeeker was ze waar en oprecht bedoeld. Maar de vraag bleef: ben ik niet dupe van een auto-suggestie, van een zelf-geschapen illuzie, als ik zeg dat ik God lief heb en beproef tot hem te bidden? ik ken hem immers niet zooals ik bloemen, dieren en menschen ken? Hoe zal ik dan iets liefhebben, wat niets is dan een klank, een naam?

In die vertwijfeling riep ik: geef mij een teeken, een kenbaarheid naar mijn verstand!

Ik vroeg niet om een mirakel, dat de wetten der natuur zou opheffen ter wille van mijn persoonlijken nood. Ik vroeg naar een teeken, in het weezen der dingen, bevattelijk voor mijn beperkt verstand, waardoor mijn behoefte aan oprecht en eerlijk denken en reedelijk handelen zou worden gestild.

Toen gaf het verscheiden van mijn lieven zoon dat teeken.

. . . . . .

1913.

XXIX. UIT DIEPSTEN NACHT.

Elegie.

Een droef Gedicht
heb ik gericht
tot wie mij heeft gezonden,
opdat Hij weet
hoe scherp, hoe wreed
mijn hart zich voelt geschonden.

Ik treed nu in
het bang begin
van d'allerleste jaren.
Die allen sloeg,
't zij laat of vroeg,
hij zal ook mij niet sparen.

Melancholie
is wat ik zie,
of 't avond is of morgen.
Al wat er blinkt,
vergaat, verzinkt
in een zwart meer van zorgen.

Mijn werk miskend,
mijn kracht ten end,
mijn daden zonder werking,
hier brengt geen raad
geen bidden baat
geen smeeken om versterking.

Hier helpt geen kreet
van duldloos leed,
geen zuchten en geen steunen,
zal d'ijz'ren Hand
die 't Al omspant
zich om mijn roep bekreunen?

Gij menschen, zegt!
Kunt gij oprecht
uw Schepper eer bewijzen?
Wie een zwak kind
gefolterd vindt,
kan die de beuls-hand prijzen?

Al 't blij vertoon
van jeugdig schoon
moet breeken en vergruizen,
ik oopen wijd
mijzelf ten spijt
de diepste weemoed-sluizen.

Mijn kinders moet
ik onbehoed
door 't leeven laten zwerven,
de Moloch heet
zal hen wel wreed
verminken en verderven.

Mijn leevensloop
was zoo vol hoop
vol vroom beraad begonnen —
maar al 't gezwoeg
was niet genoeg
en niets van duur gewonnen.

Ik blijf als toen
Gods kampioen,
bevechter van het kwade,
maar ik bespeur
in klank noch kleur
bewijs van Zijn genade.

Verbolgen staart
het Wolk-gevaart
dat zich omhoog vergadert.
Waar 'k mij bevind
wordt droef-gezind
de boom en zijn gebladert.

De zilvermeeuw
met zijn geschreeuw
hoont en bespot mij armen.
De woeste zee
doet dreigend mee
die kent ook geen erbarmen.

Langs 't leege strand
stuift vluchtend zand,
de vale halmen klagen.
Bleek lillend schuim
vliegt op in 't ruim
als met doodsangst geslagen.

Waarheen ik treed
is alles leed,
de doornstruik doe ik huilen
en waar ik kom
't gedierte stom
in hoolen zich verschuilen.

Ik word gesleurd
en afgescheurd
van mijn geliefde landen,
zooals een hond
het wild verwondt,
en mee draagt in zijn tanden.

Geen lieve waan
laat ik bestaan,
gij lucht'gen van gemoede!
des Eeuw'gen spel
is grootsch en fel,
en vreeslijk is Zijn woede.

Dit droef gedicht
heb ik gericht
tot mijnen God en Makker.
Gedwee en stil
om Zijnentwil
word ik een oude stakker.

Wijk aan Zee, Sept. 1919.

XXX. HET LIED VAN SCHIJN EN WEZEN.

Derde Boek, Laatste Zang.

O Meester! neem mijn zwakke woorden aan,
aanvaard wat biddend U wordt opgedragen,
ik kon niet beeter, maar 't is al gedaan

om Uwentwil, om U toch te behagen,
te werken naar Uw goddelijken Wil.
Gedenk mijn onmacht, Meester, 'k deed mijn klagen

verstommen en mijn bang geroep werd stil,
uit vrees het heerlijk Maaksel Uwer handen
te schenden door mijn droevig angst-gegil.

Rondom mij zie ik vale kerker-wanden,
door tralie-raam omhoog een strookje blauw —
Ach! kon ik dat bereiken! — groene landen

zag ik wellicht, gezeegend door den dauw —
en bloemekleur en zonnige verschieten —
Ach Meester, goede Meester! Komt gij gauw? —

mijn deur te ⁀ontsluiten? — 't zal mij niet verdrieten
rustig te wachten tot Verlossing komt
en ik van 't volle zonlicht mag genieten,

wanneer Uw stem in mij maar niet verstomt,
en mij Uw heilig Sacrament blijft sterken
zoo lang de last der stof mijn lenden kromt.

Laat mij Uw liefde ⁀in al wat leeft bemerken,
bestraal mijn weg met Uw drievoudig licht:
Uw Vaderschap, Uw Geest, Uw Liefde-werken.

. . . . . .

En zie! ... God lof! het wonder is verricht —
Nog beeft mijn hand, die tracht het te vertolken —
't Geloof verwon! de démon is gezwicht —

Het Licht brak dóór, digt zijn de duistre kolken
van droefheid, waarin 'k zóó lang heb vertoefd,
opnieuw zie ik den heemel zich bevolken

met blijde weezens, die mijn hart behoeft
te minnen en altijd om zich te weeten.
De weemoed, die mijn aanschijn heeft gegroefd

met diepe vooren, wil ik gansch vergeeten,
en veel wat ik in deeze verzen sprak
zou ik nu dwaling en verdwazing heeten.

Omdat geweldig door den neevel brak
't Licht van des Vaders heerlijke Genade.
Doch 't mooge leeren hoe een ziel, zoo zwak

als mijne ziel, zoo machtloos teegen 't kwade,
zoo zeer benard door zware somberheid,
nochtans bevrijd werd uit de doodsche wade

en door Gods onverwachte hulp verblijd.
Ik zag de booze spooksels van mij vluchten
op 't woord des priesters, heilig en gewijd.

Ik wist den bittren Dood niet meer te duchten,
die zal mij leiden door een donkre gang,
tot uit dit rijk van tranen en van zuchten.

Ik voelde Jezus' wang aan mijne wang,
Zijn tranen met de mijnen samenvloeyend,
en mijn gebed was zeegenrijk en lang.

't Geloof ontlook stil-aan, zachtkens ontbloeyend,
en alles pronkte in nieuw, verheerlijkt licht;
de duistre wolk kreeg randen, vuurig gloeyend,

en ijl en blank doorstraalde schicht op schicht
het hoogst azuur. Dat was God's stem waarachtig,
die 'k voelde ⁀onmiddellijk tot mij gericht:

Zijn booven-woordlijk Weezen sprak hier machtig
en hief mij op in hoogere natuur
en 'k werd mijns besten zelfs op nieuw indachtig.

In dit vol-heerlijk en gezeegend uur
Zag de gerechtigheid toe uit den hoogen,
en de waarachtigheid eeuwig van duur

ontlook op aard. Verijdeld is de loogen
tot een zinleedig, krachtloos woordenspel
en zonder reedeneering of betoogen

werpt het Genade-licht zijn schijnsel snel
op het verborgene, tot oopenbaar leit
't geheimnis in den gloed dier stralen fel,

en de Genade kust der menschen waarheid.
Aldus geheeven, zie ik nu den gang
van mijne ziel in wonder-scherpe klaarheid:

Voor mij een pijnlijk zwoegen zwaar en bang,
met kleine⁀en zoo kortstondige geneuchten —
voor God één toon in eeuwgen juubelzang

een nieuwe bron van onverwoestbre vreugden.
Als 'k Hem wil toebehooren gansch en al
en acht mijn kwaad veel grooter dan mijn deugden,

dan weet ik, dat ik Hem herwinnen zal,
met al Zijn sterkte en al Zijn teederheeden,
die lieflijk zijn en zonder maat of tal.

Ik weet ook dat onnoembaar heeft geleeden
Zijn één-geboorne, één met Hem in macht,
en dat de reinste jonkvrouw hier beneeden

dien God als mensch ter waereld heeft gebracht;
'k geloof dit alles, door zichzelf beweezen,
Genade gaf mij tot begrijpen kracht.

'k Geloof dat God Zijn booven-stoff'lijk Weezen
op woord des priesters met ons weezen mengt
en helpt ons van de zonde te geneezen,

terwijl Hij al Zijn leed ten offer brengt —
als Heilig Voorbeeld van de hoogste Liefde —
die in den smartengloed al 't kwaad verzengt.

Nu ook besef ik, hoe 'k Hem bitter griefde
door ongeloof en twijfel, maar Zijn hand
vergaf mijn dwaze hoogmoed en verhief de

doolende ziel uit waan en onverstand —
O veiligheid, o onverdiende zeegen,
nu staat mijn ziel in vollen liefdebrand

en prijst God's onnaspeurelijke weegen.

Voltooid 10 Maart 1922.

XXXI. LOUTERING.

Zoo nu en dan komt er een lichtstraal booren
tot waar ik mijmer, in mijn droef gevang,
dan kan ik eeventjes den fijnen zang
van een verdwaalden Voogel hooren,
zoo nu en dan....

Het venster is te hoog voor mijn bereiken,
Zwak is de scheemer, die er binnen-dringt,
Maar 't is somtijds of buiten iemand zingt,
dat straks de wreede muuren zullen wijken, —
zoo nu en dan ....

'k Heb nog maar enkel sombere gedachten,
ik heb niet anders dan mijn welkend lijf,
toch straalt er in dit duistere verblijf
een zweem van licht, na lang, geduldig wachten,
zoo nu en dan....

Mijn ligplaats is op glibberige steenen,
de kerker-wanden zijn zoo hard en klam,
maar somtijds was het toch of iemand kwam,
die mij wou trooste' en heerlijk mij deed weenen,
zoo nu en dan....

Ik denk wel aan het kleurig licht daarbuiten,
Aan heel de zonn'ge waereld, die 'k verliet,
dan moet ik droomen van een schoon verschiet
en 'k zie de kerkerdeuren zich ontsluiten,
zoo nu en dan....

De nacht is eenzaam, eenzaam zijn de dagen,
mijn stem is heesch, verdroogd de tranenvloed,
het is mij wel, en als 't zoo weezen moet
vraag ik niet méér, dan zacht te moogen klagen
zoo nu en dan....

Moet ik hier blijven, in den walm van 't kwade
in bitterheeden, nimmer-meer verzoet?
O goede God! die niets onnoodig doet,
Geef mij één droppel nog van Uw genade,
zoo nu en dan....

Verhoor goedgunstiglijk mijn één'ge beede!
Ik vraag geen uitkomst, geen verligting van
het dorre leed, maar als 't niet anders kan,
Schenk m' één moment van tranenrijke vreede,
zoo nu en dan....

1925.

XXXII. MIJN HANDEN.

Ik zie op mijn oude handen —
hun taak is bijna gedaan —
Brachten ze eer of schanden?
Brachten ze zeegen aan?
O mijn handen! mijn handen!
nu moeten ze spoedig vergaan.

Ze hebben al rimpels en vouwen,
vlekken bruin, die geen water wischt.
Ach! al te groot vertrouwen!
Wat hebben ze vaak zich vergist —
Mijn handen! mijn handen! hoe dikwijls
hun schoonst bedoelen gemist.

Nu gaan ze welken en kwijnen,
ze laten zich niet meer gebien,
uiteen valt de kunstige, fijne
gehoorzame machien —
O handen, mijn handen, gauw zal ik
uw schrift niet langer zien.

Dan worden ze mager en beeven,
in verlangen naar eeuwige rust,
dan is 't laatste woord geschreeven
het laatste kaarsje gebluscht
En mijn handen, mijn handen, voor 't laatst nog
door lieve lippen gekust.

Nog eens doet mijn wil hen buigen
in gehoorzaamheid naar elkaar,
Zóó zullen ze blijven getuigen
van mijn gang tot der zaligen schaar.
O mijn handen, mijn handen! verstijfd dan
in duurend aanbiddings-gebaar.

17 October 1925.

XXXIII. DE BOETELING.

Ik slof wat oover de aarde heen,
van Oost naar West, alléén — alléén —
en moet nog tusschen-beyen
wat stilstaan, om te schreyen —

Ik ben een oude pionier,
een sjoofel, afgemarteld dier
en alles scheen om niet — om niet —
Zoo klonk het oude lied.

Waar zijt gij, lieve Heiland dan?
U roept een eenzaam, somber man —
Hij durft van U niet vergen
dat gij hem zult herbergen —

Bij niemand vraagt hij onderdak,
hem drukt een al te pijnlijk pak —
Wat gruwel is hem dan gebeurd?
Zijn ziel heeft hij in twee gescheurd.

Met eigen hand — met eigen hand —
heeft hij zijn schoonste schat verbrand.
Nu sloft hij, poover boeteling,
gefolterd door herinnering —
Hij heeft genoeg geleeden —
O Jezus! geef hem vreede.

Maart 1926.

XXXIV. IK BEN HERKEND.

Ik ben herkend! ja! Vader! — ja! ik ben het!
Uw lang verdoold en diep rampzalig kind.
Nog zwerft het moe en eenzaam, ach gewen het
weer aan uw roep, dat het U weeder vind'.
Van eindloos verre deed uw stem zich hooren,
Ik wist het wel! — ik ben nog niet verlooren —
Ik ben herkend!

Ik ben herkend! — hoogzalige gedachte!
De Heer van Aard en Heemel zag mij aan.
Een oogwenk was 't alsof Hij teeder lachte
als had Hij zelf de blijde vondst gedaan.
Zijn kind kwam weer, uit duistre, woeste beemden,
nu zijn wij Eén! — niets kan ons meer vervreemden —
Ik ben herkend!

Ik ben herkend! — o Vader! hoe lang zocht ik
uw schijnsel in der waereld donkre straten,
en hoeveel schrikk'lijke uuren ooverbracht ik,
mij wanend in alle eeuwigheid verlaten —
Nu kan geen macht uw stillen glans verdrijven,
nu zullen wij voor goed vertrouwlijk blijven!
Ik ben herkend!

25 April 1926.

BIBLIOGRAFIE. [1])

1884. Het Poortje of De Duivel in Kruimelburg. Blijspel.
Frans Hals. Historisch, anachronistisch Kluchtspel.
Het Sonnet. Blijspel.
1885. Grassprietjes enz. door C. Paradijs.
1886. De Student thuis. Blijspel.
1887. De Kleine Johannes I. ('s Hage. Mouton en Co.)
1890. Studies I.
Don Torribio. Een comedie.
1891. Ellen.
1892. Johannes Viator.
1894. De Broederveete (oorspr. De Broeders).
Studies II.
1895. Het Lied van Schijn en Wezen I.
1897. Lioba.
Studies III.
1898. Enkele Verzen.
1900. Van de Koele Meren des Doods.
1901. Van de Passielooze Lelie.
1903. De Blijde Wereld.
1904. Studies IV.
1905. De Kleine Johannes II.
1906. De Kleine Johannes III.
1907. Minnestral.
1908. Dante en Beatrice.
IJsbrand.
Studies V.
1909. De Idealisten of Het Beloofde Land. Tooneelspel.
De Nachtbruid. De Gedenkschriften van Vico Muralto.
1910. Het Lied van Schijn en Wezen II.
't Paleis van Circe.

---

[1]) *Op enkele genoemde uitzonderingen na uitgaven van W. Versluys te Amsterdam. Jaartallen en volgorde zijn die der uitgave, niet die van het ontstaan der werken.*

1911. (In samenwerking met VOLKER) Welt-Eroberung durch Helden-Liebe. (Berlin u. Leipzig.)
1912. Happy Humanity (New York; Duitsche uitgave Berlijn 1913.)
Sirius en Sidérius I.
1913. In Kenterend Getij. Dubbeldrama. I De Zendeling [1]) II De Stamhouder [2]).
Paul's Ontwaken.
1914. (en volgende jaren) Tagore-vertalingen.
Sirius en Sidérius II.
1915. Bij 't licht van de Oorlogsvlam.
De Heks van Haarlem. Treurspel der Onzeekerheid.
1918. De Bokkenrijder of Het Skelet.
Studies VI.
1919. Jezus' Leer en Verborgen Leeven.
1920. Literatuur en Leeven. (A'dam. Bur. tot publ. van wetensch. Nieuws.)
1921. Het Godshuis in de Lichtstad.
Het Roode Lampje. Signifische Gepeinzen. 2 dln.
Kerk en Communisme.
1922. Uit Jezus' Oopenbaar Leeven.
Het Lied van Schijn en Weezen III.
Aan mijn Engelbewaarder en andere Gedichten.
1923. Isméa of de Stervende Vlinder. Een sprookje voor het tooneel.
Deutsch-Chinesische Liebesmosaik. (Dresden).
1924. Eucharistie, het Woord der Verzoening. ( ).
Sirius en Sidérius III.
1925. Langs den Weg. Verspreide Opstellen (o. a. Mijn Oovergang tot de Kerk). (Roermond. J. J. Romen en Zonen).
1926. Jeugd-verzen. (ibidem)

Belangrijk voor de kennis van den schrijver zijn: de autobiografische hoofdstukken in Happy Humanity; Literatuur en Leeven (A'dam. Bureau t. publ. v. wetensch. Nieuws.); Brieven (1889—1899) (A'dam. Maas en v. Suchtelen); d'Oliveira. De Mannen van '80 aan het woord (A'dam. Mij. v. G. en G. Lect.).

---

[1]) geschreven 1905.
[2]) geschreven 1906.

INHOUD.

bladz.

VOORBERICHT 3

INLEIDING 5

EERSTE HOOFDSTUK. EERSTE JAREN (tot ± 1889) 9

I. De Waterlelie 10
II. Avond in de Stad 10
III. De Noordewind 11
IV. Schemering in 't Woud 12
V. Na Zonsondergang aan Zee 13
VI. Voor de Liefste 14
(Alle uit: Van de Passielooze Lelie)
VII. *Uit:* Johannes Viator. „Het leven is zoo verschikkelijk duister nu" 16

TWEEDE HOOFDSTUK. DE NIEUWE GIDS (1885-1892) 17

VIII. *Uit:* Grassprietjes door Cornelis Paradijs . . . 18
IX. *Uit:* Over Woordkunst IV (Studies IV) . . . 20
X. Een onzedelijk Boek (Studies I) 24
XI. Aan den heer Frederik van Eeden, door Lieven Nijland (N. Gids 1892) 36
XII. *Uit:* Nieuwe Nederlandsche Dichtkunst (Studies VI) 43

DERDE HOOFDSTUK. ONTPLOOIING (1889-1899) . 52

XIII. *Uit:* Ellen 52
XIV. De Broederveete. 16de Acte 55
XV. Het Lied van Schijn en Wezen. Eerste Boek Zang VII 57
XVI. Lioba. *Uit het eerste Tafereel* 61
Uit het tweede Tafereel 64
Uit het derde Tafereel 68
XVII. Van de Koele Meren des Doods
Uit het negende hoofdstuk 70

VIERDE HOOFDSTUK. WALDEN (1898-1907) . . . 76

XVIII. *Uit:* Waarvan leven wij? (Studies IV) . . . 77
XIX. Aarde 87
XX. Nemesis 89
XXI. Hei-leeuwerik *(Alle uit:* Van de Passielooze Lelie) 91
XXII. Het Lied van Schijn en Wezen. Tweede Boek. Zang VI 93

VIJFDE HOOFDSTUK. NA WALDEN 96

XXIII. IJsbrand. *Uit het Eerste Bedrijf*. 99
Derde Bedrijf 112
XXIV. Toen ons kindje glimlachte. *(Uit:* Aan mijn Engelbewaarder) 126
XXV. Sirius en Siderius I. *Begin van het eerste hoofdstuk* 128
XXVI. Sirius en Siderius II. *Uit de Brieven van Sirius aan Taede* 132

ZESDE HOOFDSTUK. LAATSTE JAREN 136

XXVII. De Staf *(Uit:* Dante en Beatrice) 138

XXVIII. Paul's Ontwaken. *Uit het eerste hoofdstuk* . 139

XXIX. Uit diepsten Nacht. *(Uit:* Aan mijn Engelbewaarder) 141

XXX. Het Lied van Schijn en Wezen. Derde Boek Laatste Zang 145

XXXI. Loutering 148

XXXII. Mijn Handen 150

XXXIII. De Boeteling 151

XXXIV. Ik ben herkend. *(Alle uit:* Jeugd-Verzen: „Tweede-Jeugd-Verzen") 152

BIBLIOGRAFIE 155